

LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan

Kandidatuppsats i Socialt arbete
SOL 0613
VT 2007

Spår av senmodernitet

Hur den sentida forskningen inom socialt arbete
använder sig av teorier kring senmodernitet

Av: Erik Eriksson
Handledare: Marcus Persson

Abstract

The purpose of this study has been to investigate how frequently, and in which ways, theories concerning the 'late-modern' society are being used in the contemporary research of social work. My thesis is that theories concerning the late-modern society could be useful in social work research, foremost to shed light on, and broaden the understanding of, dilemmas and problems that are specific to the contemporary society. In the study I'm investigating all doctoral dissertations on social work written in Sweden between the years 2003 and 2006, and to execute the study I've applied a text analysis method in four steps. Simplified the four steps of the analysis can be said to investigate, *if, how frequent*, and *in what way* theories on the late modern society is being used in social work study. I'm also specifically investigating how problems exclusive to the late-modern society is being taken under consideration in the dissertations.

In the analysis of my results I take a critical theory approach and I also discuss if theories on late-modernity is to be seen as a paradigm in the field of social work science. In this discussion I take my stand in theories about science authored by for example Thomas S. Kuhn and Imre Lakatos.

The result of the study shows that theories concerning the late-modern society are taken under some kind of consideration in 40 % of the investigated dissertations. In 29 % of the material the degree of consideration to theories on late-modern society is semi high or high.

The most usual way to apply theories on late-modernity is as *understanding* of the prerequisite of the society in general. This type of usage is strongly linked to a *neutral* description of late modern society. On the other hand, in 40 % of the dissertations that takes theories on late-modernity under consideration the authors actively points out the *negative* aspects of late modernity. In these cases the dissertations tends to use the theories on late modernity to explain specific occurrences or as an analytic instrument.

Innehåll

1. Problemformulering	1
1.2 Syfte	2
1.3 Frågeställningar	3
1.4 Disposition.....	3
2. Teoretiska utgångspunkter	4
2.1 Tidigare forskning	4
2.2 Metateori	9
3. Senmodernitetens utgångspunkter, en översikt	19
3.1 Senmoderniteten som vi lever i	20
3.2 Senmodernitetens specifika dilemman.....	24
3.3 Avslutande angående de senmoderna dilemmana.....	34
4. Metod	37
4.1 Avgränsningar/Empiri.....	40
4.2 Metodologiska reflektioner.....	41
Reliabilitet och validitet.....	45
5. Undersökningens resultat	47
5.1 Frekvens av användande	47
5.2 På vilket sätt används teorier kring senmodernitet?	51
5.3 Senmodernitetens negativa konsekvenser	59
5.4 Sammanfattning.....	64
6. I den tidigare forskningens ljus	67
7. Ur ett vetenskapsteoretiskt perspektiv	70
7.1 Är teorier om senmodernitet vetenskapliga?.....	70
7.2 Är senmodernitet ett paradigm inom forskningen om socialt arbete?.....	76
7.3 Om hur senmodernistisk teori används.....	82
8. Avslutande reflektioner	87
<hr/>	
Förteckning över de analyserade avhandlingarna samt deras indelning i olika kategorier (bilaga 1)	94

1. Problemformulering

Den sjunde maj i år (2007) publicerade Dagens nyheter en undersökning som visar att över 60 % av svenskarna oroar sig över förändringar i klimatet. 20 % oroar sig i mycket hög grad (Dagens nyheter, 2007-05-07). Hotet mot jordens klimat och miljö är en konsekvens av det moderna samhällets utveckling och människans påverkan. Anthony Giddens benämner den globala miljöförstörelsen som en 'högkonsekvensrisk'. Högkonsekvensrisker definieras av Giddens som de typer av händelser, skapade av människor, som kan leda till globala negativa och mycket destruktiva konsekvenser, tex. klimatförändringar och kärnvapenkrig (Giddens, 1996, s 120-121). Giddens menar att risken för dessa typer av händelser är specifika för det *senmoderna* samhället. Tidigare har mänskligheten aldrig kunnat tänka sig, och således inte heller behövt kalkylera med, möjligheten att människan själv kan komma att vara orsak till sin egen och planetens undergång. Denna nya risk medför enligt Giddens en ny dimension av oro och ångest som inte funnits i det traditionella samhället (Giddens, 1997, s 147-148).

När jag började fundera på det här uppsatsarbetet visste jag redan från början att jag ville skriva någonting som hade förankring i samtiden. Jag ville på ett eller annat sätt undersöka samhällsproblem eller sociala problem som är specifika för just det moderna eller "senmoderna" samhälle som vi lever i. Således började jag läsa olika sociologiska teoretiker som i sina texter behandlat det senmoderna samhället. Vid denna fördjupade läsning insåg jag att högkonsekvensrisker bara är ett av många problem eller dilemman som är specifika för det senmoderna samhället. När jag studerade flera av det senmoderna samhällets problematiska aspekter slog det mig vilket utmärkt analysverktyg många av teorierna skulle kunna vara inom forskningen kring socialt arbete. Ur denna insikt föddes den slutgiltiga idén till den här uppsatsen.

Teorierna jag läste framställde nya förklaringsmodeller kring varför individer i det senmoderna samhället drabbas av ångest, oro, uppgivenhet etc. Känslor som i förlängningen kan härledas till olika typer av sociala problem som tex. missbruk, psykisk ohälsa, självmord, utbrändhet och arbetslöshet. Arbetslösheten i det senmoderna samhället var även ett konkret exempel på samhällsproblem som många av teoretikerna tog upp och behandlade direkt i sina arbeten. Av erfarenhet vet jag att sociologiska teorier ofta används som analytiskt verktyg i

forskningen inom socialt arbete, något som är föga förvånande med tanke på att det sociologiska forskningsområdet inriktar sig just mot samhällets uppbyggnad och relationer mellan människor som lever tillsammans i samhällen. Den fråga som väcktes hos mig och som denna uppsats syftar till att, åtminstone delvis, besvara är huruvida även de mera moderna sociologiska teorierna som behandlar det senmoderna samhället faktiskt används för att förklara och förstå resultaten inom det sociala arbetets forskningsfält. Under de senaste tjugo åren har många stora och internationellt erkända sociologiska teoretiker som tex. Ulrich Beck, Zygmunt Bauman, Anthony Giddens, Jean Baudrillard och Richard Sennett undersökt det senmoderna samhällets betingelser och dess påverkan på individen. Har man inom socialt arbete tagit till sig dessa analytiska verktyg? Tar man med de specifika senmoderna problemen som en del av förståelsen för och analysen av dagens sociala problem? Min tankemässiga utgångspunkt när jag inleder uppsatsarbetet är att; rätt använda kan teorier om senmodernitet vara positiva att använda i socialt arbetes forskning. I första hand tänker jag mig då en användning i form av att man fokuserar på de specifika dilemman/problem som uppstår i det senmoderna samhället och de eventuellt nya typer av sociala problem som skapas utifrån detta.

1.2 Syfte

Huvudsyftet med den här uppsatsen är att undersöka om, i vilken utsträckning och hur sociologiska teorier om senmodernitet och specifika senmoderna samhällsproblem uppmärksammas och används inom forskningsområdet socialt arbete. Jag har ingen förförståelse kring hur frekvent sådan teorianvändning är eller vilka uttryck den eventuella användningen tar. Inom ramen för uppsatsen kommer jag att redogöra för ett antal dilemman eller problem som enligt senmodernistisk teori är specifika för det moderna samhället samt påvisa hur dessa teorier har relevans som analytiskt verktyg inom forskningsområdet socialt arbete. Ett **bisysfte** med uppsatsen är således att ge en översikt över vilka specifika samhällsliga problem som det senmoderna samhället kan ge upphov till samt påvisa hur teorier kring dessa problem kan vara till nytta inom forskningen kring socialt arbete.

1.3 Frågeställningar

1. Görs det i sentida doktorsavhandlingar inom socialt arbete kopplingar till sociologiska teorier om senmodernitet?
 - 1.1 I hur stor utsträckning använder man sig av teorier kring senmodernitet?
 - 1.2 Hur ser användningsfrekvensen ut på de olika universiteten?

2. På vilket sätt använder man sig av teorier kring senmodernitet?
 - 2.1 Är det möjligt att urskilja några mönster i det empiriska materialet vad gäller det sätt på vilket senmodernitet används?
 - 2.2 Vilka teoretiker används och vilka senmoderna dilemman/problem är vanligast att man uppmärksammar?

1.4 Disposition

Närmast efter detta kapitel följer ett avsnitt där jag redovisar uppsatsens teoretisk utgångspunkter. I kapitlet behandlar jag tidigare forskning och redogör för den metateori jag använder för att analysera mina undersökningsresultat. Här redovisar jag även, med utgångspunkt i Anthony Giddens teorier, vad som karakteriserar det senmoderna samhället samt går igenom och definiera för uppsatsen relevanta begrepp. I detta avsnitt kommer jag också att beskriva ett antal problem eller dilemman som är specifika för det senmoderna samhället och som jag menar är intressanta att uppmärksamma inom socialt arbetes forskning. Efter teoriavsnittet följer ett kapitel där jag redogör för uppsatsarbetets metod. Här beskriver jag hur jag konkret går tillväga i min undersökning, vilka avgränsningar jag har gjort samt vilka begränsningar mitt arbete kan tänkas ha. Kapitel fyra innefattar själva undersökningen. Här kommer jag att sammanfatta det empiriska materialet och påvisa vilket resultat som jag finner i förhållande till mina frågeställningar. Därefter följer kapitel fem där jag fördjupar diskussion kring mina resultat och analyserar dem utifrån ett metaperspektiv. I ett avslutande kapitel kommer jag att föra en mera övergripande diskussion kring mina resultat i förhållande till det senmoderna samhället och den fortsatta forskningen inom socialt arbete.

2. Teoretiska utgångspunkter

Följande kapitel ägnar jag åt att redogöra för de teoretiska begrepp och utgångspunkter som jag i den fortsatta uppsatsen kommer att utgå ifrån. Inledningsvis kommer jag kortfattat att redogöra för **tidigare forskning** som, på samma sätt som min uppsats, har forskningsfältet socialt arbete som huvudsakligt undersökningsobjekt. Därefter redogör jag för de **vetenskapsteoretiska begrepp och teorier** som jag kommer att använda mig av när jag diskuterar mina undersökningsresultat.

Innan jag inleder den teoretiska genomgång vill jag uppmärksamma läsaren på hur jag i framställningen använder mig av begreppen *samhällsproblem* och *sociala problem*. Jag gör ingen distinkt skillnad mellan dessa begrepp utan använder dem parallellt för att *beskriva företeelser och samhälleliga fenomen som hanteras inom det sociala arbetets praktik*. Jag menar att de båda begreppen tar fasta på olika dimensioner av det sammantagna 'problemets' innebörd. De 'problem' som hanteras inom socialt arbete är både 'sociala' i den mening att de uppkommer och manifesteras i relationen mellan individer och 'samhälleliga' i den mening att de kan vara ett problem för samhället samt att de så gott som alltid är sprungna ur samhällets förutsättningar.

2.1 Tidigare forskning

Socialt arbete instiftades i Sverige som formellt akademiskt forskningsområde 1977 och 1979 tillsattes vid Göteborgs universitet den första professuren i ämnet (Brante, 2003, s 133). Sune Sunesson har skrivit åtskilliga texter om socialt arbete som forskningsområde, dess framväxt och utformning. Eftersom min undersökning handlar om *teorianvändning* inom det sociala arbetets forskningsområde socialt arbete, kommer jag i detta avsnitt koncentrera mig på en diskussion kring den forskning som tar upp utformning av och framförallt teorival inom socialt arbetes forskning. Den som utöver detta även är intresserad av en historisk bakgrund till det akademiska ämnet socialt arbete kan med fördel läsa Sune Sunessons utförliga redogörelse "Socialt Arbete – en bakgrund till ett forskningsämne" (Sunesson, 2003). Texten har Sunesson författat som bidrag till högskoleverkets rapport "Socialt arbete: En nationell genomlysning av ämnet" (Högskoleverket, 2003), som i sin helhet avhandlar och utvärderar

socialt arbete som akademiskt ämne. Utöver Sunessons kapitel kan även den övriga delen av rapporten ses som ett viktigt bidrag till den forskning som finns tillgänglig på mitt ämnesområde och i framställningen nedan referera jag vid flera tillfällen till denna.

Vad forskar man om inom socialt arbete?

Det har gjorts ett par sammanställningar om vilka problemområden som forskning inom socialt arbete behandlar. Sune Sunesson påpekar att socialt arbete inte är en enhetlig forskningsdisciplin utan ett forskningsområde. Detta innebär att man inom socialt arbete, till skillnad från t.ex. kemi, inte enbart använder teoretiska utgångspunkter som härrör från det egna ämnet. Istället använder man sig av teorier från flera olika vetenskaper som t.ex. sociolog, pedagogik och psykologi. Socialt arbete är således ett *flerdisciplinärt* forskningsområde (Sunesson, 2006, s 334-335). Sunesson menar att man utifrån det sociala arbetets historiska uppkomst kan tala om fem olika ”topiker”, övergripande ämnesområden, som det sociala arbetets forskning traditionellt sett tar sig an. För det första rör det sig om *Fattigvårdsfrågan*. Denna topik innefattar forskning kring fattigas levnadsförhållanden, socialbidrag och försörjningsfrågor. Även forskning kring socialpolitisk organisering och välfärdsstaten utformning tillhör detta område. Traditionellt ingick även forskning kring vissa specifika klientgrupper, som äldre och handikappade inom denna topik. Den andra topiken handlar om *familj och barn*. Som benämningen antyder handlar detta område om barndomens betydelse, barns välfärd och familjers funktion. Förutom detta innefattas också frågor om nykterhet, prostitution, hälsofaror och mentalhälsa inom denna topik. Den tredje topiken behandlar frågor om *hur sociala problem uppstår*. Inom denna topik handlar det således om undersökning av sociala problem som fenomen, vad som definierar ett socialt problem och vilka mekanismer som bidrar till att skapa och upprätthålla sociala problem. Frågor om *reformpedagogik och socialpedagogik* innefattas av den fjärde topiken. Här behandlas frågor om hur man ska gå till väga för att förändra beteendemönster, man diskuterar ”straff” och ”behandling” samt institutionalisering och dess konsekvenser. Den femte och sista topiken behandlar de människobehandlande organisationernas *ändamålsenlighet*. Här undersöker och utvärderar man vilka resultat det sociala arbetet har. Topiken är även starkt kopplat till klienterna genom att man behandlar frågor om brukarinflytande och organisationernas bemötande och relation till sina klienter (Sunesson, 2006, s 338-346). Dessa fem topiker kan således i stort sammanfatta vilka frågor som socialt arbetes forskning kretsar kring. Sunesson för även en diskussion kring huruvida dessa topiker räcker för att beskriva det sociala arbetets

forskning. Han påpekar att dessa topiker bara är övergripande hållpunkter och inte en fullständig redovisning av ämnet (Sunesson, 2006, s 336). Vidare menar han att forskning kring enskilda klientgrupper, som t.ex. missbrukare, äldre och handikappade på senare år har tenderat att bryta sig ur det traditionella mönstret och delvis ställt sig vid sidan av de traditionella topikerna (Sunesson, 2006, s 346-347).

Två andra forskare som intresserat sig för att studera socialt arbete som forskningsfält är Peter Dellgran och Staffan Höjer. Även dessa båda forskare har bidragit till den nämnda rapporten från högskoleverket, detta genom en undersökning av den seniora (d.v.s. predoktorala) forskningens karaktär. Undersökningen utgår från ett material som år 2002 inhämtades från 144 forskare inom socialt arbete. Forskarna ombads skicka in sina tre, enligt egen mening, mest betydande publikationer. Bland mycket annat klassificerar forskarna utifrån detta material forskningsprodukterna i olika dominerande ämnesområden. Dellgran och Höjers indelning har uppenbara likheter med Sunessons topiker, men är mer specifik till sin karaktär. De sammanlagt åtta ämnesområden som forskarna utkristalliserar är: (1) Sociala arbetsmetoder, (2) sociala fenomen och problem, (3) socialpolitik, (4) särskilda klientgrupper, (5) professionsfrågor, (6) vetenskapsteori eller forskningsmetod, (7) organisationsfrågor samt (8) socialrättsliga frågor. Av dessa är sociala arbetsmetoder, sociala fenomen och problem samt socialpolitik de mest beforskade områdena. Utvärdering får inget eget ämnesområde, istället har forskarna tittat på samtliga ämnesområden och undersökt huruvida man inom vart och ett av dessa ägnar sig åt utvärdering. Man kom fram till att av samtliga seniora forskningsprodukter innehöll 11,5 procent någon form av utvärdering (detta kan jämföras med den juniora produktionen, doktorsavhandlingarna, där endast 4,5 procent innehöll utvärderande moment). (Dellgran & Höjer, 2003, s 211).

Dellgran och Höjer har även i andra publikationer undersökt och diskuterat forskningsfältet socialt arbete, bland annat i sin gemensamma doktorsavhandling "Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete" (Dellgran & Höjer, 2000) och i sitt bidrag till "Socialt arbete: En grundbok", "Pluralism på gott och ont? Om forskningen och den akademiska kunskapsproduktionen i socialt arbete" (Dellgran & Höjer, 2006). Syftet med forskarnas avhandling är kortfattat att undersöka socialt arbete som forskningsämne, hur studenter orienterar sig kunskapsmässigt i sina uppsatser, vad som påverkar forskningens ämnesval, frågeställningar, teorival och metod samt forskningens relation till det praktiska fältet (Dellgran och Höjer 2000, s 22-25). Dellgran och Höjer indelar forskningen i tre olika

delar; *Senior* (professorernas, docenternas och övrigas forskningsprodukter) *junior* (forskarstudenternas doktorsavhandlingar) och *minor* (Magister och kandidatuppsatser) (Dellgran & Höjer, 2000, s 22). Dellgran och Höjer påpekar på samma sätt som Sune Sunesson att forskningsfältet är heterogent, brett och pluralistiskt vad gäller både ämnesval, metod och teorianvändning. Man visar vidare att kvalitativa metoder, inom hela forskningsområdet, har en mycket stark ställning i förhållande till kvantitativa metoder (Dellgran & Höjer, 2006, s. 351, 358; Dellgran & Höjer, 2003, s 219). Peter Dellgran och Staffan Höjer har som nämnts även undersökt teorianvändning inom forskningen om socialt arbete, vilket för vidare till nästa rubrik.

Vilka teorier används inom socialt arbete?

Grundtanken med min uppsats är att utreda i vilken grad typiska senmoderna problem uppmärksammas inom socialt arbetes forskning. För att ta reda på detta kommer jag först att undersöka i vilken utsträckning teorier om senmodernitet överhuvudtaget förekommer i mitt undersökningsmaterial. Därefter undersöker jag i vilket syfte teorierna används (och därigenom om de används för att beskriva nya problemområden). Jag kommer alltså att undersöka teorianvändningen i den sentida, juniora, forskningen inom socialt arbete.

När Dellgran och Höjer har undersökt teorianvändningen i socialt arbete har de gjort det på en mindre specifik nivå än jag avser att göra. De har undersökt från vilka discipliner man hämtar sitt teoretiska stoff. I sin doktorsavhandling konstaterar författarna att kunskapsinporten är mycket omfattande och gällande de undersökta doktorsavhandlingarna (publicerade 1996-1998) var det framförallt från det sociologiska fältet som man hämtade sina teorier. När det gäller C och D-uppsatser var det däremot vanligare att psykologiska teorier användes. När Dellgran och Höjer publicerade sin avhandling år 2000 hade ännu ingen doktorsavhandling dominerats av referenser till det egna ämnet, socialt arbete. Författarna menar att det är tänkbart att forskningen inom socialt arbete till viss del har ett naturligt behov av kunskapsinport, men att den stora användningen av utomdisciplinära teorier kan komma att minska allteftersom det egna ämnets kunskapsbas växer sig större (Dellgran & Höjer, 2000, s 86-87). I den mera sentida undersökning från 2003, som refererats till ovan, undersökte Dellgran och Höjer även teorianvändningen i den seniora forskningen inom socialt arbete. I linje med sina tidigare resultat angående doktorsavhandlingar kommer man även här fram till att det är stor övervikt av användning av sociologiska teorier. 36,3 procent av arbetena

använder sig uteslutande av sociologiska teorier. Räkna man dessutom in de doktorsavhandlingar där sociologiska teorier används i kombination med andra teorier från någon annan disciplin kommer man upp i 63,2 procent av avhandlingarna. I detta undersökningsmaterial är det däremot något vanligare att man använder teorier från det egna ämnet, vanligare än t.ex. psykologiska teorier (Dellgran och Höjer, 2003, s 224).

Även Thomas Brante har undersökt teorianvändningen inom socialt arbete och hans undersökning utgår från intervjuer med 15 professorer inom socialt arbete. Utifrån frågan vilka teorier som var mest fruktsamma att använda kunde Brante inordna svaren i fyra kategorier. **Den första** kategorin av svar var enligt författaren vag och med undermeningen att teori inte är av så stor vikt. Även **den andra** svarstypen betecknar Brante som undanlidande i den mening att respondenterna endast hänvisade till något mer övergripande, icke specifikt, ämnesområde. **Den tredje** kategorin är högintressant för min uppsats eftersom den uppmärksammar överblickande och klassificerande teoretiker, av författaren benämnda som modernitets- och reflektionssociologer. I denna kategori exemplifierar Thomas Brante med bland annat Anthony Giddens, Ulrich Beck, Zygmunt Bauman och Richard Sennett; vilka motsvarar några av de största namn som jag i mitt arbete utgår ifrån.¹ Brante uppmärksammar också att det bland respondenterna finns en stark polarisering och meningsskiljaktighet mellan den grupp som förespråkar användningen av dessa teoretiker och en grupp som å andra sidan förkastar dem som i princip oanvändbara. **Den fjärde** och sista svarstypen handlar om så kallat kausalt förklarande teorier, med den sociologiska nyinstitutionalismen som vanligaste svar. Här exemplifierar Brante med teoretiker som John Meyer, Paul DiMaggio och Walter Powell (Brante, 2003, s 158-159). I samma arbete som den nu refererade undersökningen indelar Thomas Brante också "teorier" i fem olika kategorier utifrån deras innehåll och användningsområde. Även denna indelning är intressant för min undersökning eftersom jag bland annat undersöker just *vad* teorierna används till. De olika "teorityper" som Brante påvisar är: **Socialfilosofiska teorier**, vilka innefattar teorier om människans natur, samhällets natur samt relationen mellan människa och samhälle. **Typologier eller klassificeringar**, dessa teorier används för att förstå ett undersökningsmaterial genom att sortera in fenomen i olika klasser och begreppsapparater. **Förklaringar**, dessa teorier innefattar system av begrepp som används för att påvisa sambandet mellan orsak och verkan i en företeelse. **Teorier för tillämpning**, här är det tänkt

¹ Jämför med metodavsnittet, s 37.

att teorin skall användas för att intervensera direkt i verkligheten, styra praktiken och lösa sociala problem. **Antiteori** är den femte och sista typen av teori (eller snarare användning) och denna används till att argumentera för att samhällsvetenskaperna bör sluta försöka framställa allomfattande samhällsteorier och istället inrikta sig mot lokalt subjektiv, textbunden och narrativ forskning. Brante själv anser att denna sista teorityp endast kan användas som komplement till annan teoriutveckling och inte kan användas ensam (Brante, 2003, s 184-185).

2.2 Metateori

I följande avsnitt presenterar jag de teorier som kommer användas för att diskutera mina undersökningsresultat. Jag kommer att lägga tonvikten vid en vetenskapsteoretisk ansats men, även använda mig av så kallad "critical theory", kritisk teori. Dessa två teoretiska utgångspunkter ligger dock nära varandra eftersom kritisk teori snarare än ett enskilt teoribygge kan ses som en förlängning och vidgning av den vetenskapsteoretiska debatten. Jag har valt att utgå från kritisk teori eftersom jag i stort ställer mig positiv till denna teoris inställning till hur forskning bör bedriva. Vidare tror jag att de största förtjänsterna med tillämpning av senmodernistisk teoribildning kan nås just genom att också utgå från en kritiskt teoretisk ståndpunkt.

Inledningsvis kommer jag här att beskriva de stora huvuddragen inom vetenskapsteorin; **empirisk-analytisk vetenskapsteori** (positivism) samt **tolkningsvetande** (hermeneutik)². Här tittar jag också på hur man kan förstå den vetenskapsteoretiska diskussionen utifrån den **kritiska teorins** perspektiv. Därefter fördjupar jag mig i begreppet **kunskapsparadigm**, samt även i viss mån Imre Lakatos teori om **forskningsprogram**. Avslutningsvis återkommer jag till den kritiska teorin och utökar diskussionen kring denna.

² Jag använder mig av begreppen "empirisk-analytisk vetenskapsteori" och "tolkningsvetande" eftersom det är de begrepp som används av de teoretiker som jag utgår ifrån. "Positivism" och "hermeneutik" är inom den svenska vetenskapsteorin mera vanligt förekommande benämningar på dessa kategoriseringar. "Empirisk-analytisk vetenskapsteori" ska således ges samma innebörd som det vanligare uttrycket "positivism" och tolkningsvetande är synonymt med ett "hermeneutiskt perspektiv". Eftersom den vetenskapsteoretiska antologi jag utgått ifrån på andra punkter har många förtjänster har jag valt att använda den trots att de "nya" benämningarna kan medföra viss begreppsförvirring. Genom denna fotnot samt klargöranden i den löpande texten hoppas jag kunna motverka missförstånd.

Övergripande om vetenskapsteori

Vetenskapsteori kan sammanfattas som vetenskapen om vetenskaperna. Vetenskapsteori är på många sätt ett filosofiskt ämne där olika abstrakta, logiska resonemang ställs mot varandra för att nå fram till svaret på vilken typ av kunskap som är den rätta och hur man når fram till så säker eller sann kunskap som möjligt. Jag tänker i det följande ge en mycket förenklad sammanfattning av vetenskapsteorins huvuddrag och inte gå in i de mera komplexa logiska diskussionerna eftersom dessa inte är relevanta för min användning av teorierna.

Med hjälp av olika kunskapsteoretiska perspektiv försöker forskare analysera och undersöka vad vetenskap är, hur vetenskap utvecklas och hur det vetenskapliga kunnandet samverkar med det praktiska livet och samhället (Andersen, 1994, s 21). Heine Andersen illustrerar hur det finns tre olika nivåer av kunskap. På den så kallade *verklighetsnivån* finns alla samhällets vardagliga aktörer så som konsumenter, socialarbetare, företag etc. På denna nivå finns en i närmast outtömlig praktisk kunskap som individerna i samhället innehar. Denna kunskap kan på vissa ställen vara mer eller mindre systematiserad, till exempel inom företag, men generellt är kunskapen inom denna nivå flytande och oorganiserad. På *ämnesvetenskaplig* (forsknings) nivå samlar och systematiserar man kunskap som hämtas ur verklighetsnivån. På denna nivå skapas, utifrån olika specifika ämnesområden, vetenskapliga teorier, modeller och empirisk kunskap. På den tredje, och således högsta nivån, återfinns sedan *vetenskapsteorin* som alltså tar sig an att undersöka ämnesvetenskaperna (Andersen, 1994, s 21-22). Att undersöka ämnesvetenskaperna samt att ta sig an mera "övervetenskapliga" frågor som "vad är vetenskap", "vad skiljer vetenskap från annan kunskap", "hur kommer man fram till vetenskapliga sanningar" etc. kan ses som vetenskapsteorins huvudsakliga uppgift. Utifrån detta kan vetenskapsteorin ses som ett övergripande paraply, en så kallad metateori, som befinner sig på en högre abstraktionsnivå än de övriga vetenskapliga ämnesområdena och som gäller lika för all ämnesvetenskap. Denna bild har dock ifrågasatts. Bland annat Paul Feyerabend menar att det är omöjligt att komma upp på en kunskapsnivå som är högre än det egna ämnet (paradigmet). Snarare, menar Feyerabend, är vetenskapsteorierna sprungna ur det ämne som beforskas och existerar således inte oberoende av och ovanför detta. Utifrån detta argumenterar Feyerabend att vetenskapsteori omöjligen kan ses som en övergripande generalitet. Istället blir vetenskapsteorin ur detta perspektiv ämnesspecifik och olika vetenskapsteorier kommer att existera sida vid sida (eller i opposition) (Nordin, 1992, s 55).

Tätt kopplat till, eller kanske snarare integrerat med, vetenskapsteorin finns vetenskapsfilosofin och metodläran. Vetenskapsfilosofi kan ses som de tidiga filosofiska utgångspunkterna som utgör grunden till dagens vetenskapsteori. Metodlära i sin tur kan förstås som vetenskapen om de metoder som bör användas för att skapa vetenskap. Varje vetenskapsteoretisk inriktning har sin vetenskapsfilosofiska bakgrund och förespråkar sin egen metodlära, mer om detta i den fortsatta framställningen.

Den tidigaste och fortfarande dominerande inriktningen inom vetenskapsteorin är den **empiriskt-analytiska** vetenskapsteorin (positivismen). Denna inriktning ligger ursprungsmässigt nära den vetenskapsfilosofiska logiska positivismen³. Inom den empiriskt-analytiska vetenskapsteorin strävar man efter att finna lagbundenhet härledd från empiriska fakta. Man menar att det mellan olika ämnesvetenskaper inte bör vara någon skillnad i forskningsmetod. Oberoende av vilken vetenskap man jobbar inom skall man (enligt naturvetenskaplig modell) med hjälp av observationer av kvantifierbara data analysera verkligheten för att nå kunskap. Induktivismen, som är den tidigare formen av empirisk-analytisk vetenskapsteori, sammanfattas av Christian Knudsen i tre satser.

”1. Utgångspunkten för all vetenskap är observationer. 2. Observationer utgör en säker grund på vilken vetenskapligt vetande kan byggas upp. 3. Vetenskapligt vetande härleds från observationer via en induktionsprocess.” (Knudsen, 1994, s. 108)

Induktionsprocess eller induktion ska förstås som att man ur ett ändligt antal observationer härleder en generell slutsats om lagbundenhet (Hansson, 1992, s 15). En induktiv slutsats anses legitimare ju högre antal enskilda observationer den utgår från, i ju mer disparata förhållanden observationerna har gjorts, samt grundläggande, att ingen enda observation som skett motstrider den universella utsagan (Andersen, 1994, s 15). Två andra begrepp som är centrala inom den empiriskt-analytiska vetenskapsuppfattningen och som är kopplade till induktionskonceptet är deduktion och abduktion. Deduktion kan ses som ett alternativ till induktion och framhåller den logiska slutledningsförmågan och tänkandets centrala roll i kunskapsskapandet. Med utgångspunkt i på förhand fastställda teoretiska grundsatser kan man genom deduktion göra logiska slutledningar och analyser av ett studerat fenomen (Fogh

³ För vidare beskrivning av den logiska positivismen se ”Samhällsvetenskapernas förutsättningar” (Gilje & Grimen, 1992), jämför även med metodavsnittet sid. 42.

Kirkeby, 1994, s. 144; Larsson, 2005, s 21). Abduktion i sin tur kan i viss mån uppfattas som en kombination av induktion och deduktion, men också som att man lägger till någonting ytterligare till syntesen av dessa två begrepp. Abduktion innebär att man utgår från observationer av empiriskt material men även beaktar teoretiskt grundade antaganden. Många menar att abduktion är ett måste för att begreppsmässigt ny kunskap skall kunna skapas, detta eftersom ingen induktiv (eller deduktiv) studie kan skapas utan att man från början har en hypotes att utgå ifrån (Fogh Kirkeby, 1994, s 144-147). När man talar om abduktion uppmärksammar man således även de grundantaganden eller hypoteser som så att säga existerar före den deduktiva eller induktiva ansatsen. Mer konkret kan man exemplifiera abduktion med att man i en empirisk, induktiv studie ändå utgår från vissa teoretiska begreppsramar som antas vara relevanta och genom deduktion tolkar och förstår den induktiva forskningen. Således växlar man hela tiden mellan olika nivåer av teori och empiri (Larsson, 2005, s. 23). Jag menar att ingen forskning kan existera helt utan teoretiska utgångspunkter och inte heller helt utan någon form av empiriskt material. Således ser jag det som att all typ av empirisk-analytisk forskning innehåller någon form av abduktion, men inom den ansatsen kan forskningen ändå positionera sig på en skala mellan renodlat induktiv eller renodlat deduktiv.

Som en reaktion och kritik mot induktivismen (verifikatismen) föddes falsifikationismen⁴. Denna inriktning inom den empiriskt-analytiska vetenskapsteorin anser i polemik mot induktivismen att det inte finns några objektivt sanna eller ens med stor sannolikhet sanna vetenskapliga teorier. Även här utgår man visserligen från observationer och empiriska analyser, men istället för att genom en induktionsprocess nå fram till en med hög sannolikhet sann teori anser man inom falsifikationismen att alla teorier alltid är hypoteser i behov av korrigering. Genom att hela tiden revidera sina teorier när de genom observationer visat sig falska menar man utifrån denna ståndpunkt att man, med ett oändligt antal korrigeringar, hela tiden kan förbättra kunskapen och teorierna. Man söker således aktivt efter felaktigheter i teorierna och därmed kan man förbättra kunskapen (men aldrig nå fram till en slutgiltig sanning) (Knudsen, 1994a, s. 119). Både Thomas Kuhn och Imre Lakatos som jag kommer ta upp senare i detta kapitel kan härledas till den empiriskt analytiska vetenskapsteorin och falsifikationismen.

⁴ Det finns många invändningar mot den induktivistiska skolan, bland annat framställda av Karl Popper vilken förespråkade falsifikationism, om dessa går att läsa vidare i "Empirisk-analytisk vetenskapsteori Del 1: Induktivismen och dess kritiker" (Knudsen, 1994, s108-118).

Tolkningsvetandet (hermeneutiken) härstammar ur den hermeneutiska⁵ vetenskapsfilosofin och ställer sig i kraftig polemik mot den empiriskt analytiska vetenskapsteorin. Även om den inom den empiriskt-analytiska vetenskapsteorin finns många riktningar och skiljaktigheter utgår man ändå alltid från att grunden till kunskapen ligger i olika typer av observationer och empiriska undersökningar samt utifrån ett enhetsvetenskapligt ideal (det vill säga att forskning inom alla ämnesområden kan och bör bedrivas på ett och samma sätt för att vara vetenskaplig). Det är på dessa punkter som tolkningsvetandet har en i grunden annorlunda inställning till forskning. För det första underkänner den tolkningsvetenskapliga vetenskapsteorin det enhetsvetenskapliga idealet. Man menar istället att det krävs olika metoder och kriterier för vetenskaplighet beroende på om man studerar naturen, abstrakta fenomen eller mänskliga förehavanden. Denna utgångspunkt för oss till den andra grundläggande skillnaden mellan tolkningsvetande och den empiriskt-analytiska vetenskapsteorin. Inom tolkningsvetandet menar man nämligen att man inte kan finna kunskap om mänskliga förehavanden och beteenden i objektiva, empiriska observationer och studier. Istället måste man utgå från en subjektiv vinkel där man letar efter svaren inom individerna. För att kunna förstå och förklara mänskligt beteende och samhällsliga fenomen måste man tolka och analysera det subjektiva meningsinnehållet i individers handlingar (Andersen, 1994, s182-183, 191).

Man kan även titta på vetenskapsteori utifrån den **kritiska teorin**. Inom framförallt den empiriskt-analytiska vetenskapsteorin, men även inom tolkningsvetandet, framhåller man ofta värdeneutralitet som ett krav för att giltig kunskap skall kunna uppnås. Den kritiska teorin har i motsats till detta en utgångspunkt som säger att forskningen inom samhällsvetenskaperna bör präglas av en kritisk inställning till de beforskade samhällsförhållandena. Andra vetenskapsteoretiska skolor menar att det är högst olämpligt att på detta sätt sammanblanda värderingar och vetenskap. Den kritiska teorin vänder på detta argument och menar att i själva verket är de som förespråkar åtskillnad mellan värderingar och vetenskap inte alls värdeneutrala, istället underblåser dom bara de redan rådande ideologiska värderingarna⁶

⁵ För vidare beskrivning av hermeneutiken se "Samhällsvetenskapernas förutsättningar" (Gilje & Grimen, 1992), jämför även med metodavsnittet sid. 42.

⁶ Gunnar Myrdal och Joachim Israel är två svenska teoretiker som med framgång har argumenterat för att värderingar (av Israel benämnda som stipuleringar) existerar hos alla forskare. Dessa båda teoretiker framhöll vikten av att vara medveten om, och öppet redovisa sina värdemässiga utgångspunkter för att på det sättet få en högre legitimitet och "objektivitet" i sitt arbete än om man försöker utge sig för att ha en allt igenom värdeneutral utgångspunkt. Läs vidare om detta i exempelvis Myrdals "Objectivity in social research" och Israels "Om konsten att lyfta sig själv i håret och behålla barnet i badvattnet – kritiska synpunkter på samhällsvetenskapens vetenskapsteori".

(Andersen, 1994, s 218). När det gäller metoder för att söka kunskap påvisar den kritiska teorin det faktum att både de empiriskt-analytiska och de tolkningsvetande metoderna har sina respektive förtjänster och tillkortakommanden och ingen av dessa två utgångspunkter kan enskilt användas för att på ett heltäckande sätt beskriva den sociala verkligheten. Enligt den kritiska teorin kan man i alla typer av samhällsliv och sociala processer finna subjektivt medvetna, avsiktliga faktorer men även dolda, objektivt lagbundna element. Genom att studera samspelet mellan den subjektiva och objektiva dimensionen av en social aktivitet når man fram till en mera fullständig kunskap om händelseförloppet. Således bör man också använda sig av både empiriskt-analytiska och tolkningsvetande metoder eftersom dessa båda är nödvändiga för att förstå olika dimensioner av ett och samma samhällsfenomen (Andersen, 1994, s 225). Enligt Heine Andersen är den kritiska teorins huvudsyfte att:

”...undersöka hur samspelet mellan livsvärlden och system fungerar i praktiken på olika samhällsområden, och hur det skulle kunna fungera i idealfallen”
(Andersen, 1994, s. 241).

Livsvärlden kan beskrivas genom en liknelse av familjen eller en grupp vänner. Inom livsvärlden organiserar man sig utifrån gemensamma mål, intressen och värderingar. Genom diskussion och kommunikation kommer man fram till vilket agerande som är det bästa och mellan individerna skapas i idealfallet en ömsesidig känsla av tillhörighet och lojalitet. Samordningen inom livsvärlden sker genom att individerna utifrån de gemensamt accepterade etiska normerna, målen och behoven känner förpliktelse och vilja att solidariskt stäva mot organisering (Andersen, 1994, s 236-237). *Systemvärlden* bygger till skillnad från livsvärlden på tanken om enskilda individers rationella beslut. Man tänker sig att individerna oberoende av varandra strävar mot individuellt uppställda mål. För att organisera och samspela inom systemvärlden krävs institutionella ramar för aktörernas agerande. Marknaden och det politiskt-administrativa systemet ses som de två huvudtyperna av ramar som reglerar aktörernas handlingsutrymme (Andersen, 1994, s 238). Utifrån den kritiska teorins ståndpunkt framhåller man att det inte finns några vattentäta skott mellan systemet och livsvärlden utan att dessa existerar i samverkan och att båda är nödvändiga för ett fruktbart samhällsliv. Det är dock av högsta intresse att undersöka hur systemvärlden och livsvärlden förhåller sig till varandra och hur de samspelar, det är viktigt att det finns en balans mellan de båda organisatoriska systemen. Huvudtesen i den kritiska teorin är att livsvärlden bör spela den överordnade rollen mellan dessa två element; att förnuftet, kommunikationen, gemensamma

värderingar och etiska regler och bör styra över de system vi upprättar. Detta är dock inte fallet i dagsläget, istället menar den kritiska teorin att systemvärlden koloniserar livsvärlden och att livsvärlden blir utnyttjad som ett redskap för systemiskt målinriktat agerande (Andersen, 1994, s 241-242). Detta påstående leder oss tillbaka till den kritiska teorins utgångspunkt, att forskningen bör vara kritisk snarare än ”neutral”. Om man skall kunna bryta det nuvarande mönstret där livsvärlden koloniserar av systemvärlden måste man nämligen ifrågasätta den rådande ordningen, en ordning som, utifrån den kritiska teorin, enbart upprätthålls om man bedriver så kallat ”värdeneutral” forskning.

Paradigmbegreppet

Begreppet paradig myntades ursprungligen under 1960-talet av Thomas Kuhn men har sedan dess utvecklats till att bli mera omfattande och allmängiltigt än sin ursprungsinnebörd (Andersen, 1994, s 24). I det följande kommer jag att ge en kort sammanfattning av Kuhns ursprungliga tanke med begreppet samt därefter beskriva hur begreppet har utvecklats och kommit att användas inom dagens samhällsvetenskap.

Thomas Kuhns tanke med begreppet paradig var att påvisa hur det finns någonting större, som står ovan de enskilda teorierna inom ett vetenskapligt ämne, som avgör hur vi tolkar och väljer den teoribildning vi erkänner som sann. Ett paradig, menade Kuhn, är således den för sann tagna helhetsuppfattning (innehållande olika teoribygggen, referensramar, begreppssystem och värderingar) som råder inom ett normalvetenskapligt område (Kuhn, 1962, s 148-152). Enligt Kuhns sätt att se är ett paradig förhärskande inom ett ämnesområde fram till dess att det falsifierats i allt för hög utsträckning (allt för många avvikelser, anomalier, har upptäckts). När detta sker uppstår en krisperiod med ett antal konkurrerande paradig varav ett segrar över de andra och en så kallad revolution uppstår inom ämnesområdet. Efter detta går ämnesområdet in i en ny normalperiod med ett nytt förhärskande paradig som sedan i sin tur kommer råka i kris och ersättas av ytterligare en annan normalperiod. Enligt Kuhn är detta det naturliga sättet för vetenskapen att framskrida (Kuhn, 1962, s 52, 60-61, 85, 81-82). Kuhn argumenterar härmed för att vetenskapsprocessen är *revolutionär*, vilket innebär att han tänker sig att ny kunskap får företräde framför den gamla som helt byts ut. Motsatsen till denna kunskapssyn är den *kumulativa* som å sin sida anser att ny kunskap bara läggs till den gamla och skapar en allt större kunskapsbas (Hansson, 1992, s 14). Vidare har Thomas Kuhn lagt fram en tes om den så kallade

inkomensuriabiliteten, vilken innebär att det är principiellt omöjligt att jämföra om olika paradig, detta eftersom det inte finns några fristående, objektiva kriterier att utgå ifrån vid jämförelsen. De definitioner och kriterier man använder kommer istället att höra hemma i ett eller annat av paradigmen och därmed omöjliggöra objektiv jämförelse (Kuhn, 1962, s 90, 94). Således kan man enligt Kuhns sätt att se saken inte vara säker på att ett nytt paradigm är bättre än det föregående som det bytt ut, man kan dock veta att det nya paradigm kan hantera de anomalier som det tidigare inte kunde förklara (Andersen & Gandrup, 1994, s 142). När man läser Kuhn är det lätt att få uppfattningen att ett paradigm innefattar ett stort område. Samtidigt framhåller Kuhn att ett paradigmstyr normalvetenskapligt område är mycket avgränsat (Kuhn, 1962, s 32). Utifrån detta ska man således inte se till exempel hela naturvetenskapen som ett område som styrs av ett paradigm, utan inom det naturvetenskapliga området finns en mängd mindre normalvetenskaper. Det är dock svårt att få grepp om exakt hur stort område Kuhn menar att ett paradigm innefattar, detta tycks variera i hans text från att ibland verka gälla ett helt forskningsfält till att ibland just innefatta någon liten enskild del av ett fält. Torsten Thurén uppmärksammar att Thomas Kuhn är oklar i fråga om hur stort område ett paradigm täcker (Thurén, 1991, s 73).

Paul Feyerabend har fört vidare diskussionen om paradigm och han riktar kritik mot Kuhns tanke om att ett enda paradigm under långa perioder skulle dominera ett vetenskapligt fält och bilda en så kallad normalvetenskap. Feyerabend uppfattade detta som ett konservativt och farligt synsätt och förespråkade istället en mycket mera öppen och tolerant vetenskap där många skilda paradigm tillåts existera sida vid sida (Nordin, 1992, s 56). Svante Nordin använder en liknelse för att förtydliga Feyerabends tankar om paradigm:

”Låt hundra blommor blomma! Låt skilda paradigmer frodas sida vid sida! Vetenskapens växt befordras inte av att man snabbt rensar bort ogräsen... utan snarare av att man skyddar de spirande plantorna, så att de inte går under innan de hunnit växa sig stora och motståndskraftiga.” (Nordin, 1992, s 54)

För att underbygga sitt resonemang använde sig Feyerabend av Kuhns inkommensurabilitetstes och menade att just eftersom det inte finns några unikt avgörande, fristående, kriterier som kan avgöra vilket av två paradig som är det bästa bör man inte heller förkasta alla andra paradig till förmån för ett enstaka (Nordin, 1992, s 55).

Heine Andersen diskuterar hur paradigmbegreppet används i dagens samhällsvetenskaper. Han menar att ett paradigm skall ses som en uppsättning mycket övergripande och omfattande grundantaganden som är karakteristiska för ett ämnesområde. Dessa grundantaganden innehåller vetenskapsideal, världsbild samt forskningsetiska överväganden och är ledande i valet av hypoteser, begrepp, frågeställningar och metoder (Andersen, 1994, s 24). Andersen lyfter till exempel frågan om man fritt kan välja paradigm eller om detta är någonting som man fostras till att anamma? Eftersom paradigmet man befinner sig i är så styrande påpekar Andersen att det är av yttersta vikt att man uppmärksammar och avslöjar de paradigmkomponenter som verkar inom vetenskapen och därigenom kommer till insikt om vilka fördelar respektive begränsningar som paradigmet innebär (Andersen, 1994, s 26).

Forskningsprogram

Imre Lakatos skapade sin teori om vetenskapliga forskningsprogram som en reaktion på Thomas Kuhns teori om paradigm. Lakatos så kalla de forskningsprogram kan liknas vid det som Kuhn kallade ett paradigm. Ett forskningsprogram är enligt Lakatos en successiv följd av teorier som alla har någonting gemensamt, de utgår från samma "hårda kärna". Till skillnad från Kuhns Paradigm är forskningsprogrammen mera föränderliga till sin natur. En grundsats för teorin om forskningsprogram är att den "hårda kärnan" inte får göras ansvarig för en falsifikation. Kring den hårda kärnan finns istället en rad olika teorier som kallas forskningsprogrammets "skyddsbälte", det är teorier inom detta bälte som prövas via falsifikation och om vissa av dessa visar sig vara falsifierade kan dessa bytas ut mot en ny bättre teori. På detta sätt förändras forskningsprogrammet över tiden, den "hårda kärnan" samt de funktionella teorierna och satserna finns kvar inom programmet medan delar av programmet som visat sig vara felaktiga byts ut (Lakatos, 1978, s 47-52). Ett forskningsprogram är adekvat att använda så länge det är progressivt, vilket innebär att det klarar av att skydda den "hårda kärnan" med adekvata teorier som kan förklara nya empiriska fenomen. Däremot är ett forskningsprogram degenererande om det inte lyckas fylla på skyddsbältet med nya teorier vartefter gamla blir falsifierade. Lakatos menar att ett forskningsprogram bör behållas så länge det är progressivt och förkastas eller ifrågasätts om det är degenererande (Lakatos, 1978, s 69-71, 86-90). Den stora skillnaden mellan Lakatos och Kuhn blir således att Lakatos menar sig påvisa en rationell strategi för på vilket sätt vetenskapen framskrider, han menar att man kan avgöra om en teori eller ett forskningsprogram är bättre än ett annat, medan Kuhn mera lutar åt att man vid en

vetenskaplig omvälvning inte kan vara säker på att det efterkommande paradigmet är bättre eller mer adekvat än det tidigare (Hansson, 1992, s 50).

Utvidgat om Kritisk teori

Tidigare har jag fört en diskussion kring den kritiska teorins förhållande till vetenskapsteorin. Till förmån för den senare diskussionen av mina undersökningsresultat vill jag nu även vidga begreppet kritisk teori en aning. Således lämnar vi nu de vetenskapsteoretiska teorierna bakom oss och jag kommer i det närmaste istället att framställa huvuddragen i den mera generella kritiska teorin, detta med utgångspunkt i socialt arbete och Jan Fooks bok "Social Work -Critical Theory and practice" (Fook, 2005).

Den kritiska teorin kan sägas ta sin utgångspunkt i, eller åtminstone ha många beröringspunkter med, postmoderna och poststrukturella ståndpunkter⁷. Som jag tidigare nämnt är just den kritiskt granskande inställningen till de studerade samhällsföreteelserna en kärnpunkt i den kritiska teorin. Teorin har ett antal huvudteser: För det första utgår man från att det i samhället förekommer en förtryckande dominans. Denna dominans är strukturell eller systematisk till sin karaktär, men upplevs ofta av individer som någonting personligt. Dominansen hänförs till de styrande grupperna i samhället både genom möjligheter för exploatering av de underprivilegierade men också att de underprivilegierade själva har internaliserat de rådande strukturerna i sitt tänkande och därigenom upprätthåller dem. För det andra menar man att det finns ett "falskt medvetande" i samhället som gör att individer upplever sociala relationer som lagbundenheter istället för som verkligen är fallet, konstruktioner möjliga att förändra. För det tredje ingår i den kritiska teorin en stark kritik mot det positivistiska tänkandet eftersom man menar att detta uppmuntrar passivitet och fatalism. Utifrån detta synsätt hindrar positivismen individer från att uppfatta möjligheterna att påverka sin egen situation. För det fjärde menar man att en viktig uppgift för den vetenskapen bör vara att uppmärksamma systemet eller strukturens dominans och påvisa att social förändring är möjlig. För det femte menar den kritiska teorin att det är essentiellt att förstå att vetenskap inte bara är objektiva analyser av empiriska data utan att den kunskap som skapas också konstrueras av den som utför undersökningen. Utifrån detta är det viktigt att särskilja kunskap som är resultat av empiriska data och resultat av subjektiva tolkningar och interaktioner (Fook, 2005, s 16-17). Som jag tidigare har påpekat så menar den kritiska teorin

⁷ Läs mer om dessa perspektiv i "Social work – Critical theory and practice" (Fook, 2005, s 11-14).

vidare att ett reflexivt och interaktivt kunskapssökande, där man arbetar utifrån olika utgångspunkter, synsätt och metoder, är nödvändigt för att få en helhetsbild av de samhällsfenomen man vill belysa. Den kritiska teorin ser som vetenskapens huvuduppgift att påvisa hur den sociala verkligheten konstrueras både genom yttre system och inre mekanismer samt att verka emancipatoriskt genom att påvisa hur samspelet mellan individer och samhällsstrukturer konstruerar tankemässiga diskurser vilka gagnar dem som innehar maktpositioner i samhället och möjliggör deras dominans (Fook, 2005, s18). I enlighet med den kritiska teorin är det essentiellt att det sociala arbetets praktik är inriktat mot att motverka dominans, förtryck och exploatering. Man bör inrikta verksamheten mot att förändra strukturer som främjar dominans så att dessa istället blir mer inkluderande samt skapa ett vetenskapligt och samhälleligt klimat där det är möjligt för helt nya diskurser att växa fram. Vidare bör man arbeta aktivt för att uppmärksamma hur sociala sammanhang blir konstruerade av sociala strukturer och relationer och att ingen individuell social situation är naturgiven. Fook påpekar vikten av interaktion mellan olika typer av vetenskaplig kunskap och praktiskt socialt arbete för att kunna uppnå dessa övergripande mål (Fook, 2005, s 18, 39, 96).

3. Senmodernitetens utgångspunkter, en översikt

Detta kapitel ägnar jag åt att definiera vad **begreppet 'senmodernitet'** omfattar och vilka betingelser som anses vara karakteristiska för det senmoderna samhället. Här förklarar och beskriver jag också tre olika problemområden som är kopplade till det senmoderna samhället och dess betingelser. Dessa områden är:

- Marknadens dominans.
- Otyglad individualisering.
- Risksamhället.

Efter den övergripande presentationen av de tre problemområdena utkristalliserar jag en lista med ett antal mera specifika problem som de teoretiker jag utgår ifrån hänför till senmoderniteten. Med anknytning till detta för jag även en diskussion kring varför de senmoderna dilemmana är intressanta att uppmärksamma inom forskningen om socialt arbete.

Följande kapitel kan ses lite som en parentes i förhållande till det övriga arbetet i den mening att det inte har någon aktiv funktion i min uppsats annat än att öka läsarens förståelse för vad senmodernitet innebär samt hur teorier om senmodernitet kan kopplas till socialt arbete. Utifrån detta skulle man kunna tänka sig att kapitlet låg som bilaga till uppsatsen. För tydlighetens skull och för att det inte ska vara oklart vilken typ av teorier som jag undersöker har jag dock valt att låta stycket finnas med som en ordinarie del av uppsatsen. Kapitlet fyller alltså en viktig funktion som förtydligande och begreppsförklaring men för den som redan är insatt i senmodernistisk teoribildning går det bra att hoppa över eller skummläsa detta kapitel.

3.1 Senmoderniteten som vi lever i

Många av de teoretiker som jag läst inför den här uppsatsen har skrivit mer eller mindre utförliga teorier om vad som karakteriserar det senmoderna samhället. Jag väljer i mitt arbete att utgå från Anthony Giddens definition av senmoderniteten. Detta val gör jag av flera skäl. För det första är det den teori som jag personligen är mest insatt i. För det andra är Giddens teori bygge mycket omfattande, han försöker sätta upp en fullständig samhällsteori. Detta medför visserligen både för och nackdelar. Kritik har framförts gentemot att teorierna inte är generaliserbara i så stor utsträckning som Giddens tycks påskina. Kritikerna menar i detta fall att det senmoderna samhället påverkar individer på olika platser och med olika förutsättningar på skilda sätt och att Giddens tankar om det senmoderna samhället och dess påverkan på individen inte är applicerbart på alla samhällen eller individer (Sandell & Mulinari, 2006, s 387). Annan kritik som har framförts är att Giddens lägger för stor vikt vid individen och bortser från det strukturella perspektivet (Sandell & Mulinari, 2006 s 368) samt att teorierna är så dåligt underbyggda med empirisk forskning att de snarare bör ses som ideologier än regelrätta teorier (Sandell & Mulinari, 2006, 361, 386). Jag kan på många sätt hålla med om denna kritik. Framförallt har teorin ett starkt fokus på förutsättningarna för individer från den vita, mansdominerade medelklassen i det västerländska samhället. Dessutom stämmer det utan tvivel att teorierna ofta är dåligt underbyggda med empiriskt undersökningsmaterial. Denna kritik till trots anser jag ändå att Giddens ansats att framföra en omfattande samhällsteori också kan medföra positiva aspekter. Teoribildningen kan till exempel med fördel användas som en bred tankemässig utgångspunkt vid mera specifika undersökningar, en referensram som man kan försöka falsifiera eller belägga genom mer vedertagen forskning. Vidare är teorierna, oavsett kritiken, funktionella i syfte att belysa de specifika problem som uppstår i det senmoderna samhället. Tittar man på de olika teoretiker som jag tar upp så ser

man dessutom att deras definitioner av det senmoderna (eller postmoderna, eller högmoderna) samhället till stora delar sammanfaller med Giddens definition, vilket gör det än mer relevant att använda sig av Giddens teorier som utgångspunkt.

Jag har i den fortsatta framställningen ingen ambition att gå in på detaljnivå i de senmoderna teorierna. Ansatsen är istället att förmedla en grundläggande förståelse för vad senmoderniteten innebär, vad som är dess huvudsakliga karaktärsdrag. Enligt Anthony Giddens är det senmoderna samhället, utifrån ett antal särskiljande karaktärsdrag, i grunden olikt de tidigare traditionella och moderna samhällena. Men vad är det konkret som skiljer vårt senmoderna samhälle från de tidigare? Vad innebär det senmoderna samhället?

Det övergripande kännetecknet för det senmoderna samhället är enligt Anthony Giddens dess dynamiska *föränderlighet*. Giddens påpekar att man i alla tider har uppfattat samhället som föränderligt och flyktigt men menar ändå att det finns belägg för att samhället idag är mer föränderligt än vad det någonsin har varit tidigare. Det som karaktäriserar föränderligheten i det senmoderna samhället är att den är snabb, djupgående och intensiv (Giddens, 1997, s 26). I de traditionella samhällena fanns det värden som var mera beständiga över tid och en människas liv var i större utsträckning överblickbart och förutbestämt. Familjen och andra sociala band var mer permanenta och en individ som växte upp visste ofta vad som förväntades av denne i framtiden, deras livsbana var mer eller mindre utstakad på förhand (Giddens, 1997, s 94, 110-111). Dessutom kunde individerna i det traditionella samhället se det förflutna, nutiden och framtiden som en mera sammanhängande och konstant entitet. I det senmoderna samhället är det däremot, på grund av den hastiga förändringstakten, svårare att finna denna koppling. Förväntningar på framtiden är i det senmoderna samhället inte längre konstanta utan omformas ständigt allt eftersom tiden framskrider och nya möjligheter eller förståelsehorisonter ersätter de nyligen gällande (Giddens, 1997, s 41). Anledningarna till det senmoderna samhällets djupgående, snabba föränderliga karaktär är enligt Anthony Giddens tre. Dessa tre grundpelare är *åtskillnaden mellan tid och rum, urbäddningen av de sociala institutionerna* och *modernitetens reflexivitet*.

Åtskillnaden mellan tid och rum

Den första grundpelaren handlar om det moderna samhällets *åtskillnad mellan tid och rum*.

Åtskillnaden mellan tid och rum har möjliggjorts genom teknikens utveckling och är även en del av grunden för den så kallade globaliseringen. Även i förmoderna kulturer har människan använt sig av olika sätt att beräkna tiden men i dessa samhällen fanns det ändå alltid en tvingande koppling mellan individer, tiden och rummet. För att en transaktion av någon form skulle äga rum i det förmoderna samhället var till exempel båda parterna tvungna att befinna sig på samma plats vid samma tidpunkt och det fanns ingen möjlighet att koordinera möten eller aktiviteter i tid och rum utanför den plats man befann sig. I och med teknikens utveckling och ända sedan klockan uppfanns har det emellertid skett en uttänjning mellan tiden och rummet. I det senmoderna samhället har tiden och rummet helt frikopplats från varandra vilket har skapat helt nya möjligheter till affärer och social samvaro. Detta betyder inte att tiden och rummet är för alltid åtskilda, men i det moderna samhället frikopplas och återkopplas tiden och rummet hela tiden till varandra och detta utan tvingande bindning till en specifik plats. Exempelvis kan två personer utan att vara på samma plats kommunicera i realtid med varandra via telefon eller Internet. På samma sätt är affärsverksamheter och andra organisatoriska system i det senmoderna samhället uppbyggda kring att människor på vitt skilda platser men i specificerade rum gör saker samtidigt (Giddens, 1996, s 26-29; Giddens, 1997, s 26-27).

Urbäddningen av de sociala institutionerna

Åtskillnaden mellan tiden och rummet har enligt Giddens möjliggjort uppkomsten av det andra elementet i senmoderniteten. Detta element kallar Giddens för *urbäddningen av de sociala institutionerna*. Urbäddningen innebär att ”sociala relationer ’lyfts ut ur’ sina lokala interaktionssammanhang och omstruktureras över obegränsade områden av tidrummet” (Giddens, 1996, s 29) och sker med hjälp av två typer av urbäddningsmekanismer och innebär helt nya förutsättningar för interaktion mellan människor. Urbäddningsmekanismerna är dels ”symboliska tecken” och dels ”expertsystem”. Pengar, eller hela det världsomspännande monetära systemet, kan ses som ett exempel på *symboliska tecken*. Pengarnas standardiserade värde och de moderna betalssystemen gör att transaktioner blir helt skild från tid- och rumsaspekten och medför nya, omedelbara och världsomspännande affärsmöjligheter (Giddens, 1996, s 30-32). *Expertsystem* kan förstås som specifikt avgränsade kunskapsområden som är generaliserbara och giltiga oberoende av vilka som utövar dem eller använder sig av dem (Giddens, 1997, s28). Expertsystem är helt ofrånkomligt nödvändiga i det senmoderna samhället och de innebär i praktiken att varje individ inte behöver hålla all

kunskap inom sig utan vid behov kan konsultera en annan individ som har kunskap om ett speciellt expertsystem. Exempel på expertsystem kan vara allt från specifik teknisk kunskap, mobiltelefonnät eller bankens Internettjänst till läkarmottagningar, bilverkstäder och mataffärer. Hela det senmoderna samhället är uppbyggt av ett gigantiskt nätverk av expertsystem och grunden för att dessa system skall fungera är enligt Giddens tillit. I det moderna samhället måste vi hela tidenoreflekterat lita på, eller 'tro', att expertsystemen fungerar (Giddens, 1996, s 87; Giddens, 1997, s 29). Vi måste utan att reflektera över det kunna anta att det finns elektricitet i lamporna när vi vaknar på morgonen, vi måste lita på att banken förmedlar en användbar tjänst när vi betalar våra räkningar över Internet etc. Expertsystemen administreras av mängder av enskilda individer men Giddens poängterar att det inte är dessa specifika individer och deras egenskaper vi hyser tillit till. Det vi litar till är istället just hela system (expertsystem) som läkarvetenskapen, mobiltelefonnätet etc. Den tillit vi hyser till systemen är vanligen så grundläggande att man snarare än aktiva beslut kan se tilliten som en generell mental inställning (Giddens, 1997, s 29)

Modernitetens reflexivitet

Den sista elementet som karaktäriserar senmoderniteten är dess *reflexivitet*. Giddens beskriver reflexiviteten på följande sätt:

”Modernitetens reflexivitet refererar till den tendens som finns i de flesta aspekter av socialt handlande och materiella relationer med naturen, nämligen att ständigt göra revideringar mot bakgrund av nya informationer eller kunskaper.” (Giddens, 1997, s 30)

Reflexiviteten verkar både på ett institutionellt och individuellt plan. På det institutionella planet innebär reflexiviteten att samhällets organisering och övergripande inställning till olika frågor och företeelser hela tiden förändras och regleras i förhållande till ny information och kunskap som blir tillgänglig. Enligt Giddens undergräver den institutionella reflexiviteten upplysningstidens hopp om förnuft och absoluta sanningar. Detta eftersom alla 'sanningar', vetenskapliga rön och trosföresatser hela tiden omformas och reformeras när utvecklingen och vetenskapen framskrider (Giddens, 1997, s 30).

'Självets reflexivitet', å sin sida, innebär att enskilda individer i det senmoderna samhället hela tiden skapar och omskapar sina identiteter i förhållande till det omgivande samhället och

sina sociala relationer. Detta reflexiva projekt kan sättas i kontrast till de identiteter som existerade i det traditionella samhället vilka var mera fasta och förutbestämda. Självfallet har identiteter i alla tider skapats i förhållande till omvärlden men detta skapande blir specifikt utmärkande för det senmoderna samhället (Giddens, 1997, s 94-100). I det traditionella samhället konstituerades identiteten i större utsträckning av traditioner och fasta sociala förhållanden som man föddes in i och genomlevde. I det senmoderna samhället krävs däremot ett individuellt reflexivt projekt eftersom det i större utsträckning är upp till varje individ att efter eget huvud och förmåga själv skapa sin identitet (Giddens, 1997, s 101).

Framförallt de två första av de ovannämnda elementen i det senmoderna samhället möjliggör den *globalisering* som också är starkt utmärkande för det senmoderna samhället. Åtskillnaden av tid och rum och urbäddningen av de sociala institutionerna har i samverkan med den tekniska utvecklingen skapat möjligheter för kommunikation, informationsutbyte, affärsverksamhet och förflyttning över jordklotet som aldrig tidigare varit möjlig. Denna möjlighet har också, av framförallt individer i västvärlden, omformats till realitet. Vi ser idag ett samhälle där sociala, politiska och ekonomiska verksamheter inte är avgränsade till nationsgränser utan istället är världsomspännande (Giddens, 1996, s 66, 71-77). Själva dynamiken mellan det globala och individualitet (det lokala) är enligt Giddens ett ytterligare kännetecken på senmodernitet. Samtidigt som samhället är mer individualiserat än någonsin innehåller det också fler och mer övergripande (globala) kontakter och interaktioner än vad som tidigare kunnat skådas (Giddens, 1996, s 116, Giddens, 1997, s 32).

Nu har jag i stora drag återgett det som Anthony Giddens menar är utmärkande för senmoderniteten på samhällsnivå.⁸ I nästa stycke kommer jag, i kombination med andra teoretiker, delvis in på de individuella aspekterna av Giddens teorier, men då bara på de delar av hans teori som behandlar individens dilemman i senmoderniteten.

3.2 Senmodernitetens specifika dilemman

Hur påverkas de individer som lever i samhället av senmodernitetens förutsättningar? Många teoretiker påpekar att det senmoderna samhället är ett tveeggat svärd som medför både

⁸ Den som vill fördjupa sig i Anthony Giddens teorier om senmodernitet, också på ett mera individuellt plan, rekommenderar jag till exempel "Modernitetens följder" (Giddens, 1996) och "Modernitet och självidentitet" (Giddens, 1997).

positiva och negativa konsekvenser. Till fördelarna brukar bland annat räknas individens frihet att välja sin livsbana och möjligheten att leva ett tryggt och bekvämt liv (Giddens, 1996, s 17). Självklart har senmoderniteten sina fördelar, inte minst i form av en delvis ökad tolerans gentemot olika sexualiteter, delvis ökad jämställdhet mellan könen och den på vissa platser införda religionsfriheten. Men är den frihet som finns i det senmoderna samhället enbart av godo? Vilka är de psykologiska konsekvenserna och hur påverkas de mellanmännsliga relationerna? Har alla människor samma möjligheter att utnyttja och ta till sig den frihet som erbjuds? Och vilka långsiktiga följder får den globaliserade marknaden och dess ständiga strävan efter ökad ekonomisk tillväxt?

Vad som är säkert är att de senmoderna förhållandena inte enbart för med sig positiva konsekvenser utan även skapar ett antal dilemma som människorna aldrig tidigare har ställts inför. Eftersom socialt arbete handlar just om sociala problem har jag valt att i denna uppsats fokusera på de problematiska aspekterna av senmoderniteten. Jag kommer nedan att beskriva tre olika problemområden som är specifika för den 'nuvarande' senmoderniteten. När jag skriver den 'nuvarande' gör jag det för att påvisa det faktum att även det senmoderna samhället går att förändra. I min framställning av senmodernitetens olika dilemman har jag i viss mån utgått från Carsten René Jørgensens bok "Psykologin i Senmoderniteten" (Jørgensen, 2004). Jørgensens bok har fördelen att den är författad för bara några år sedan och därför är ytterst aktuell. Dessutom samlar han i boken olika typer av negativa konsekvenser av senmoderniteten på samma sätt som jag här syftar till att göra. Jørgensens skrift är inriktad mot det psykologiska fältet och tar därför upp främst individuella aspekter av senmoderniteten. Visst påverkar senmoderniteten individen specifikt och många av de dilemman jag tar upp är just negativa konsekvenser för den enskilda människans psyke, men denna påverkan på den enskilda individen leder även till konsekvenser av mer omfattande, övergripande samhällslig art. Jag vill vinkla min beskrivning av de senmoderna dilemman mot det sociala arbetet som praktiskt fält och utgår därför inte bara från Jørgensens sammanställning av senmoderna negativa (psykologiska) konsekvenser utan tar även upp ett antal andra (mestadels sociologiska) teoretiker. Jag utger mig inte för att göra någon uttömmande förteckning över samtliga negativa konsekvenser av senmoderniteten utan tar upp de, som jag uppfattar det, största, mest omdiskuterade exemplen.

Grundläggande är att det senmoderna samhällets betingelser är en existerande realitet, någonting som vi inte kan undslippa och därmed inte heller kan bortse ifrån. Vad vi däremot

kan göra är att kämpa för att de positiva konsekvenserna kommer till sin rätt samtidigt som vi försöker ta itu med och lösa de negativa verkningarna av senmoderniteten.

Marknadens dominerande ställning

Jag vill inleda med ett problemområde som är mycket allomfattande och högst närvarande i vardagslivet, *marknadens dominerande ställning*. Med marknaden menar jag den globala, kapitalistiska produktionsmarknad som skapats i det senmoderna samhället och för vilken ökad försäljning/konsumtion och ekonomisk tillväxt är huvudmålet. Carsten René Jørgensen menar att expansion av marknaden har utvecklats till att bli ett självändamål (Jørgensen, 2004, s 77). I den tidigare moderniteten kunde nationalstaterna i viss mån reglera marknaden men i och med de möjligheter till flexibilitet som globaliseringen skapat är det svårt eller omöjligt för enskilda stater att genom sin politik styra eller tygla kapitalet och dess rörlighet. I sin rädsla för att företagen ska flytta till en annan region ger staterna de multinationella företagen i stort sett fria händer att agera och expandera efter eget huvud (Jørgensen, 2004, s 76). Jørgensen fångar utvecklingen i det senmoderna marknadssamhället träffsäkert:

”Man försöker omvandla allt till objekt som går att kapitalisera på i syfte att tillgodose näringslivets strävan efter tillväxt och vinster. Hos de breda folklagren har marknaden etablerats som det bästa (oftast det enda möjliga) sättet att reglera stora delar av det sociala livet på och allt fler forna tiders försök att reglera kapitalets rörlighet antingen undergrävs (omsprungna av utvecklingen på den globala marknaden) eller upphävs av politiska beslut i frihetens namn.”
(Jørgensen, 2004, s 76-77)

Vidare skriver han att:

”Vi närmar oss ett läge där marknaden och majoriteten alltid har rätt. Den fria marknaden har blivit den nya referensramen. Allt som bidrar till att marknaden kan utvecklas fritt och harmoniskt är bra, och allt som hindrar den är av ondo och oacceptabelt.” (Jørgensen, 2004, s 79).

Zygmunt Bauman har bland många andra uppmärksammat samma tankegångar och hävdar att det gränslösa marknadstänkandet, där man offerar allt annat för friheten att köpa och sälja, blivit så internaliserad i människornas medvetande att man idag uppfattar den nyliberala, marknadsekonomiska ideologin som den enda möjliga (Bauman 2000, s 11; Bauman, 2002, s

107; jämför även Giddens, 1996, s 70-72; Jørgensen, 2004, s 84). Bauman diskuterar även hur marknadens intresse av ökad konsumtion har skapat en situation där varornas bytesvärde eller symbolvärde vida överstiger deras bruksvärde. Enligt Bauman är det inte behovet som styr konsumtionen i det senmoderna samhället utan begäret. De traditionella samhällenas fokus på produktion har förskjutits till dagens fokus på konsumtion (Bauman, 2000, s 76-81). Att fokus har förskjutit från produktionen, och därmed från arbetet, är enligt Carsten René Jørgensen problematiskt för människorna eftersom möjlighet att skapa en stabil identitet knuten till sin yrkesroll undermineras (Jørgensen, 2004, s 105). I det senmoderna samhället har vi således inte längre behov av de flesta varor som vi konsumerar. Däremot är vårt begär efter att ständigt köpa och äga nya varor avgörande för marknadens fortsatta expansion. Bland annat Jean Baudrillard och Mike Featherstone behandlar detta tema och menar att marknaden, för att hålla uppe konsumtionen, har skapat en kultur där vi konsumerar varor i syfte att manifesteras en livsstil och för att skapa sociala band till andra individer. Vi skapar oss själva genom det vi konsumerar (Baudrillard, 1998, s 76-86; Featherstone, 1994, s. 71, 86). Visserligen, menar Carsten René Jørgensen, kan det tyckas som att detta konsumtionssamhälle har vuxit fram som en manifestation av de enskilda individernas rätt till fria val men till stor del är det massiv marknadsföring som spelar på (föreställda) mänskliga behov som förför människor att konsumera specifika objekt (Jørgensen, 2004, s 80). I sin egenskap av psykolog framhåller Jørgensen att marknads och konsumtionssamhället, med tanke på dess oförutsägbara natur och ständigt förändrade förutsättningar och begär, dess instabilitet, oförutsägbarhet och flyktighet, är i grunden olämplig som mänsklig psykologisk referensram. Den otillräckliga och instabila referensram som marknadssamhället erbjuder skapar psykisk stress, rastlöshet och problem att orientera sig (Jørgensen, 2004, s 79). Även Zygmunt Bauman pekar på samma psykologiska problematik och tillägger att individerna i de lägre sociala klasserna i och med konsumtionssamhället utsätts för en ytterligare typ av ångest och stress som handlar om att vara "defekta konsumenter". De individer som inte har råd att köpa någonting är värdelösa i samhällets ögon. Genom sin oförmåga att konsumera stigmatiseras denna grupp och pekats ut som värdelös (Bauman, 2000, s 90-92). Bauman diskuterar vidare ingående hur det senmoderna liberala marknadssamhället gör det lättare för de rika att bli rikare ännu fortare, medan förutsättningarna för de lägre samhällsklasserna blir allt sämre (Bauman, 2000, s 67-73). Richard Sennett, en välkänd amerikansk sociolog, menar att den senmoderna kapitalistiska logiken i och med sin avsaknad av stabila och säkra inslag underminerar individens möjlighet att skapa långvariga sociala band och en stabil, varaktig identitet (Sennett, 1999, s 38).

Vidare har marknadssamhällets upphov till individualisering och splittring skapat ett samhällsklimat där de enskilda individerna har stora svårigheter att gå ihop och göra gemensam sak kring en fråga. Individerna i det senmoderna samhället har slutat (eller berövats möjligheten) att på allvar problematisera det egna västerländska samhället och se alternativa, mera hållbara lösningar (Jørgensen, 2004, s 84-85). Zygmunt Bauman har beskrivit detta på följande sätt:

”... förmåga att planera för framtiden är det oeftergivliga villkoret för allt ’transformativt’ tänkande och all strävan att ompröva och reformera det nu rådande tillståndet – men människor som saknar grepp om nuet ägnar sig knappast åt framtidsplanering.” (Bauman, 2002, s 40)

Den bild av det senmoderna marknadssamhället som jag ovan har skissat upp innebär flera stora direkta konsekvenser för det sociala arbetets praktik. För det första är det troligt att de sociala klyftorna och de sociala problemen i samhället kommer att öka, vilket innebär ett ökat behov av praktiskt socialt arbete. För det andra är stora delar av det sociala arbetet omöjligt att bedriva med vinstintresse vilket gör att verksamheten kan komma att bli satt på undantag i marknadssamhället. För det tredje riskerar de delar av det sociala arbetet som faktiskt kan drivas med vinstintresse att försämrans eller förfalla etiskt till förmån för kravet på vinst.⁹

När Individualiseringen blir otyglad

På grund av senmodernitetens grundförutsättningar, teknologins framskridande, de liberala ideologiernas utbredande och marknadens utbud av produkter och tjänster är samhället idag mera individualiserat än det någonsin tidigare varit. För att det senmoderna samhället skall fungera krävs visserligen att människor samarbetar i mycket hög utsträckning, men detta samarbete är instrumentellt och anonymiserat inom ramen för expertsystemen och innebär inte ett hot mot den personliga individualiseringen. De relationer som skapas inom dessa samarbeten är inte kopplade till specifika individers egenskaper eller behov av varandra som unika individer. Samarbetet sker istället på en högre, opersonlig nivå där det är expertsystemet som sådant som är relevant och inte de enskilda individer som råkar verka inom det (Giddens,

⁹ För den som har ett fördjupat intresse för de förutsättningar som föreligger för socialt arbete i det senmoderna samhället har Zygmunt Bauman i sin bok ”Det individualiserade samhället” (2002) skriver ett helt kapitel (kap 5) om de problem som socialt arbetes praktik ställs inför i senmoderniteten.

1996, s 34). Trots att den enskilda individen genom globalisering och expertsystem är kopplad till omvärlden i större utsträckning än tidigare är även individualiseringen större än någonsin.

Individualiseringen är en följd av många i senmoderniteten existerande mekanismer. Exempelvis har urbäddningen av de sociala institutionerna och välfärdssystemens utbredning skapat en situation där en enskild individ inte längre behöver lita till andra människor i sin närhet för att trygga sin överlevnad. I och med detta har exempelvis banden mellan familjemedlemmar och närstående försvagats i den meningen att det inte finns något materiellt behov av att hålla samman (Giddens, 1997, s 111). Andra aspekter av senmoderniteten som i hög grad bidrar till individualiseringen är den kulturella frigörelsen¹⁰ samt frigörelsen från religiösa och världsliga institutioners auktoritet. Dessa olika typer av frigörelse skapar en situation där traditionsbundna eller institutionaliserade normer och direktiv förlorar sitt värde och det blir upp till varje individ att själv skapa innehåll, mening och sammanhang i sitt liv (Jørgensen, 2004, s 143, 149).

Av många ses individens totala frihet och autonomi som en stor seger i mänsklighetens historia och på många sätt är den en framgång. Vi värnar alla om vår frihet och vår bestämmanderätt över oss själva. Men en total eller för långt gången individualisering och frihet medför, som Carsten René Jørgensen påpekar, inte enbart positiva följder. Den förorsakar även negativa konsekvenser, något som marknadens och de liberala ideologiernas förespråkare försöker ignorera eller bortse ifrån (Jørgensen, 2004, s 77).

”Det verkar som om vi glömt bort att äkta frihet får man bara om man också ger avkall på friheten. Man måste skydda allmänhetens intressen från de värsta formerna av besinningslös individualism. Därför är det också i grund och botten irrationellt när man låter behovet av obegränsad frihet undergräva de institutioner som gör det möjligt för de flesta människor att förverkliga sina frihetsdrömmar.”
(Jørgensen, 2004, s 78)

Men vilka är då de negativa konsekvenserna av en absolut frihet för individen? Individualiseringen har skapat en *radikalisering av det fria valet*. Detta kan kopplas samman med senmodernitetens individuella reflexivitet och innebär att varje enskild individ (åtminstone till synes och i viss mån också verkligen) i mycket större utsträckning än tidigare själv väljer sina handlingar, sin livsstil och sin identitet. Detta, i samband med avlägsnandet

¹⁰ Läs mer om den kulturella frigörelsen i: Jørgensen, 2002, s 128-129.

av de samhälleliga och religiösa auktoriteterna, gör att individen inte längre kan förankra sina val och handlingar i förhållanden utanför sig själv. Istället bär den enskilde individen hela ansvaret för sina handlingar. Denna utökning av det fria valet innebär att även de existentiella dilemman som är kopplade till valen radikaliserar, vilket medför ökade psykiska påfrestningar (Jørgensen, 2004, s 149). När det fria valet är (till synes) totalt kan denna frihet i många fall bli en belastning. Som jag tidigare framställt är det senmoderna samhället mera föränderligt, differentierat och mångtydigt än något tidigare samhälle. Detta gör att det också finns oerhört många fler val att göra i dagens samhälle och dessa val är det upp till den enskilda individen att fatta beslut om. Individen upplever en stark förväntan, både från sig själv och omvärlden att genom valen förverkliga sig själv, men utan att få någon vägledning i vilka val som är dom rätta. Detta kan medföra en närmast tvångsmässig upptagenhet för individen att på bästa sätt försöka förverkliga sig själv och försöka fatta de rätta besluten. Misslyckanden eller svårighet att välja bland de otaliga beslut som av individen uppfattas som avgörande leder till ångest, förtvivlan och ökade psykiska problem (Jørgensen, 2004, s 130, 158-161).

Med hänvisning till Zygmunt Bauman och Emile Durkheim menar Jørgensen att människan är i behov av ett visst mått av begränsningar i det fria valet för att inte duka under för diffusa begär och otillräkneliga drifter. En individ som upplever total frihet kommer i sina förhoppningar att sträva mot det omöjliga, vilket kommer leda till frustration och besvikelse. Det bästa är istället att individen socialiseras in i ett samhälle där man, genom vissa begränsningar i friheten, lär sig att sträva efter det möjligt nåbara (Jørgensen, 2004, s 78). Även Zygmunt Bauman har ägnat mycket tid åt att problematisera kring det fria valet och konstaterar att:

”Samhället garanterar inte längre, lovar inte ens, ett kollektivt botemedel mot individuella olyckor. Individerna har erbjudits (eller snarare kastats ut i) en frihet av aldrig förut skådade proportioner – men till priset av en på likartat sätt aldrig förut skådad otrygghet.” (Bauman, 2002, s 194)

I samband med individualiseringen har det även skapats ett samhällsklimat där de nära och långvariga relationerna (till familjen, till kärlekspartnern och till sina nära vänner) har blivit mera föränderliga än tidigare. Anthony Giddens har myntat begreppet ”den rena relationen” för att beskriva hur nära relationer är konstruerade i senmoderniteten. Huvudtesen hos Giddens är att relationerna istället för att som tidigare bygga på praktiska eller sociala faktorer

idag enbart beror på parternas ömsesidiga uppfattning av relationens tillfredställande. Relationen existerar bara 'tills vidare' och så länge båda parterna finner den tillräckligt tillfredsställande eller fördelaktig (Giddens, 1997, s 110). Enligt Giddens finns det både för och nackdelar med den rena relationen. Det är till exempel en uppenbar fördel att individer som befinner sig i destruktiva, negativa relationer har möjlighet att avsluta dessa och söka sig till nya bättre. En negativ sida av den rena relationen är att det alltid finns en inneboende rädsla, otrygghet och oro hos den ene att den andre parten ska avsluta relationen. Man kan aldrig till fullo lita på att relationen kommer bestå (Giddens, 1997, s 220-222). Carsten René Jørgensen konstaterar att det är avgörande för individens förmåga att orientera sig i senmoderniteten att hon lyckas "bygga upp och vidmakthålla en sammanhängande självidentitet" (Jørgensen, 2004, s 155). Problemet med de flyktiga relationerna blir här enligt Jørgensen att familjen inte längre kan verka som en stabiliserande faktor i individens liv i den utsträckning som skulle vara önskvärt (Jørgensen, 2004, s 141). Angående relationer i en vidare bemärkelse än familjen menar Richard Sennett att individualiseringen har ersatt traditionella, positiva mellanmännsliga egenskaper med avgränsade individer som saknar känsla för social gemenskap och där tillhörande ansvar, moraliska skyldigheter och plikter (Sennett, 1999, s 40, 43, 105). Jørgensen är inne på samma tankegångar när han angående mentaliteten i samhället skriver att "vi hjälper i första hand inte varandra utan oss själva" (Jørgensen, 2004, s 170). Detta resonemang, att alla står sig själv närmast, kan kopplas till den diskussion jag fört ovan angående attt individerna i senmoderniteten har svårt att gå samman och kämpa för en ny ideologi. Denna mentalitet skulle som jag ser det även kunna få negativa konsekvenser för det sociala arbetets praktik eftersom solidariteten urholkas och viljan att bistå behövande minskar.

Ett ytterligare problem med individualiseringen är att även de sociala problemen tenderar att individualiseras. I det hyperindividualiserade samhället letar vi efter alla förklaringar till vårt livstillstånd (och även samhällets tillstånd) inom oss själva och de val vi tidigare gjort. Detta innebär att en människa som drabbats av ett eller annat socialt problem (eller kanske snarare samhällsproblem) skuldbeläggs personligen för situationens tillstånd (Beck, 1992, s 147, 161). Carsten René Jørgensen beskriver detta på följande sätt:

"Vi har till synes mist förmågan att se hur det som vid en första anblick framstår som enskilda individers problem har sina rötter i samhällets organisering och en kulturell logik..." (Jørgensen, 2004, s 166)

Vidare menar Jørgensen att samhällsproblemens individualisering bidrar till att undergräva möjligheten till politiska helhetslösningar och samlade visioner om alternativa samhällsformer än den nuvarande, detta just eftersom man inte uppmärksammar problemens strukturella karaktär (Jørgensen, 2004, s 166). Som jag ser det gör denna individualisering av samhällsproblem att det sociala arbetets praktik kan försvåras. Jag menar att det visserligen är möjligt att finna lösningar till enskilda fall på individnivå, men att ett framgångsrikt socialt arbete måste uppmärksamma att anledningarna till problemen ofta inte är individuella utan strukturella. Endast med detta faktum i åtanke kan man bedriva ett socialt arbete som är förebyggande, som syftar till att minska samhällsproblemen och inte enbart bota symtomen på individnivå.

Risksamhället

Det tredje och sista dilemman jag vill uppmärksamma är det så kallade 'risksamhället'. Ulrich Beck har identifierat det senmoderna samhället som ett reflexivt *risksamhälle*. I detta begrepp innefattar Beck två dimensioner av reflexivitet. Den första reflexiviteten hänger ihop med det som jag tidigare beskrivit som jagets reflexiva projekt. Här menar Beck att den i moderniteten hela tiden ökande medvetenhet om, och kunskap kring, olika typer av risker tvingar individen att förhålla sig till och reflektera över dessa risker (Beck, 1992, s 106). Riskmedvetenheten i det senmoderna samhället är alltså högre än i tidigare samhällen och den förmedlas genom media, vetenskap och politik. I det senmoderna risksamhället är det en naturlig del av vardagen att kalkylera med risker när det gäller allt från fondsparande till potentiellt farliga livsmedel och sjukdomar. Denna riskmedvetenhet och kalkylering är i stort sett omöjlig för individen i det senmoderna samhället att slippa undan (Jørgensen, 2004, s 113).

Man kan påstå att den riskmedvetenhet som finns i det senmoderna samhället är positiv eftersom den hjälper människor att förutse och undvika faror. Problemet som Carsten René Jørgensen kärnfullt poängterar är just det faktum att riskerna till stor del är sociala och massmediala konstruktioner, i själva verket har det aldrig genom historien varit så tryggt att leva som det är i dagens västerländska samhälle (Jørgensen, 2004, s 118-123). Det är alltså inte farligare att leva i senmoderniteten än vad det varit tidigare men den ständiga informationen om en uppsjö av olika risker som finns i vardagen ökar *känslan* av omvärlden

som otrygg och hotfull. Dilemmat är således att medvetenheten om alla tänkbara risker i livet skapar en oproportionerligt stor oro och ångest hos den enskilda individen i förhållande till sannolikheten för att någon av riskerna ska införlivas. Kopplat till det tidigare resonemanget om radikaliseringsvalet blir ytterligare en dimension av riskmedvetandet att individen känner sig personligt ansvarig för om riskerna införlivas eller inte (jag borde inte ha ätit så mycket grillad mat, nu får jag säkert cancer etc.). Detta uppfattade personliga ansvar inför riskerna blir ytterligare en belastning för individen (Beck, 1992, s 147, 161; Jørgensen, 2004, s 118-123).

Den andra reflexiviteten som Beck beskriver handlar om de oavsiktliga negativa konsekvenser som utvecklingen av det moderna samhället för med sig. Beck menar att det som en reflex på den tekniska och samhällsliga moderniseringen följer olika icke avsedda riskfaktorer (Beck, 1992, s 260). Detta kan exemplifieras med Giddens resonemang om 'högkonsekvensrisker' som jag redan tagit upp i problemformuleringen.. På detta sätt har exempelvis utvecklingen av kärnkraft som energikälla fört med sig massförstörelsevapen och de tekniska framstegen med förbränningsmotorer har visat sig kunna skapa icke förutsedda globala miljöhot (hot som i nästa led riskerar att skapa massmigration av aldrig tidigare skådat slag, vilka i sig skulle kunna komma att leda till ofantliga konflikter och sociala problem). Både Anthony Giddens och Zygmunt Bauman har liksom Beck uppmärksammat de oförutsedda konsekvenser av utvecklingen som någonting anmärkningsvärt för senmoderniteten. Författarna menar att utvecklingen till viss mån har ställts utanför mänsklighetens kontroll, bauman skriver:

” 'Globalisering' handlar inte om det som vi alla, eller ens de mest rådiga och företagsamma av oss, önskar eller hoppas att göra. Det handlar om det som händer med oss alla.” (Bauman, 2000, s 59)

En ytterligare aspekt som kan kopplas till både till risksamhället och till det fria valets dilemma är *vetenskapens avtagande auktoritet* (Jørgensen, 2004, s 116), någonting som uppmärksammas av ett flertal teoretiker. Tidigare gjorde vetenskapen anspråk på att närma sig en universell sanning om förhållandena i världen. Detta anspråk har fallit till föga för forskningens differentiering. Inom dagens forskning framkommer, på de flesta eller alla områden, ofta forskningsresultat som helt eller delvis motsätter varandra. Det finns alltid olika perspektiv på ett problem som ger skilda besked. Zygmunt Bauman menar att det stora antalet

uttolkare av verkligheten samt frånvaron av enhetliga kriterier för att bestämma vilka tolkningar som är falska respektive sanna leder till förvirring, vanmakt och svårighet för individer att handla rationellt (Bauman 2002, s 58). Att vetenskapen inte längre utgör en enhetlig auktoritet ökar svårigheten för individen att manövrera bland de risker som påtalas och återigen blir det ett individuellt ställningstagande vilka forskningsresultat man väljer att tro på (Jørgensen, 2004, s 116-117).

Det är inte bara vetenskapens auktoritet som urholkas i det senmoderna samhället. Absoluta och icke ifrågasatta auktoriteter (som tex kyrkan eller den starka staten) existerar i stort sett inte längre. Detta kan till stora delar vara någonting positivt men minskar samtidigt individens möjligheter att hitta stabilitet i tillvaron. Sekulariseringen och frånvaron av en övergripande och allsmäktig världsordning som ger mening till livet kan skapa en ökad känsla av meningslöshet och existentiell ångest i samhället (Jørgensen, 2004, s 143-145). De starka auktoriteternas försvinnande går hand i hand med den reflexivitet som enligt Giddens kännetecknar senmoderniteten och auktoriteternas försvinnande är som jag ser det både en följd av och ett bidrag till reflexivitetens utbredning.

3.3 Avslutande angående de senmoderna dilemmana

Ovan har jag försökt sammanfatta några av de dilemman som finns i det senmoderna samhället. Denna sammanställning är inte fullständig och inte heller speciellt djupgående på de specifika områdena. Ett par stora negativa aspekter av senmoderniteten som jag valt att inte ta upp är de negativa inverkningarna på *arbetsmarknaden* (Bauman, 2002, s 36, 94-95, 186; Jørgensen, 2004, s 107-108) och *undermineringen av den statliga politiken* (Bauman, 2002, s 64; Jørgensen, 2004, s 83-84) . För att få en djupare förståelse för dessa och de övriga typerna av problematik som uppstår i samband med senmodernitetens förutsättningar hänvisar jag till respektive refererad författares verk. För att bryta ner och sammanfatta sådana negativa tendenser som jag har fångat inom de olika övergripande områdena kan man göra följande sammanställning:

- Svårighet med behovstillfredsställelse i Konsumtionssamhället
- Senmoderniteten ger ökad svårigheten att samarbeta kollektivt
- Negativa konsekvenser av senmoderniteten samlas hos de lägre klasserna

- Individualiteten och den kapitalistiska logikens underminering av individens möjlighet att skapa långvariga sociala band och en stabil, varaktig identitet
- Ångest och oro i relation till misslyckade identitetsprojekt
- Negativa konsekvenser av att problem individualiseras
- De strukturella dimensionerna av ett problem döljs
- Gemenskaper försvagas och löses upp
- Negativa konsekvenser av försämrade relationer/familjens försvagning
- Normupplösning, traditionsförlust och förlorade orienteringsmönster
- Osäkerhet, psykisk sårbarhet och otrygghet pga. ökad riskmedvetenhet
- Värderelativisering, försvagade ideologier och vetenskapliga auktoriteter
- Högkonsekvensriskerna

Alla de negativa aspekter av senmoderniteten som jag tagit upp ovan är nära besläktade och går delvis in i varandra. Det sammanlänkande kittet som knyter dessa dilemman till varandra är just de senmoderna förutsättningarna som finns i det nuvarande västerländska samhället. Många av dessa problem har gemensamt att de leder till olika typer av psykologiska påfrestningar för individen. Det handlar om en ökad stress, oro, ångest, vilshenhet, känslor av meningslöshet etc. Anthony Giddens sammanfattar detta med att konstatera att individen i det senmoderna samhället måste leva under större ontologisk otrygghet (Giddens, 1997, s 218-220) och Zygmunt Bauman skriver när han sammanfattar olika sentida sociologers teorier att:

”... det fenomen som de försöker fånga är den kombinerade upplevelsen av *otrygghet* vad gäller ställning, förmåner och livsuppehälle, *ovisshet* vad gäller varaktighet och framtida stabilitet och *brist på säkerhet* vad gäller ens kropp, ens jag och deras förlängningar – ägodelar, grannskap, närmiljö.” (Bauman, 2002, 188)

Jag menar att dessa ökade psykiska påfrestningar som människan utsätts för kan komma att leda (eller redan har lett) till ökade sociala och samhällsliga problem. Mera uppenbart är att dessa påfrestningar leder till en ökad psykisk ohälsa som måste behandlas inom psykiatrin, dvs. *depressionssjukdomar*, allvarliga *ångesttillstånd*, *suicid risk* med mera. Förutom ett större tryck på psykiatrin kan den ökade psykiska belastningen och senmodernitetens andra negativa betingelser indirekt även leda till andra typer av sociala problem som *missbruk*,

brottslighet och liknande *anomiska handlingar*. Anomi, eller normlöshet, kan skapas i det senmoderna samhället då de traditionella normerna och värderingarna upplöses utan att ersättas av nya. I det senmoderna samhället har förväntningarna på att alla ska nå lycka och välmåga ökat markant (Jørgensen, 2004, s 136). Men vilka har möjlighet att nå dessa mål och är chanserna lika stora för alla? Zygmunt Bauman och Mike Featherstone är två teoretiker bland åtskilliga andra som har uppmärksammat att många, framförallt individer ur de lägre klasserna, inte äger de reella möjligheterna att göra de val och införliva de drömmar som det senmoderna samhället bygger på (Bauman, 1998, s 81, 82; Featherstone, 1994, s 111). Och när strävan efter framgång för det stora flertalet slutar med misslyckande och nederlag, när dessa individer upptäcker att det fria valet och möjligheterna kanske snarare var en myt eller någonting som var reserverat för några få, kan detta i ett anomiskt samhälle leda till en ökning av de individer som tar till olagliga medel för att uppnå de mål som hägras och utlovas men som i realiteten är ouppnåeliga (Jørgensen, 2004, s 136).

Just eftersom jag ser dessa (tydliga) kopplingar mellan de specifika senmoderna dilemmana och sociala problem menar jag att teorier kring senmodernitet med stor fördel kan användas inom det sociala arbetets forskning. Beaktar man sociologiska teorier kring senmodernitet tror jag att man kan finna många nya infallsvinklar på varför sociala problem uppstår och hur man kan arbeta för att motverka dem. Jag menar självklart inte att teorier kring senmodernitet i alla lägen är det bästa eller önskvärda analytiska verktyget. Jag tror dock att hänsynstagande till negativa konsekvenser av senmoderniteten kan bredda förståelsen för specifika samhällsproblem och därigenom förbättra det praktiska sociala arbetet.

4. Metod

Uppsatsens undersökning kommer att ske genom analys av doktorsavhandlingar skrivna inom ramen för det sociala arbetets forskningsområde. Jag utgår från en i första hand deduktiv metod, vilket innebär att jag på förhand har valt ut ett antal olika tema kopplade till senmodernitet som jag ska söka efter i texterna (May, 2001, s. 47). För att besvara uppsatsens frågeställningar kommer jag analysera texterna i fyra steg.

I det **första** analyssteget kommer jag mer övergripande leta efter hänvisningar till författare och teorier som handlar om senmodernitet, jag tittar på *om* teorier kring senmodernitet används i texterna. Till att börja med undersöker jag avhandlingarnas litteraturförteckningar och letar dels efter referenser till ett antal författare som har skrivit om senmodernitet och dels efter publikationstitlar som tycks ha med senmodernitet att göra. I sökandet kommer jag i första hand att utgå från de teoretiker som jag själv fokuserat på i mina teoretiska utgångspunkter, vilket innefattar; Jean Baudrillard, Zygmunt Bauman, Ulrich Beck, Pierre Bourdieu, Mike Featherstone, Anthony Giddens samt Richard Sennett. Bland dessa finns som jag ser det de mest välkända sociologer som behandlat senmodernitet representerade. Många av dessa författare har självfallet skrivit om andra företeelser än senmodernitet så när jag finner en hänvisning kontrollerar jag även huruvida denna har att göra med författarens teorier kring senmodernitet eller inte. Under detta sökande efter specifika författare kommer jag även notera hur ofta de respektive författarna förekommer. För att försäkra mig om att ingen teori om senmodernitet går mig förbi kommer jag också att läsa avhandlingarnas teoriavsnitt och där leta efter referenser till senmodernitet. Jag letar alltså efter teorier som tycks handla om senmodernitet men referera till en författare som jag inte är bekant med. Således kommer jag i detta första analyssteg att både leta efter specifika författare för att finna teorier om senmodernitet men också leta efter teorier om senmodernitet, frikopplat från de författare jag har som hållpunkter.

I det **andra** analyssteget tittar jag endast på de avhandlingar som har koppling till senmodernitet och undersöker *i vilken utsträckning* teorier om senmodernitet används i de respektive arbetena. För att få en uppfattning om detta går jag i här igenom hela avhandlingarna och letar efter alla ställen där senmodernitet tas upp. Resultatet av detta

analyssteg kommer att bli en indelning av avhandlingarna i fyra kategorier beroende på deras koppling till teoribildning om senmodernitet:

1. *Ingen* anknytning till teoribildning om senmodernitet.

Denna kategori innefattar samtliga avhandlingar som sållades bort vid det första analyssteget

2. *Svag* anknytning till teoribildning om senmodernitet.

Denna kategori innefattar avhandlingar innehåller någon enstaka referens eller kort passus angående senmodernitet

3. *Viss* anknytning till teoribildning om senmodernitet.

Denna kategori innefattar de avhandlingar där teorier kring det senmoderna samhället tas upp och beaktas, men utan att ha någon direkt avgörande roll för avhandlingen

4. *Hög* grad av anknytning till teoribildning om senmodernitet.

Denna kategori innefattar de avhandlingar där teorier kring senmodernitet spelar en betydande roll för avhandlingen

I den **tredje** delen av analysen undersöker jag *hur* de senmoderna teorierna används i avhandlingarna. Under denna del av analysen tittar jag närmare på alla de avsnitt i avhandlingarna där teorier kring senmodernitet tas upp och undersöker två nivåer av användningen. Dels undersöker jag utifrån variablerna positiv, neutral och negativ vilken *konsekvensbetoning* författaren har i avhandlingen. Här bör poängteras att jag med konsekvensbetoning inte avser författarens personliga inställning till senmodernitet generellt, utan endast vilka aspekter av senmoderniteten författaren i huvudsak framför i sin avhandling. Dels undersöker jag om författaren *tillämpar* de senmoderna teorierna som bakgrundsförståelse, förklaringsmodell eller analytiskt verktyg.

Med en *positivt* konsekvensbetoning menar jag att författaren framförallt framhåller positiva konsekvenser av senmoderniteten. Med *neutral* konsekvensbetoning menar jag att författaren inte betonar vare sig positiva eller negativa konsekvenser av de senmoderna förhållandena. En neutral konsekvensbetoning kan således innebära att författaren berör något av de dilemman som senmoderniteten medför men utan att diskuterar dessa i termer av negativa konsekvenser.

Med en *negativ* konsekvensbetoning menar jag att författaren övervägande framhåller negativa följder av senmoderniteten. Denna negativa konsekvensbetoning är viktig att inte

sammanblanda med att författaren skulle vara kritiskt inställd till de senmoderna teorierna i sig. Angående avhandlingar som anlägger ett kritiskt förhållningssätt till själva teorierna om senmodernitet så förekommer detta i viss utsträckning, exempelvis i ”Tillsammans men var för sig” (Ghazanfareon Karlsson, 2006), men detta är alltså inte vad jag syftar till att belysa med kategorin negativ konsekvensbetoning.

Med *bakgrundsförståelse* menar jag att författaren använder sig av teorier kring senmodernitet för att beskriva den kontext eller det samhälle som deras undersökning tar avstamp i. Med *förklaringsmodell* menar jag att författaren använder sig av teorier kring senmodernitet för att förklara varför en viss situation eller företeelse ser ut som den gör. Det kan tyckas att dessa två kategorier är lika varandra, och i viss mån kan självklart en bakgrundsförståelse sägas vilja förklara något, men min distinktion mellan dessa är att just att bakgrundsförståelse används för att förklara samhällets tillstånd mera generellt medan förklaring inriktar sig mot förståelse av en enskild företeelse (och då huvudsakligen ett samhällsproblem). Slutligen menar jag med *analytiskt verktyg* att författaren använder teorier kring senmodernitet för att på ett mera djupgående plan analysera resultatet av sin undersökning.

Självklart är det möjligt att en författare tar upp både positiva och negativa sidor av senmodernitet samt även använder sig av senmodernitet både som bakgrundsförståelse, förklaringsmodell och analytiskt verktyg. I de fall författaren uppmärksammar både positiva och negativa aspekter av senmoderniteten anger jag den dominerande konsekvensbetoningen och annars anger jag den som neutral. Angående tillämpningen av senmoderna teorier kommer jag att ange hur författaren i huvudsak använder dessa, *mest* som förklaringsmodell för specifika problem, *mest* som bakgrundsförståelse för hur samhället ser ut eller *mest* som analytiskt verktyg. Generellt kan man tänka sig att i de fall där författaren använder sig av senmoderna teorier som analytiskt verktyg kommer denne också använda sig av senmodernitet för att förstå och förklara samhället. Således kan den sista kategorin i viss mån komma att innefatta de två övriga. Om det är tydligt att författaren på olika ställen och i olika från varandra skilda diskussioner använder senmodernitet på olika sätt, kommer jag att ange mer än ett tillämpningsområde eller mer än en typ av konsekvensbetoning. Detta försöker jag dock göra i så absolut liten utsträckning som möjligt. Det är viktigt att påpeka att jag inte värderar de olika typerna av användande sinsemellan, jag menar inte att någon typ av användning skulle vara bättre än någon annan.

1. konsekvensbetoning

2. Tillämpning

Figur 1. De två nivåerna av användning av senmodern teoribildning.

I det **fjärde** och sista analyssteget *fortsätter jag att titta på hur* teorier kring senmodernitet används. Här tittar jag specifikt på vilka teoretiker det är som används samt vilka av de senmoderna problem jag utkristalliserat i teoriavsnittet som används i avhandlingarna. I denna del av analysen kommer jag således enbart att undersöka den del av avhandlingarna som aktivt uppmärksammar senmodernitetens negativa konsekvenser. Som jag redan berört i de inledande kapitlen så tänker jag mig att det är genom att titta på senmodernitetens negativa konsekvenser som teorier om senmodernitet kan ha störst förtjänst inom forskningen kring socialt arbete.

Avslutningsvis vill jag klargöra att jag inte kommer att analysera min undersöknings slutgiltiga resultat utifrån något ytterligare övergripande teoretiskt perspektiv. Den analys som jag gör i uppsatsen består således av den modell i fyra steg som jag beskrivit ovan samt en sammanställning och diskussion kring resultaten.

4.1 Avgränsningar/Empiri

Jag kommer att avgränsa min undersökning till att endast innefatta doktorsavhandlingar, vilket utesluter andra typer av forskningsprojekt, artiklar, kandidat och magisteruppsatser samt regelrätta läroböcker. Även dessa typer av publikationer skulle kunna vara mycket intressanta att undersöka utifrån mina frågeställningar men det empiriska materialet skulle

med detta innefattat bli ohanterligt stort samt svårt att överblicka och avgränsa. Jag har i uppsatsen valt att undersöka avhandlingar från alla lärosäten i Sverige där man har möjlighet att nå doktorsgrad, vilket innefattar Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå samt Örebro universitet, och jag har valt att titta på avhandlingar publicerade från 2003 till 2006. För att finna avhandlingarna har jag använt mig av Elinor Brunnbergs skrift *Samtliga avhandlingar i socialt arbete* (Brunnberg, 2006). Den tidsmässiga avgränsningen (publikationer från och med 2003) syftar till att det som analyseras otvivelaktigt ska vara författat inom ramen för senmoderniteten men också till att få en bild av hur just den mest aktuella forskningen ser ut. Att jag valt att inte ta med innevarande år (2007) är att detta år inte är avslutat samt en misstanke att det skulle vara svårt att få tag i de allra senaste utkomna avhandlingarna. *Mitt empiriska material kommer således att bestå av samtliga 62 avhandlingar i socialt arbete som författats i Sverige från och med 2003 till och med 2006* (Bilaga 1).

4.2 Metodologiska reflektioner

Jag vill inleda detta stycke med att understryka vad jag *inte* gör i uppsatsen. Jag analyserar inte texterna så djupt att jag 'läser in' senmoderna förklaringar, jag söker endast efter uttalade hänvisningar till teorier om senmodernitet. Således kan det förekomma flertalet avhandlingar i kategori nummer ett (ingen anknytning till teoribildning om senmodernitet) som innehåller resonemang eller förklaringsmodeller som liknar teorier kring senmodernitet. Dessa avhandlingar har då ändå hamnat i kategori ett eftersom de inte har hänvisat till senmodern teoribildning eller påtalat att det är just senmoderna förhållanden det handlar sig om. Eftersom jag undersöker i vilken utsträckning (uttalade) teorier kring senmodernitet används i forskningen om socialt arbete, räcker det alltså inte med att använda förklaringsmodeller som till sin utformning liknar en senmodern förståelse av problemet i fråga. En senmodern teori måste användas explicit. Jag vill även förtydliga att jag i denna textanalys *inte* analyserar avhandlingarna utifrån ett senmodernt perspektiv vilket skulle vara en helt annan typ av uppgift än den jag tar mig för. Skulle man försöka sätta etiketter på den analys jag genomför skulle man kunna säga att jag snarare gör en bred, kvantitativ textanalys än en djup, kvalitativ analys.

Kvantitativ metod hämtar sin utgångspunkt empiriskt-analytiska vetenskapsteorin. I enlighet med den logiska positivismens krav på verifierbarhet strävar en kvantitativ analys mot att finna verifierbara och mätbara, statistiska fakta (Gilje & Grimen, 1992, s 68). Ett typexempel på

en kvantitativ undersökning är en omfattande enkätundersökningar där ett stort antal människor får svara på enklare (eller åtminstone inte djupa) frågor. Svaren sammanställs sedan till statistik som anses vara en verifierad bild av de verkliga förhållandena. Man strävar här efter största möjliga *kvantifierbarhet* och *objektivitet* (Andersen & Gandrup, 1994, s 70). I motsats till kvantitativa forskningsmetoder finns de kvalitativa. De kvalitativa metoderna utgår från den tolkningsvetande inriktningen inom vetenskapsteorin och karakteriseras av hermeneutikens tro på det *subjektiva* som källa till kunskap och sökandet efter förståelse för den djupare meningen med en aktivitet eller ett fenomen (Gilje & Grimen, 1992, s175-176). Inom kvalitativ metod använder man sig av mer eller mindre strukturerade djupintervjuer. Målet är att komma nära frågeställningens kärna genom att leta på djupet (Andersen & Gandrup, 1994, s 71-72). Man kan lätt tänka sig starka motsättningar mellan dessa analytiska metoder och de vetenskapsfilosofiska inriktningar som de representerar. Den logiska positivismen, och därmed den kvantitativa metoden, får utstå kritik för att den inte tar hänsyn till, och därmed inte kan fånga, den enskilda individens subjektiva uppfattning, vilken av många anses som essentiell inom samhällsvetenskaplig forskning (Andersen & Gandrup, 1994, s 71). Hermeneutikens kritiker menar istället att denna inriktning är mer eller mindre irrelevant eftersom man genom kvalitativ analys aldrig kan få fram några säkra och generaliserbara forskningsresultat (Andersen & Gandrup, 1994, s 71). Enligt min mening kan båda dessa metoder vara användbara inom socialt arbetes forskning beroende på vilken typ av frågeställning man arbetar med. Jag tror inte att den ena eller andra metoden är överlägsen den andra och jag menar att kritiken mot de olika inriktningarna inte heller bör ses som praktiska sanningar utan snarare som tillspetsade resonemang. Metoderna kan visserligen sägas ha olika goda förutsättningar för att nå vissa givna resultat, men förtjänstfullt genomförd kvalitativ metod kan mycket väl ge generaliserbara resultat och kvantitativ metod kan på samma vis lyckas säga någonting om människors subjektiva inställning. Jag menar även att dessa två metoder inte behöver utesluta varandra. Istället tror jag att de, rätt använda och i samverkan, kan de ge de allra bästa forskningsresultaten¹¹.

Varje gång man ställer upp en akademisk frågeställning får man överväga vilken forskningsmetod som är mest förtjänstfull att använda sig av. Dokumentforskning och textanalys har visserligen delvis andra förutsättningar än forskning med mänskliga respondenter (vilka man kanske i första hand har i åtanke när man talar om kvantitativ

¹¹ Jämför med Tim Mays resonemang (May, 2001, s. 183-184).

respektive kvalitativ forskning). Även textanalys kan dock kategoriseras som, eller i alla fall ha mer eller mindre drag av, kvalitativ eller kvantitativ metod. I mitt fall har jag, som tidigare nämnts, valt att överväga åt den kvantitativa metoden. Jag anser att denna metod är den som naturligt lämpar sig bäst i mitt fall eftersom min ansats är att ur ett relativt stort skriftligt material finna övergripande mönster. Därmed inte sagt att min analys inte innehåller vissa mera djupgående moment (delvis analyssteg tre och framförallt analyssteg fyra har drag av mera djup, kvalitativ analys)¹². Viktigt att understryka är även att jag i mitt arbete *inte* utvärderar eller rangordnar de avhandlingar jag undersöker. Jag lämnar inga omdömen om avhandlingarnas kvalitet eller vetenskaplig förtjänst i meningen hur teorier kring senmodernitet beskrivs, tolkas och används och jag menar inte heller att avhandling som innehåller teorier kring senmodernitet per definition skulle vara av högre värde eller kvalitet än en avhandling som inte valt detta perspektiv. Samtidigt gäller att alla avhandlingars empiriska material inte kan eller bör analyseras utifrån alla de teoretiska perspektiv som skulle kunna vara intressanta och författarna har rimligen valt de perspektiv som de anser mest förtjänstfullt uppfyller deras syften och frågeställningar.

Angående den metod jag har utformat för undersökningen och analysen av det empiriska materialet anser jag att den är väl avvägd för att finna svar på de frågeställningar som jag har ställt upp. Min avgränsning till att inte 'läsa in' senmodernitet i avhandlingarna skulle kunna ses som en brist i och med att jag förbiser förklaringar som ligger nära en senmodern förståelse av en frågeställning. Jag menar ändå att det är relevant att göra denna avgränsning av framförallt två anledningar. För det första är det just den reella, explicita kopplingen till teorier kring senmodernitet som jag är intresserad av att undersöka. Jag vill se om avhandlingarna i socialt arbete beaktar *teorier* kring senmodernitet, inte om de (oreflekterat) beaktar senmodernitet utan att koppla detta till sitt sammanhang eller till en teori. För det andra skulle det vara mycket svårt att göra en avgränsning i materialet om jag 'läste in' senmodernitet i avhandlingarna. Samtliga avhandlingar är författade inom det senmoderna samhällets ramar och således är det möjligt att, beroende på hur djupt man analyserar avhandlingarna, hitta kopplingar till senmodernitet i så gott som alla avhandlingar. Jag menar dock att för att en koppling till senmodernitet skall vara underbyggd och relevant måste författaren aktivt referera till forskning kring senmodernitet och inte enbart oreflekterat diskutera samhället i allmänhet.

¹² Jämför resonemanget med Tim Mays stycke om kvantitativ respektive kvalitativ textanalys (May, 2001, s229-234).

Min grundtanke med uppsatsen var från början att undersöka hur mycket använder sig av teorier kring senmodernitet samt hur mycket man uppmärksammar specifika senmoderna problemställningar inom forskningsfältet socialt arbete. Att jag valt att avgränsa mig till endast doktorsavhandlingar gör att denna ansats möjligen inte går att nå då det är tänkbart att andra typer av publikationer från lärosätena innehåller mer eller mindre användning av teorier kring senmodernitet än vad just avhandlingarna gör. Jag har en tanke om att de avhandlingar som författas vid ett lärosäte i viss mån avspeglar den övriga forskning som bedrivs där men jag kan inte vara säker på att så är fallet, vilket leder till slutsatsen att jag endast kan säga någonting säkert om avhandlingarna som författats och inte om det sammanlagda forskningsfältet. Jag menar att de anledningar som jag redovisat ovan ändå berättigar min avgränsning i och med att den gör det empiriska materialet distinkt i den mening att jag faktiskt får möjlighet att undersöka *allt* som publicerats inom ramen för avgränsningen. Vidare är doktorsavhandlingarna en stor och viktig del av all forskning som bedrivs på ett område vilket gör att de resultat jag når i sig själva kan vara mycket intressanta trots att alla typer av publikationer inte beaktas. Alternativet till den ansats som jag har gjort hade till exempel kunnat vara att fokusera endast ett lärosäte och vid det lärosätet gå igenom alla olika typer av publikationer för att få en mera entydig bild av exakt hur mycket och på vilket sätt teorier om senmodernitet används. Jag menar dock att denna ansats hade kunnat ge en mera missvisande bild än det alternativ som jag valt. Hade jag endast inriktat mig på ett universitet är det nämligen möjligt att man vid just detta lärosäte använder sig oproportionerligt mycket eller lite av teorier kring senmodernitet i förhållande till landet i helhet. Eftersom min ansats var att undersöka forskningsfältet i sin helhet menar jag att det således är mer relevant att snäva in sig till enbart doktorsavhandlingar för att därigenom vinna fördelen att kunna titta på hela det svenska forskningsfältet. Vad min uppsats förlorar i djup menar jag alltså att den vinner i bredd och generaliserbarhet.

Många av de stora teorierna om senmodernitet började skrivas i slutet av åttiotalet och därför är det mycket möjligt att teorier om senmodernitet har förekommit inom socialt arbete långt tidigare än år 2003. Jag vet med säkerhet att det finns avhandlingar författade innan år 2003 som behandlar senmodernitet och det är även fullt möjligt att teorier kring senmodernitet förekom i större utsträckning inom socialt arbete under nittonhundranittioalet än vad de gör idag. Men förlusten att dessa arbeten försvinner från min studie får som sagt stå tillbaka för vinsten att jag tittar på den mest aktuella forskningen. Mitt syfte är just att undersöka den

sentida forskningen och utreda i vilken utsträckning teorier kring senmodernitet förekommer där.

Reliabilitet och validitet

När man i forskningssammanhang talar om *reliabilitet* handlar det om undersökningsresultatets tillförlitlighet. En undersökning har hög reliabilitet om den, förutsatt samma syfte och metod, kan genomföras på nytt av en annan forskare än den föregående och uppnå samma eller i stort sett samma resultat (Andersen & Gandrup, 1994, s 91). *Validitet* å sin sida avser analysmetodens förmåga att mäta de förhållanden som frågeställningen avser att undersöka (Andersen & Gandrup, 1994, s 92).

Jag anser att min undersökning kan sägas ha hög validitet eftersom den analytiska metoden är exklusivt utformad för att undersöka just de frågeställningar som jag ställt upp. Jämför man mina frågeställningar med de empiriska resultaten kan man se att frågeställningarna blir besvarade. Angående just kärnan i min uppsats, att undersöka i hur stor utsträckning problem som är specifika för det senmoderna samhället uppmärksammas i socialt arbetes forskning, hade ett alternativt tillvägagångssätt förvisso varit möjligt. Man hade helt och hållet kunnat frikoppla frågan från explicita teorier om senmodernitet. I ett sådant fall skulle man i undersökningen enbart ha fokuserat på de samhällsproblem som avhandlingarna tar upp och därefter gjort en bedömning om dessa respektive problem var specifika för det senmoderna samhället. Som jag ser det hade detta tillvägagångssätt ökat betydelsen av forskarens subjektiva bedömning och därmed riskerat att minska undersökningens reliabilitet avsevärt. I och med att jag låter utgångspunkten för min undersökning vara senmodernistiska teoriers användningsfrekvens, och först därur titta på vad man använder teorierna till (och om de används för att fokusera forskningen på specifika senmoderna problemställningar), hoppas jag kunna höja undersökningens reliabilitet. Jag menar att min nu utformade analysmetod har en relativt hög reliabilitet eftersom den tar sin utgångspunkt i faktiskt, explicit förekommande senmodernistiska teorier. För att ytterligare minimera individuella avvikelser vid tillämpandet av min analysmetod är den noggrant utarbetad och varje analyssteg ingående förklarat. Det går dock inte att komma ifrån att min textanalytiska metod, liksom alla andra, inte helt kan bygga bort användarens subjektiva bedömning. Framförallt det tredje och fjärde steget i analysen kan vara delvis känsliga för subjektiva tolkningar och därmed skapa utrymme för vissa olikheter i undersökningsresultaten. Eftersom jag inte har haft möjlighet att låta någon

annan oberoende person genomföra min undersökning utifrån den använda analytiska modellen kan jag inte säga exakt hur hög reliabiliteten är, men min uppfattning är att metoden är så pass specificerad att skillnaderna i utslag vid upprepade undersökningar bör bli relativt små.

5. Undersökningens resultat

I detta avsnitt kommer jag att sammanställa och presentera resultaten av min undersökning. Jag kommer även att kommentera och diskutera resultaten och sätta in dem i ett större sammanhang. Den analys jag har genomfört tar sin utgångspunkt i mina frågeställningar, varför det kan vara på sin plats att först påminna läsaren om dessa.

1. Görs det i sentida doktorsavhandlingar inom socialt arbete kopplingar till sociologiska teorier om senmodernitet?
 - 1.1 I hur stor utsträckning använder man sig av teorier kring senmodernitet?
 - 1.2 Hur ser användningsfrekvensen ut på de olika universiteterna?
2. På vilket sätt använder man sig av teorier kring senmodernitet?
 - 2.1 Är det möjligt att urskilja några mönster i det empiriska materialet avseende på vilket sätt senmodernitet används?
 - 2.2 Vilka teoretiker används och vilka senmoderna dilemman/problem är vanligast att man uppmärksammar?

5.1 Frekvens av användande

Sammanlagt har det i Sverige från och med året 2003 och till och med året 2006 skrivits 62 doktorsavhandlingar i socialt arbete. Av dessa har jag i min undersökning analyserat samtliga, det finns alltså inget bortfall i materialet.

När jag i enlighet med frågeställning nummer ett (och punkt 1.1) undersökte om teorier kring senmodernitet används i doktorsavhandlingarna (samt i vilken utsträckning) delade jag in avhandlingarna i fyra olika kategorier beroende på deras koppling till teoribildning om senmodernitet. Jag kommer att redovisa hur denna fördelning ser ut sammantaget över samtliga lärosäten. Jag kommer även, i enlighet med punkt 1.2 i frågeställningarna, att kortfattat påvisa tendenser i graden av användning som är specifika för de olika lärosätena.

När det gäller användningsfrekvens samlar jag i kategori *ett (I)* de avhandlingar som inte har någon referens eller (explicit) koppling till teorier om senmodernitet. Detta innebär att författaren inte refererar till någon teoribildning om senmodernitet eller för någon som helst

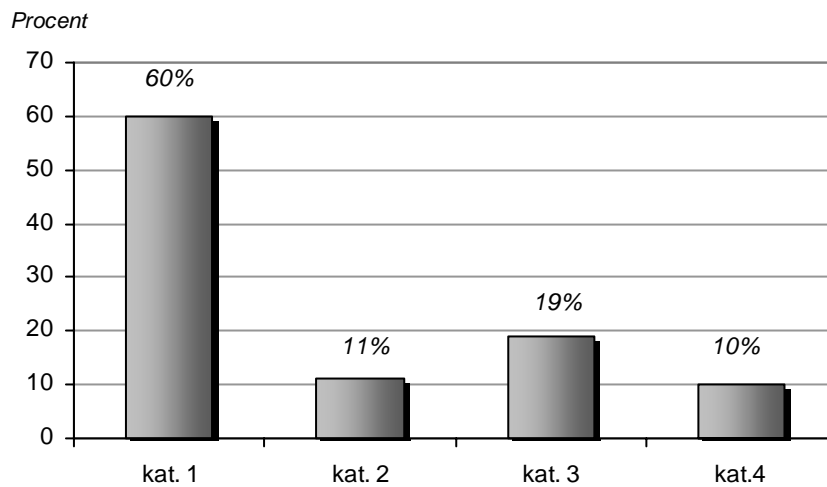
diskussion som uttryckligen kopplar till teorier om det senmoderna samhället. Kategori ett innehåller 37 avhandlingar, vilket motsvarar 60 % av materialet. Detta innebär således att över hälften av avhandlingarna inte på något sätt beaktar teorier kring senmodernitet. Vänder man på siffrorna innebär det å andra sidan att hela 40 % av avhandlingarna på något sätt använder sig av teoribildning kring senmodernitet. Dessa avhandlingar har jag gått vidare med och delat in under de övriga kategorierna.

Kategori *två* (2) innefattar avhandlingar som bara berör senmodernitet ytterst lite, som en kort passus eller med någon enstaka referens. Dessa ligger på ett sätt nära kategori ett i det avseende att de i stort inte behandlar senmodernitet, men faktum kvarstår ändå att de tar hänsyn till senmodernitet på ett eller annat sätt. Kategori två innehåller 7 avhandlingar, vilket motsvarar 11 % av det sammanlagda materialet och 28 % av de avhandlingar som behandlar senmodernitet (kategori (2), (3) och (4)). Att det "bara" är tjugooåtta procent av de avhandlingar som behandlar senmodernitet som gör det i så liten utsträckning som denna kategori indikerar, innebär att över sjuttio procent av de avhandlingar som beaktar senmodernitet gör det i högre grad.

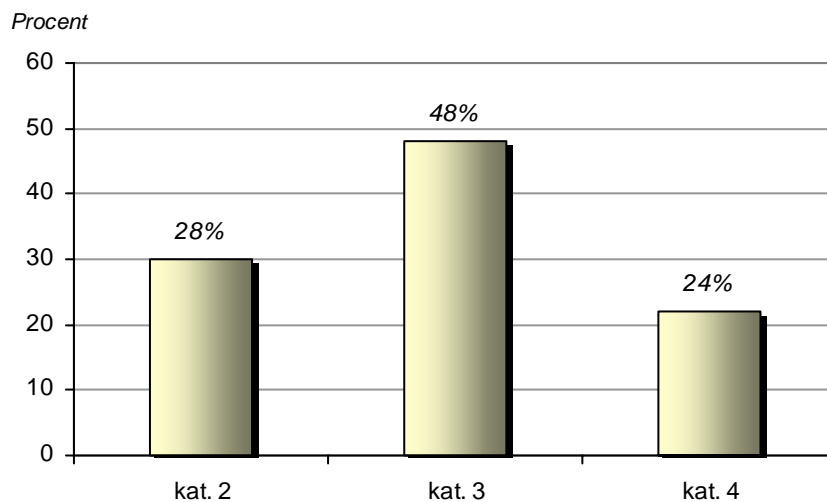
I kategori *tre* (3) återfinns avhandlingarna med viss anknytning till teoribildning kring senmodernitet. Detta innebär att avhandlingar beaktar teorier kring senmodernitet mera aktivt och uttalat genom att diskutera dem i egna stycken eller i större utsträckning reflektera över senmodernitet och dess konsekvenser, dock utan att göra det i så stor utsträckning att det är det avgörande analytiska redskapet eller utgångspunkten. Kategori tre innehåller 12 avhandlingar, vilket motsvarar 19 % av det sammanlagda antalet analyserade avhandlingar. Denna kategori är den största av de tre kategorier där avhandlingarna har koppling till senmodernitet och utgör sammanlagt 48 % av dessa.

Slutligen har vi kategori *fyra* (4) som innefattar de avhandlingar som har hög grad av anknytning till teorier om senmodernitet. Detta innebär i praktiken att dessa avhandlingar använder teorier om senmodernitet som det huvudsakliga eller ett av de huvudsakliga analytiska redskapen eller att man i hög utsträckning diskuterar senmodernitet och tar sin utgångspunkt i teorier kring senmodernitet. Kategori fyra innehåller 6 avhandlingar, vilket motsvarar 10 % av det sammanlagda materialet. Denna kategori är den enskilt "minsta" bland de kategorier där senmodernitet berörs, 24 %, och detta innebär också att den kategori som innehåller lägst antal avhandlingar av alla. Men att så mycket som 10 % av det sammanlagda

antalet avhandlingar använder teorier kring senmodernitet som en bärande del i sitt resonemang ser jag som ett relativt högt tal.

Figur 2. Det totala antalet avhandlingar - fördelning vad gäller användande

Figur 3. Avhandlingar med senmodernistisk referens – fördelning vad gäller användning

Sammanfattningsvis visar min undersökning alltså att de sentida doktorsavhandlingarna i socialt arbete i upp mot hälften av fallen, i åtminstone någon mån, beaktar teorier kring senmodernitet. Detta ser jag som legitimerande för min tankemässiga utgångspunkt att sociologiska teorier om det senmoderna samhället kan vara positiva att använda i forskningen kring socialt arbete. Man kunde även ha tänkt sig att de författare som beaktade senmodernitet bara skulle göra det i liten utsträckning, men resultaten visar att så inte är fallet. Hela sjuttiofyra procent av de avhandlingar som tog upp senmodernitet gjorde det i högre utsträckning än ”låg (2)” (dvs i ”medel (3)” 48 % eller ”hög (4)” 24 % utsträckning).

De enskilda lärosätena

På varje enskilt lärosäte är avhandlingarna så pass få att det inte är meningsfullt att beskriva användningsfrekvensen utifrån alla fyra kategorier ovan, eftersom en enstaka uppsatts i en eller annan kategori skulle kunna förändra det procentuella resultatet markant. För att ändå kunna beskriva de enskilda lärosätena på ett relevant sätt delar jag här upp avhandlingarna i endast två kategorier; **(A)** de som inte beaktar senmodernitet (kategori (1)) och **(B)** de som beaktar senmodernitet (kategori (2), (3) och (4)).

Vid *Göteborgs universitet* utkom under den aktuella perioden 17 stycken avhandlingar varav bara fyra stycken inte på något sätt beaktar senmodernitet. Detta betyder att 77 % (13 stycken) av avhandlingarna beaktar senmodernitet. Bland dessa är det stora flertalet i den kategori som berör senmodernitet i medelstor utsträckning, endast två avhandlingar gör det i liten utsträckning och tre stycken avhandlingar gör det i stor utsträckning.

Vid *Lunds universitet* utkom under den aktuella perioden 14 stycken avhandlingar och av dessa är det 10 stycken som inte har någon som helst anknytning till senmodernitet. Sammantaget är det således resterande fyra avhandlingar (29 %) från Lund som berör senmodernitet, av dessa är det en som gör det i hög grad.

Vid *Stockholms universitet* utkom det sammanlagt 13 stycken avhandlingar, av dessa är det nio stycken som inte berör senmodernitet alls. Detta innebär att det också här är fyra avhandlingar (31 %) som gör det, och av dessa är det två stycken som gör det i hög utsträckning.

Vid *Umeå universitet* utkom under den aktuella perioden 14 stycken avhandlingar varav 10 stycken inte har någon som helst anknytning till senmodernitet och bland de fyra återstående är det ingen som använder senmodernitet i hög grad. I procent innebär detta att 29 % av avhandlingarna från Umeå på något sätt berör senmodernitet.

Från *Örebro*, slutligen, kom under den aktuella tidsperioden endast fyra avhandlingar och en av dessa är också den saknade avhandlingen. Således har bara tre avhandlingar från *Örebro* behandlats i denna uppsats, men det kan noteras att samtliga dessa hamnar i kategori ett (1). Därmed innehåller ingen av avhandlingarna från *Örebro* någon koppling till senmodernitet.

Det kan bli aningen missvisande att rangordna dessa inbördes beroende på att det i vissa fall är stor skillnad i antalet avhandlingar som utgivits. Skulle man ändå göra en rangordning efter anknytning till senmodernitet vid de olika universiteterna skulle den se ut som följer:

Göteborg 77% (13 stycken av totalt 17, varav tre stycken med hög anknytning)

Stockholm 31% (fyra stycken av totalt 13, varav två stycken med hög anknytning)

Lund 29% (fyra stycken av totalt 14, varav en med hög anknytning)

Umeå 29% (fyra stycken av totalt 14, varav ingen med hög anknytning)

Örebro 0% (Ingen avhandling med anknytning till senmodernitet)

Vad man kan säga om detta resultat är att Göteborg utmärker sig genom att ha en avsevärt högre grad av användning av senmoderna teorier än övriga utbildningsorter. De tre universiteterna i mitten av skalan, Stockholm, Lund och Umeå, har en grad av användning som nära nog kan jämföras, även om mindre skillnader i användningsgrad finns. Örebro slutligen är svårt att analysera eftersom det rör sig om så få avhandlingar, men faktum kvarstår att ingen av avhandlingarna från Örebro beaktar teorier kring senmodernitet.

5.2 På vilket sätt används teorier kring senmodernitet?

I följande stycke kommer jag i enlighet med frågeställning två (och två punkt ett) att beskriva *hur* teorier kring senmodernitet används i de 25 avhandlingar som placerats i kategori två, tre och fyra. I de fall som procentsatser används i framställningen görs detta i förhållande till det totala antalet avhandlingar där senmodernitet används (25 st.). I denna redovisning kommer jag att utgå från de två nivåer av användning som jag tidigare beskrivit under metodkapitlet, nämligen *KONSEKVENSBETONING* (**positiv**, **neutral** eller **negativ**) och *TILLÄMPNING* av senmodernitet (**bakgrundsförståelse**, **förklaringsmodell** eller **analytiskt verktyg**). Varje avhandling som jag analyserat har genererat (minst) ett svar från varje nivå, exempelvis skulle en avhandling kunna ha en neutral konsekvensbetoning och en tillämpning av senmodernitet som förklaringsmodell. Jag inleder med att kort titta på spridningen över dessa nivåer var och en för sig. Därefter kommer jag att redovisa avhandlingarna utifrån båda dessa analytiska nivåer sammankopplade för att på så sätt utröna om det finns några mönster i förhållandet

mellan konsekvensbetoning och tillämpning. Ett fåtal avhandlingar (två stycken) har genererat mer än ett svar från någon kategori. Jag har velat ta fram den *huvudsakliga* konsekvensbetoningen och det *huvudsakliga* tillämpningsområdet och i de fall där en avhandling har genererat mer än ett svar beror detta på att det, på grund av avhandlingens utformning, varit omöjligt att avgränsa sig till endast ett svarsalternativ. I båda fallen rör det sig om två svar på nivån tillämpning. Jag kommer inte att skilja dessa avhandlingar från de övriga utan redovisar dem bland de andra i tabellerna nedan. Jag kommer i detta stycke även att redovisa för andra typer av mönster som jag funnit i materialet samt ta upp konkreta exempel på olika typer av konsekvensbetoning och tillämpning.

Nedan redovisar jag en tabell över hur avhandlingarna delas upp i förhållande till deras konsekvensbetoning.

Konsekvensbetoning	Antal	
Positiv	1	(4 %)
Neutral	14	(56 %)
Negativ	10	(40 %)
Total	25	(100 %)

Den vanligaste konsekvensbetoningen i avhandlingarna är neutral, en negativ betoning är också vanlig. En övervägande positiv konsekvensbetoning är däremot mycket sällsynt.

För att specifikt belysa hur fördelningen av tillämpningssätt ser ut sätter jag nedan upp en tabell över detta. Att den sammanlagda summan i sammanställningen blir större än antalet avhandlingar beror på att det i två avhandlingar förekommit mer än ett sätt att tillämpa teorierna kring senmodernitet.

Tillämpning	Antal	
Bakgrundsförståelse	15	(56 %)
Förklaringsmodell	5	(19 %)
Analytiskt verktyg	7	(25 %)
Total	27	(100 %)

Av sammanställningen framgår att *bakgrundsförståelse* är den absolut vanligaste tillämpningen av senmoderna teorier. De båda andra tillämpningsområdena är inte ens sammanlagt lika vanliga som bakgrundsförståelse är enskilt.

De två nivåerna sammantaget

Från och med nu övergår jag till att titta på de två nivåerna av användande i relation till varandra. Nedan redovisar jag en sammanställning av de samtliga 25 avhandlingar som på något sätt tar upp senmodernitet. I två avhandlingar har det förekommit mer än ett tillämpningsområde, dessa är:

Neutral + förklaringsmodell *och* bakgrundsförståelse

Neutral + förklaringsmodell *och* bakgrundsförståelse

I nedanstående sammanställning av kopplingar har jag gett dessa avhandlingar plats i två kategorier av kopplingar vardera, således kommer det nedan att finnas 27 kopplingar istället för 25 (som är antalet avhandlingar). Ur tabellen kan man utläsa alla olika typer av kopplingar som jag finns representerade i avhandlingarna och det blir också tydligt vilka typer av kopplingar som är vanliga:

Konsekvensbetoning + tillämpning	Antal	Procent
Neutral + bakgrundsförståelse	11	(41 %)
Neutral + förklaringsmodell	2	(7,5 %)
Neutral + Analytiskt verktyg	1	(3,5 %)
Negativ + analytiskt verktyg	6	(22%)
Negativ + förklaringsmodell	4	(15 %)
Negativ + bakgrundsförståelse	2	(7,5 %)
Positiv + förklaringsmodell	1	(3,5 %)
Total	27	(100 %)

Ur denna sammanställning kan man utläsa att *den starkt dominerande kopplingen mellan de två nivåerna är den mellan neutral konsekvensbetoning och bakgrundsförståelse. Näst vanligast är kopplingen mellan en negativ konsekvensbetoning och tillämpning som analytiskt verktyg. Den tredje koppling som förekommer oftare än i bara enstaka fall är den mellan en negativ konsekvensbetoning och en tillämpning som förklaringsmodell.* Med de tre

ovanstående sammanställningarna i åtanke kommer jag nu fortsätta framställningen genom att nedan diskutera dessa de resultat jag kommit fram till.

I ovanstående kan man se ett antal mönster vad gäller det sätt på vilket senmodern teoribildning används i avhandlingarna. Inledningsvis vill jag kommentera den enda avhandling som har en *positiv* konsekvensbetoning. Denna avhandling hamnar även i den kategori som i låg grad beaktar senmodernitet (kat. 2). Det är Lotta Löfgren-Mårtenson (2003) som i sin avhandling om utvecklingsstörda ungdomars sexualitet använder sig av Anthony Giddens för att titta på hur inställningen till sexualitet ser ut i det samtida (senmoderna) samhället. Även om Löfgren-Mårtenson påpekar att det fortfarande finns sexuella gränser och normer i samhället menar hon att dessa inom dagens samhälle har förflyttats och blivit mer tillåtande vilket förklarar hur positiva möjligheter har skapats för utvecklingsstörda ungdomar sexualitet (Löfgren-Mårtenson, 2003, s 68, 213). Även om detta är den enda avhandlingarna som har övervägt mot att framställa de positiva verkningarna av senmodernitet finns det bland de 10 avhandlingar som huvudsakligen har en negativ konsekvensbetoning även hänvisningar till att senmoderniteten medför positiva konsekvenser. Exempelvis skriver Maria Bangura Arvidsson (2003) i sin avhandling om fäder till utsatta barn att:

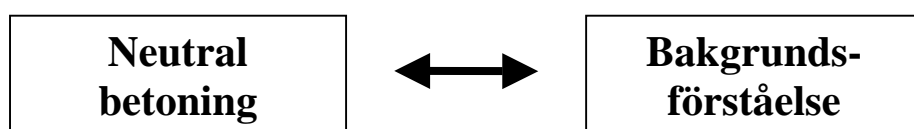
”Samtidigt som senmoderniteten öppnar för en mängd möjligheter skapar den också förtryckande mekanismer.” (Bangura Arvidsson, 2003, s 64)

I sitt sammanhang förstås möjligheterna i citatet ovan som någonting positivt. En annan författare som hamnar inom kategorin negativ konsekvensbetoning är Kristian Daneback (2006). Även om han i sin avhandling om sexualitet på Internet överväger mot att betona negativa konsekvenser uppmärksammar han även positiva möjligheter i senmoderniteten. Bland annat tar Daneback i sin avhandling upp som positivt att den senmoderna teknologin har skapat nya möjligheter för människor som att träffas samt att på ett säkert sätt utforska sin sexualitet (Daneback, 2006, s 61, 63).

Jag har ovan visat att *den absolut dominerande kopplingen är den mellan en neutral konsekvensbetoning och tillämpning i form av bakgrundsförståelse*, detta sker i sammanlagt 11 fall. När det gäller avhandlingar med neutral konsekvensbetoning är det bara i enstaka fall som teorierna tillämpas som förklaringsmodell (två fall) eller analytiskt verktyg (ett fall).

Ett typexempel på hur en avhandling med neutral konsekvensbetoning samt tillämpning som bakgrundsförståelse kan se ut är Monica Nordenfors (2006) avhandling om fostersyskon. Nordenfors använder teorier om senmodernitet som fond för hur samhället ser ut. Hon beskriver, med utgångspunkt i Giddens, Beck och Bauman, det samtida samhället som mer individualiserat, reflexivt, fyllt av valmöjligheter och frikopplat från traditionella normer (Nordenfors, 2006, s29-30). I redogörelsen framhäver hon varken positiva eller negativa konsekvenser av detta samhälle, utan beskriver endast de förutsättningar som människorna lever under. I den vidare avhandlingen återkommer sedan inte heller senmodernitet i analysen mer än i någon enstaka passus. Således har teorier kring senmodernitet med en neutral konsekvensbetoning tillämpats för att ge en bakgrundsförståelse för de förutsättningar som samhället ger individerna som avhandlingen behandlar. Många andra författare har använt sig av senmoderna teorier på liknande sätt och detta är alltså det enskilt vanligaste sättet att använda senmodern teoribildning i doktorsavhandlingarna.

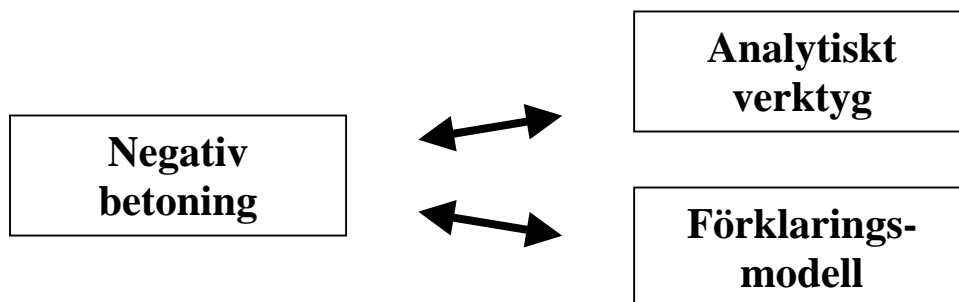
Det finns dock exempel på hur en neutralt konsekvensbetoning används tillsammans med andra tillämpningar. Patrik Karlsson (2006) använder Ulrich Becks teorier om risksamhället i sin analys av ungdomars inställning till illegala droger. Karlsson utgår från risksamhället och tar upp många av dess teman så som reflexivitet, ökat riskmedvetande, avtraditionalisering, individualism, mindre grad av kollektivt handlande, ökat personligt ansvar för risker samt svårigheten i att sälla bland all tillgänglig information (Karlsson, 2006, s 47-54). Även om Karlsson kort berör vissa negativa aspekter av risksamhället lägger han inget som helst fokus på detta. Istället använder Karlsson 'risk' som variabel för att analysera hur ungdomar tänker kring risker, ex. (Karlsson, 2006, s 100, 138). Patrik Karlssons avhandling är speciell eftersom den är den enda av avhandlingarna som använder teorier kring senmodernitet som analytiskt verktyg utan att överväga mot att betona senmodernitetens negativa konsekvenser.

Figur 4. Det totalt dominerande kopplingen från avhandlingar med neutral konsekvensbetoning är den till tillämpning som bakgrundsförståelse.

Gällande de avhandlingar som har *negativ* konsekvensbetoning är tillämpning av teorierna som analytiskt verktyg (sex fall) eller förklaringsmodell (fyra fall) vanligast. Här är det bara i två enstaka fall som teorierna kring senmodernitet tillämpas som bakgrundsförståelse. Jag kommer i stycke 4.3 närmare behandla de avhandlingar som mera konkret tagit fasta på de negativa aspekterna av det senmoderna samhället varför jag här nöjer mig med att konstatera att *det finns ett starkt samband mellan negativ konsekvensbetoning och en tillämpning av teorierna som analytiskt verktyg eller förklaringsmodell (sammanlagt 10 fall).*

Den enda avhandling som kan sägas ha en övervägande negativ konsekvensbetoning men som *inte* använder detta som analytiskt verktyg eller förklaringsmodell är den tidigare nämnda avhandlingen av Maria Bangura Arvidsson (2003). Hon reflekterar kring ett flertal negativa konsekvenser av senmoderniteten så som ambivalens, osäkerhet och en ny typ av psykisk sårbarhet (Bangura Arvidsson, 2003, s 64). Dessa negativa konsekvenser använder hon sedan i huvudsak som generell bakgrundsförståelse för de förutsättningar som ställs upp i det senmoderna samhället.

Figur 5. Det finns ett starkt samband mellan negativ konsekvensbetoning och tillämpning som antingen analytiskt verktyg eller förklaringsmodell.

Med facit i hand känns det lätt att förstå den starka kopplingen mellan en neutral konsekvensbetoning och en tillämpning som bakgrundsförståelse. Det är lätt att tänka sig att det för författaren är enklare att ha en neutral konsekvensbetoning om denne 'bara' använder teorin för att beskriva samhällets förutsättningar generellt. På motsvarande sätt kan det ses som naturligt att en negativ konsekvensbetoning sammanlänkas med en tillämpning som antingen analytiskt verktyg eller förklaringsmodell eftersom det kan tänkas vara lättare att tillämpa teorierna på dessa sätt om man problematiserar kring de dilemman som uppstår i senmoderniteten. Även om mina undersökningsresultat påvisar dessa samband var de

ingenting man kunde ha tagit för givet innan undersökningen var genomförd. Att det finns relativt många avvikelser, varav några jag också har exemplifierat med ovan, påvisar dessutom att andra typer av kopplingar är fullt möjliga.

Relationen mellan användningsfrekvens och typerna av användning

Det är inte allt för lätt att urskilja tydliga mönster angående de olika typerna av användning av senmodernitet (konsekvensbetoning och tillämpning) i relation till vilken grad av anknytning avhandlingarna har till teorierna om senmodernitet (kat 2-4). Man kan dock utskilja vissa mönster:

- Ju *högre* graden av användning är desto vanligare är det att de senmoderna teorierna används som analytiskt verktyg.
- Ju *högre* graden av användning är desto vanligare är det med ett en negativ konsekvensbetoning.
- Ju *lägre* graden av användning är desto vanligare är det med neutral konsekvensbetoning. Tillämpningen av teorierna som förklaringsmodell är relativt jämt fördelade över de två kategorier som har *låg* respektive *medelhög* anknytning till senmodernitet.
- Tillämpningen av teorierna som bakgrundsförståelse är övervägande representerat i de avhandlingar som har *medelhög* anknytning till teorier kring senmodernitet.

Användandet av olika teoretiker

Angående den första delen av frågeställning två (punkt 2.2) är det relativt lätt att se ett mönster i vilken utsträckning de olika teoretikerna förekommer:

Anthony Giddens och **Ulrich Beck** är de teoretiker som förekommer i markant störst utsträckning och av dessa är Giddens allra vanligast. Detta faktum har som jag ser det två huvudsakliga förklaringar. För det första och viktigaste är dessa författares teoribyggen breda och allmängiltiga. De tar visserligen upp senmoderna dilemman men teorierna försöker i första hand fånga och beskriva samhället i sin helhet. Detta innebär att dessa teoretiker i stor utsträckning förekommer i de (många) fall där teorier kring senmodernitet tillämpas som bakgrundsförståelse. Dessutom förekommer de även ofta som utgångspunkt i de avhandlingar

som tillämpar teorierna på andra sätt. För det andra är dessa teoretiker med största sannolikhet de två mest välkända, kanske beroende just på ansatserna i deras teoribyggen.

Näst efter de två stora kommer **Zygmunt Bauman** som även han är mycket välkänd och har behandlat en rad olika teman i samhället. Anledningen till att han inte förekommer i samma utsträckning som de två främsta är att hans ansats är mycket mer uttalat negativ till det senmoderna samhället vilket i princip utestänger honom från att förekomma i alla de avhandlingar där senmodernitet används som neutral bakgrundsförståelse.

I en tredje kategori hamnar i tur och ordning de övriga författare som jag aktivt letat efter. Dessa författare förekommer (med koppling till senmodernitet) i mellan två och tre avhandlingar vardera; **Richard Sennett**, **Jean Baudrillard**, **Mike Featherstone** och **Pierre Bourdieu**. Alla dessa författare utom Pierre Bourdieu är kraftigt inriktade på ett specifikt ämnesområde inom senmodernitet. Baudrillard och Featherstone behandlar konsumtionssamhället och Richard Sennett inriktar sig på hur den moderna arbetsmarknaden påverkar den personliga identiteten. Att dessa författare är starkt inriktade mot en specifik senmodern företeelse innebär att de enbart kan förkomma i de avhandlingar som behandlar just detta ämnesområde. Av detta naturliga skäl är användningen av dessa författare mera begränsad.

Utöver de teoretiker jag utgick ifrån figurerade även många andra författare som på något sätt utformat, underbyggt eller behandlat teorier kring senmodernitet. De flesta av dessa förekom bara utspridda i enstaka avhandlingar men ett par stycken återkom i mer än en avhandling, varför de är intressanta att nämna. **Lars Dencik** behandlar barn och familjers förutsättningar i senmoderniteten och han återkom som referens i tre avhandlingar. Även **Margareta Bäck-Wiklund** har skrivit om barnen i det senmoderna samhället och till hennes teorier refereras det i två av avhandlingarna.

Tänkbara förklaringar

Eftersom det inte legat i fokus för min uppsats att förklara *varför* senmodernitet används som det gör har jag inte lagt ner så mycket tid på att undersöka detta. Ett mönster som jag dock tycker mig se ganska tydligt är att teorier kring senmodernitet tenderar att förekomma i större utsträckning i avhandlingar vars frågeställningar och undersökningsområde är breda och

inriktade på mera generella samhällsliga fenomen (exempelvis ”vilken är ungdomars inställning till sexualitet och finns det skillnader i inställning mellan ’etniska’ svenskar och invandrade svenskar”, Margareta Forsberg (2005)). På motsatt sätt blir det ovanligare att senmodernitet beaktas ju mer spetsigt inriktade avhandlingarna är på att undersöka en specifik verksamhet eller en specifik företeelse (exempelvis ”hur ser kommunikationen ut mellan barnomsorg och skola och hur beror denna kommunikation på verksamheternas organisering”, Jan Hjelte (2005)). *En mera bred och generell frågeställning ökar alltså sannolikhet att senmoderna teorier används, medan en frågeställning som är smalt inriktad på att utvärdera eller beskriva en specifik verksamhet minskar sannolikheten för användning av teorier kring senmodernitet.*

5.3 Senmodernitetens negativa konsekvenser

Jag har i min uppsats utgått från senmodernitet i allmänhet men i synnerhet velat fokusera på de *dilemman* som uppstår i det senmoderna samhället. Min ursprungliga tanke var att teorier om senmodernitet kunde användas på ett fruktbart sätt i socialt arbetes forskning som ett verktyg för att uppmärksamma olika (senmoderna) dilemman och därigenom ge förklaring till hur sociala problem skapas i den samtida verkligheten. Mina resultat visar att det visserligen är en stor andel avhandlingar som använder sig av teorier kring senmodernitet (40 %), men inte i första hand på det sätt som jag fokuserat på eller tänkt mig. I mitt undersökningsmaterial är istället det vanligaste användningsområdet för senmodernistisk teoribildning som bakgrundsförståelse för samhällets betingelser. Utöver denna typ av användning är det ändå relativt många författare som tar upp och behandlar senmodernitetens negativa konsekvenser på ett sätt som mera liknar mina egna tankemässiga utgångspunkter. *Även om användningen av senmodernitet inte i första hand är inriktad på det sätt jag initialt förespråkar är det ändå i 10 avhandlingar som man använder sig av teorierna genom att problematisera kring de negativa konsekvenserna av senmoderniteten. Detta motsvarar 40 % av de avhandlingar som innehåller teorier om senmodernitet, och i 16 % av det sammanlagda antalet avhandlingar. I det följande stycket kommer jag, i enlighet med frågeställning två punkt två, att titta på vilka av de senmoderna problemen som jag utkristalliserat i teoriavsnittet som tas upp i dessa 10 avhandlingar. Jag kommer även att ge exempel på hur författarna gått tillväga när de använt sig av diskussioner kring senmodernitetens negativa konsekvenser. Sammantaget i de 10 avhandlingar som behandlar de negativa konsekvenserna har jag hittat 12 olika aspekter av problem som tas upp. Av dessa är 11 sådana som jag tidigare uppmärksammat i teoriavsnittet*

och ett (*av media och marknaden påtvingade sexualiteter*) är nytt i förhållande till min tidigare uppställning. Bland de problem jag tidigare utkristalliserat är det tre stycken som inte tas upp i någon av avhandlingarna.

Nedan kommer jag först att återupprepa de specifika dilemman jag tidigare ställt upp och påvisa vilka av dessa som återges i avhandlingarna (**fet stil**). Därefter ställer jag upp en tabell som visar vilka problemområden som förekommer i avhandlingarna. Eftersom många av författarna i sina avhandlingar tar upp mer än en negativ aspekt av senmoderniteten kommer jag i sammanställningen också redovisa hur många av författarna som tagit upp respektive av de 12 olika problemen.

Mina tidigare utkristalliserade problem.

- Stigmatisering av de individer som inte har råd att konsumera
- **Svårighet med behovstillfredsställelse i Konsumtionssamhället**
- **Senmoderniteten ger ökad svårigheten att samarbeta kollektivt**
- **Negativa konsekvenser av senmoderniteten samlas hos de lägre klasserna**
- Individualiteten och den kapitalistiska logikens underminering av individens möjlighet att skapa en stabil och varaktig identitet
- **Ångest och oro i relation till misslyckade identitetsprojekt**
- **Negativa konsekvenser av att problem individualiseras**
- **De strukturella dimensionerna av ett problem döljs**
- **Gemenskaper försvagas och löses upp**
- **Negativa konsekvenser av försämrade relationer/familjens försvagning**
- **Normupplösning, traditionsförlust och förlorade orienteringsmönster**
- **Osäkerhet, psykisk sårbarhet och otrygghet pga. ökad riskmedvetenhet**
- **Värderelativisering, försvagade ideologier och vetenskapliga auktoriteter**
- Högkonsekvensriskerna

I avhandlingarna uppmärksammade problem (uppdelade på mina problemområden.)

Problemområde 1: <i>Marknadens dominerande ställning</i>	Antal
1 Svårighet med behovstillfredsställelse i Konsumtionssamhället	3
2 Senmoderniteten ger ökad svårigheten att samarbeta kollektivt	1
3 <i>Av media och marknaden påtvingade sexualiteter</i>	1
4 Negativa konsekvenser av senmoderniteten samlas hos de lägre klasserna	1
Sammanlagt	6

Problemområde 2: När Individualiseringen blir otyglad

5	Ångest och oro i relation till misslyckade identitetsprojekt	4
6	Negativa konsekvenser av att problem individualiseras	3
7	De strukturella dimensionerna av ett problem döljs	2
8	Gemenskaper försvagas och löses upp	2
9	Negativa konsekvenser av försämrade relationer/familjens försvagning.	2
	Sammanlagt	13

Problemområde 3: Risksamhället

10	Normupplösning, traditionsförlust och förlorade orienteringsmönster	2
11	Värderelativisering, försvagade ideologier och vetenskapliga auktoriteter	3
12	Osäkerhet, psykisk sårbarhet och otrygghet pga. ökad riskmedvetenhet	3
	Sammanlagt	8
	Total summa	27

Sammanställningen ovan visar att de 10 avhandlingar som berör de negativa konsekvenserna tar upp en varierad mängd problem som är kopplade till det senmoderna samhället. Dessa problem är relativt jämt spridda över de tre problemområden jag utgått ifrån. Även om det råder övervikt i problemområde två är också de båda andra problemområdena uppmärksammade i relativt hög grad. Att individualiseringen är det område som man behandlat i störst utsträckning kan bero på att dessa problem är lättast att koppla till många olika aspekter av samhällsproblem, medan till exempel diskussioner kring marknadens dominans är ett mera snävt område. Även om vissa specifika problem bara uppmärksammas av någon enstaka författare är det inte heller vissa problem som sticker ut genom att uppmärksammas i markerat högre utsträckning än de andra. De enskilda problem som uppmärksammas i högst grad är problem nummer 5 men skillnaden i uppmärksamhet som detta problem får i förhållande till de andra är ytterst marginell. Som synes om man jämför de båda sammanställningarna ovan tas de flesta av de specifika problem jag från början utgått ifrån upp i avhandlingarna. Tre av dem gör det dock inte, Stigmatisering av de individer som inte har råd att konsumera, individualiteten och den kapitalistiska logikens underminering av individens möjlighet att skapa en stabil och varaktig identitet samt högkonsekvensriskerna.

Exempel

I följande stycke tänker jag med ett par exempel visa på hur det konkret kan se ut när senmoderna problem behandlas i avhandlingarna. Sissel Seim (2006) beaktar problem nr 2

och skriver bland annat angående svårigheten att rekrytera medlemmar till ' verksamheten fattighuset' att:

”Andre igjen har ment at manglende engasjement i kollektiv handling er et generelt fenomen i vår tid på grunn av individualisering og oppsplittet tilværelse med manglende kollektiv tenkning...” (Seim, 2006, s 216)

Thorbjörn Hjort (2004) behandlar barnfamiljers möjlighet till konsumtion i förhållande till de normer och krav på hög konsumtion som ställs i det moderna konsumtionssamhället. Även om Hjort till viss del kritiserar de teorier han utgår ifrån (bland annat Bauman och Baudrillard) och ligger relativt nära en neutral konsekvensbetoning påvisar han ändå de negativa konsekvenser av senmoderniteten som teoretikerna tar upp. Teorier kring senmodernitet har en relativt framskjuten plats i Hjorts avhandling och analys. Bland annat uppmärksammar han hur de identitetsskapande processerna har skiftat fokus från arbete till konsumtion. Vidare uppmärksammar han det problem som uppstår i brytpunkten mellan de höga kraven på konsumtion och barnfamiljens pressade ekonomi.

Den avhandlingar som antagligen har högst anknytning till teorier om senmodernitet är Stig Grundvalls avhandling "Vagabond MC" (2005). I Grundvalls avhandling är senmodernitet den ena av två analytiska utgångspunkter (den andra är klass). Resonemang kring senmoderna problem genomsyrar hela Grundvalls avhandling och han tar, med utgångspunkt i Zygmunt Bauman, Anthony Giddens, Ulrich Beck och många andra, upp flertalet negativa aspekter av senmoderniteten. Exempelvis marknadens negativa inverkan på individen, traditionsförlusten, ambivalens och besvikelse i förhållande till misslyckade identitetsprojektet, förlorade orienteringsmönster och upplösning av gemenskapskänsla (Grundvall, 2005, s 122-127). I sin analys framhåller Grundvall bland mycket annat att motorcykelklubben kan ses som en motkultur mot det senmoderna samhället. Gemenskapen i klubben blir ett sätt att försöka få bukt med de många negativa konsekvenserna av senmoderniteten (Grundvall, 2005, s 217-218, 223).

Martin Börjesson är den enda av författarna som aktivt beaktar senmodernitet redan i sina frågeställningar (Börjesson, 2005, s 12). Börjessons avhandling är en undersökning av det praktiska arbetet med hemlösa. I diskussionen kring senmodernitet tar författaren avstamp i Ulrich Becks teori kring risksamhället och föresätter sig att utforska om det i risksamhället

finna en säker grund för ett fullgott socialt arbete. Börjesson tar bland annat upp problemen med att det är svårt (eller omöjligt) att kalkylera med riskerna i det senmoderna samhället och att det senmoderna samhället präglas av osäkerhet (Börjesson, 2005, s 22). Börjesson belyser även problemet med kunskapens ökade relativisering och minskade auktoritet, han skriver:

”Ökad kunskap gör oss med andra ord inte tryggare; även om målsättningen att genom en säkrare kunskap få en bättre grund för vårt agerande, tenderar den ökade kunskapen framför allt att göra oss medvetna om hur osäkra grundvalarna för vårt handlande är.” (Börjesson, 2005, s 47.)

I sin analys behandlar Börjesson kunskapsanvändningen i arbetet med hemlösa i det senmoderna samhället. Hans slutsats är bland annat att kunskapsbasen troligen kommer förändras från att vara socialmedicinsk till att bli mer utvärderingslik, detta i syfte att evidensbasera praktiken och hantera osäkerheten i det senmoderna samhället (Börjesson, 2005, s 45, 49, 51).

Att förstå avhandlingar utifrån senmodernitet

Ovan har jag exemplifierat hur senmoderna problem tas upp med utgångspunkt i teorier kring senmodernitet. Som jag påvisat är det dock långt ifrån alla de avhandlingar som innefattar teorier om senmodernitet som tar upp negativa konsekvenser. Dessutom är det över hälften av det sammanlagda antalet avhandlingar som inte beaktar teorier om senmodernitet överhuvudtaget. Detta betyder dock enbart att man inte reflekterat kring teorier om senmodernitet, inte att senmoderna konsekvenser inte finns representerade i dessa avhandlingar. Jag har poängterat att jag enbart ska fokusera på hur teorier kring senmodernitet förekommer och används. I detta stycke kommer jag ändå att ge ett par korta exempel på förekomsten av senmodernitet i avhandlingar som saknar koppling till teorier, detta för att påvisa hur det skulle vara möjligt att diskutera senmodernitet även i andra avhandlingar.

I sin avhandling om ungdomars stress, självförtroende och orsaker till oro påvisar Spyridoula Levidioti-Lekkou (2006) att rädslan för kärnvapenkrig är en av de absolut största orsakerna till oro hos dagens ungdomar (Levidioti-Lekkou, 2006, s 22-23). En annan avhandling där senmoderna dilemman i hög grad kan uppmärksammas är Magnus Jagermalms avhandling om informella vårdgivare (2005). Jagermalm tar upp både den samtida familjens tendenser till upplösning och problemen kring att viljan att ge informell hjälp minskar (Jagermalm, 2005, s

19), dock utan att koppla det till teorier om senmodernitet. En ytterligare avhandling som kan nämnas i detta sammanhang är Ulla Gerners ”de sjukskrivna i rehabiliteringsprocessen” som även den för resonemang mycket lika de som hänförs till senmodernistisk teoribildning i form av diskussioner om sjukdomens individualisering, den ökade riskmedvetenheten i det moderna samhället med mera (Gerner, 2005, s 39-40). Detta är bara ett par exempel bland många där man i avhandlingar som saknar uttalad koppling till senmodernitet ändå kan finna mycket tydliga drag av senmodernerna dilemman, Anledningen till att jag uppmärksammar detta är inte att jag menar att dessa författare borde ha använt sig av teorier kring senmodernitet i sina avhandlingar. Jag gör det endast för att påvisa att det kan finnas starka kopplingar till senmodernerna dilemman även i avhandlingar som inte explicit beaktar teorier kring senmodernitet. Jag menar dock att man genom att applicera teorier om senmodernitet på dessa uppmärksammade dilemman skulle kunna tillägna sig en breddad förståelse för problemens ursprung, mekanismer och möjliga lösningar.

5.4 Sammanfattning

I min uppsats har jag kommit fram till att: bland de doktorsavhandlingar som skrivits i Sverige från och med 2003 till och med 2006 beaktar man, i någon mån, teorier kring senmodernitet i 40 % av fallen, och i 29 % av avhandlingarna beaktar man senmodernitet i medelhög eller hög grad. Det som är mest utmärkande om man tittar på de enskilda lärosätena är att användningen av teorier som behandlar senmodernitet är markant högre vid Göteborgs universitet än vid övriga.

Bland de avhandlingar som tar upp senmodernitet är det vanligast att man tillämpar teorierna som generell bakgrundsförståelse (52 %) för samhällets förutsättningar. Den vanligaste konsekvensbetoningen i avhandlingarna är neutral (56 %). Kopplingen mellan dessa två nivåer (bakgrundsförståelse och neutral konsekvensbetoning) är mycket stark. Även en negativ konsekvensbetoning är vanlig (40 %) och bland avhandlingarna som har denna konsekvensbetoning finns det mycket starka kopplingar till tillämpning i form av antingen analytiskt verktyg eller förklaringsmodell.

Bland de författare som skrivit om senmodernitet är Anthony Giddens och Ulrich Beck de två som med marginal refereras till oftast i avhandlingarna. Efter dessa två är Zygmunt Bauman

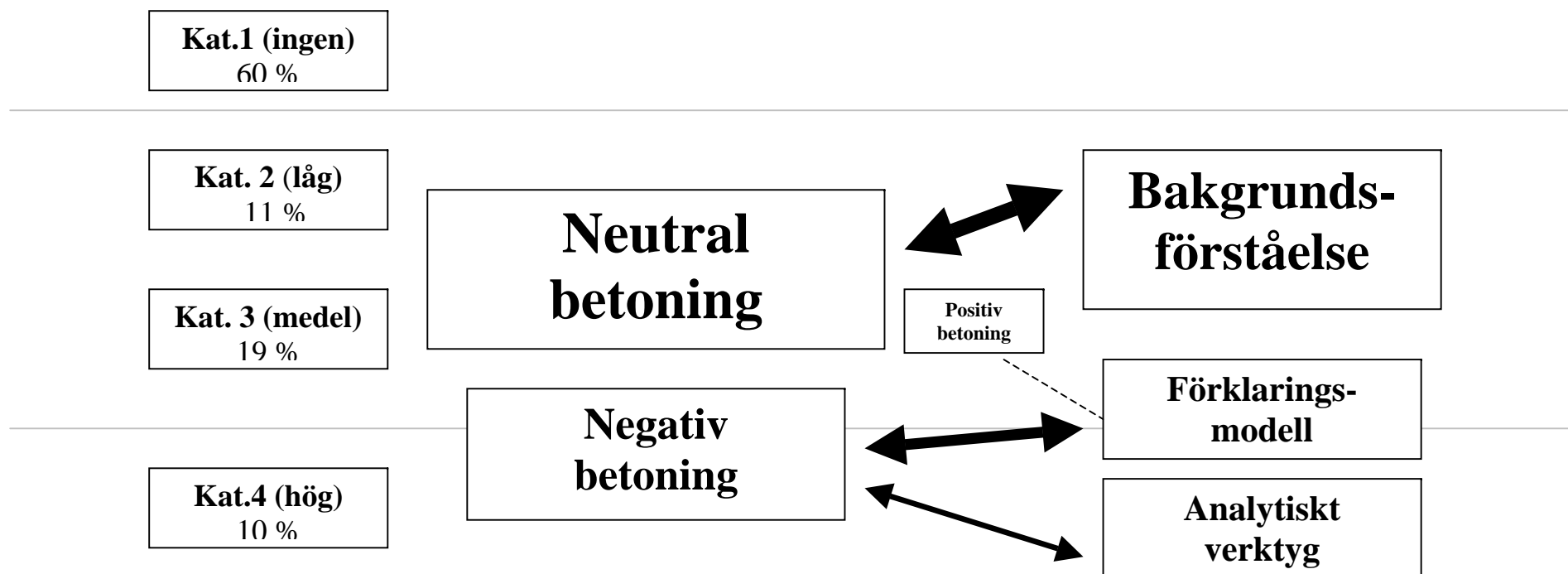
den som används i högst grad. Övriga författare som jag utgått ifrån förekommer mera sporadiskt i ett par eller enstaka avhandlingar.

När det gäller de avhandlingar som tar fasta på senmodernitetens negativa konsekvenser tar man upp ett brett spektrum av problem. De problem som tas upp i avhandlingarna överensstämmer i hög grad med de problem som jag utgått från i mitt teoriavsnitt och det är vanligast att man tar upp problem som kan härledas till negativa konsekvenser av samhällets individualisering.

Mina huvudsakliga resultat kan sammanfattas enligt *figur 6* på nästa sida.

Grad av användning av teorier
kring senmodernitet

Användningsområden
och dess kopplingar

Figur 6. Gällande användningsområdena är storleken på rutan beroende på hur vanligt förekommande det specifika användningsområdet är. Gällande pilarna så markerar dessa kopplingar mellan de olika nivåerna av användning och pilens tjocklek varierar med kopplingens styrka.

6. I den tidigare forskningens ljus

Vissa av mina undersökningsresultat kan med fördel diskuteras i förhållande till den tidigare forskning som jag redovisat i kapitel 2.1. Till att börja med är det intressant att jämföra mina resultat med de tidigare undersökningar som gjorts angående teorianvändning inom socialt arbets forskning.

I sin avhandling från 2000 konstaterar Peter Dellgran och Staffan Höjer att den sociologiska disciplinen var den absolut vanligaste källan till vetenskaplig teori i de doktorsavhandlingar som publicerades mellan 1996 och 1998. I min undersökning tittar jag inte på alla typer av sociologiska teorier utan endast dem som har med senmodernitet att göra. Mina resultat visar att 10 % av mitt empiriska material i hög grad anknyter till senmodernitet (d.v.s. sociologiska teorier), och att 30 % av materialet gör det i hög eller medelhög grad. Med tanke på att min undersökning endast beaktar en liten del av det som utgör den sammantagna sociologiska teorimassan kan man, kanske föga förvånande, sluta sig till att mina resultat starkt tyder på att sociologiska teorier fortfarande har en mycket framskjuten roll i det socialt arbets juniöra forskning.

Även Thomas Brantes undersökning av professorers syn på teorianvändning är intressant att sätta i relation till mina resultat. En av de fyra svarstyper som professorerna lämnade på frågan om vilken typ av teori som är mest fruktsam att använda var nämligen just den typ av teoribildning som direkt kopplas samman med de teoretiker som jag utgått från i min undersökning. Utgår man från Brantes resultat är det inte så svårt att förstå varför teorier om senmodernitet är förhållandevis vanligt förekommande inom mitt undersökningsmaterial. Är det en relativt stor del av professorerna inom socialt arbete som anser att dessa typer av teoretiker är i hög grad användbara kan man tänka sig att de påverkar de juniöra forskarnas teorival. Man bör å andra sidan uppmärksamma att det även finns en bland Brantes respondenter utmärkande grupp som aktivt opponerar sig mot användningen av dessa teoretiker. Skulle denna sistnämnda grupp professorer inte ha funnits är det möjligt att mina resultat hade visat en ännu högre användningsfrekvens avseende senmoderna teoretiker (vilket om så vore fallet, inte borde uppfattas som någonting nödvändigtvis positivt).

Ännu en intressant diskussion som man kan föra utifrån den tidigare forskningen är att med hjälp av Sune Sunessons topiker eller Dellgran och Höjers ämnesområden undersöka inom vilka delar av det sociala arbetets forskning som det är vanligast att man använder sig av teorier kring senmodernitet. De åtta ämnesområden som Dellgran och Höjer tar upp skulle relativt lätt kunna inordnas under de fem topiker som Sunesson diskuterar. Trots detta har jag valt att använda mig av de första båda författarnas uppställning eftersom den är mera specificerad och därmed minskar risken för feltolkning. Självklart kan de flesta doktorsavhandlingar som ingår i mitt empiriska material sägas beröra mer än ett av ämnesområdena, men genom att studera syfte och frågeställningar är det ändå möjligt att definiera avhandlingarnas huvudsakliga ämnestillhörighet. Genom att härleda samtliga de uppsatser som använder sig av teorier kring senmodernitet till ett specifikt ämnesområde (utifrån Dellgran och Höjers definitioner) har jag funnit följande uppställning:

Ämnesområde	Antal
Sociala arbetsmetoder	3
Sociala fenomen och problem	8
Socialpolitik	1
Särskilda klientgrupper	9
Professionsfrågor	2
Vetenskapsteori/forskningsmetod	0
Organisationsfrågor	2
Socialrättsliga frågor	2
Total	27

Sammanställningen visar en tydlig övervikt i användningen av teorier om senmodernitet inom den forskning som inriktar sig antingen mot särskilda klientgrupper eller sociala fenomen/problem. Spridningen över de andra ämnesområdena visar dock att senmodern teoribildning i viss utsträckning används inom nästan alla ämnesområden. Att teorianvändningen är fokuserad till ämnesområdena ”särskilda klientgrupper” och ”sociala fenomen/problem” skulle kunna förklaras med att de senmoderna teorierna i sig är utformade som övergripande samhällsteorier vilka beskriver övergripande sociala fenomen men samtidigt också går in på dessa fenomenens betydelse för de individer som lever i samhället. Således kan det tänkas att det är som mest lättillgängligt att använda sig av dessa teorier i forskning som antingen fokuserar olika klientgruppers belägenhet eller övergripande sociala

fenomen/problem. Angående uppställningen ovan är det nödvändigt att påpeka att min användning av Dellgran och Höjers kategorier är en *tolkning*. Det är osäkert om jag lägger exakt samma betydelse i kategorierna som Dellgran och Höjer gjort och därmed är indelningen av mitt empiriska material under de olika kategorierna inte helt tillförlitlig eller vetenskaplig. Indelningen som jag gör kan således snarare ses som en intressant fingervisning än vetenskapliga fakta.

7. Ur ett vetenskapsteoretiskt perspektiv

Jag har tidigare i arbetet presenterat mina undersökningsresultat, jag har funnit svar på mina frågeställningar. Men vad innebär egentligen dessa resultat? Hur kan man förstå resultaten och vad betyder det för socialt arbete (som forskningsfält) att det ser ut på det sätt som min kartläggning visar? Med dessa frågor i åtanke kommer jag i den följande framställningen att diskutera mina undersökningsresultat utifrån ett vetenskapsteoretiskt perspektiv. Inledningsvis kommer jag att föra ett kortare resonemang kring huruvida teorier kring senmodernitet är berättigade att använda över huvud taget och om de kan anses som vetenskapliga. Därefter utvecklar jag en mera specifik diskussion kring användningsgraden av senmodernistisk teori i mitt empiriska material. I detta stycke väcks och behandlas också frågan om användningen av senmoderna teorier kan sägas skapa ett paradigm inom socialt arbete. Avslutningsvis diskuterar jag om teorier kring senmodernitet är fördelaktiga att använda i forskning om socialt arbete samt argumenterar för hur en positiv användning av teorierna kan se ut.

I analysen tar jag min huvudsakliga teoretiska ståndpunkt i den kritiska teorin men begagna mig även av vissa illustrativt användbara begrepp och tankegångar från den empiriskt-analytiska vetenskapsteorin. Jag kommer även att beröra tolkningsvetande, inte minst eftersom merparten av den forskning som produceras inom socialt arbete kan hänföras till just denna vetenskapsteoretiska inriktning.

7.1 Är teorier om senmodernitet vetenskapliga?

De sociologiska teorier om senmodernitet som Anthony Giddens, Zygmunt Bauman, Ulrich Beck med flera har utarbetat är mycket spridda och erkända, detta vittnar inte minst mina egna undersökningsresultat om. Jag tror inte att jag går för långt om jag säger att dessa teoretiker och deras verk har en relativt hög legitimitet inom det samhällsvetenskapliga forskningsområdet. Likväl har dessa forskare fått utstå stark kritik för att deras teorier är för dåligt underbyggda med empiriska data och snarare är ideologiska än vetenskapliga till sin karaktär. När jag själv har läst de böcker som ligger till grund för min förståelse av senmodernitet och senmoderna dilemman har även jag reagerat på att de innehåller relativt få referenser. Visst finns det en del noter men överlag förekommer det anmärkningsvärt få

hänvisningar till undersökningar som kan belägga de teorier som utformas. Mot bakgrund av diskussionen kriterier för vetenskaplighet och vetenskaplig forskning i stycke 2.2 är det inte långt till tanken att teorierna om senmodernitet skulle kunna få problem i förhållande till de vetenskapsteoretiska resonemangen. Kan teorierna om senmodernitet verkligen anses vara vetenskapliga, är användandet av teorier kring senmodernitet berättigat överhuvudtaget och hur kommer det sig att teorierna blivit så erkända trots avsaknaden av empiriskt underlag? Innan jag börjar behandla mina egna undersökningsresultat är det utifrån dessa angelägna frågor relevant att inledningsvis diskutera teorier om senmodernitet på ett mera generellt plan.

Utifrån den Empiriskt –analytiska vetenskapsteorin...

Den ursprungliga empiriskt-analytiska vetenskapsteorins grundstenar handlar om att genom observationer och empiriska data dra induktiva slutsatser och man lägger stor vikt vid kvantifierbart empiriskt material. Med denna utgångspunkt kommer stora delar av teoribygget kring senmodernitet att underkännas som vetenskap, eftersom det saknas tillräckliga hänvisningar till empiriska undersökningar som belägger teoriernas utsagor. Självklart har det gjorts kvantifierbara undersökningar för att underbygga teorierna om senmodernitet, vissa avhandlingar i mitt forskningsmateriel kan till exempel ses som exempel på detta, men på det stora hela är de övergripande teoribyggena från de ursprungliga författarna relativt fattiga på empiriska data och teorierna kan istället sägas vara mera tankemässiga. Författarna har skapat övergripande samhällsteorier som för många läsare känns realistiska och trovärdiga, kanske just eftersom läsaren tycker sig känna igen sig i texten och anser den stämma överens med verkligheten. Utifrån detta skulle författaren även kunna argumentera att denne verkligen har utgått från observationer, genom att studera vardagen och samhället i stort har författaren dragit slutsatser och skapat ett teori bygge. Denna typ av observationer är dock inte vare sig systematiskt registrerade eller systematiserade och skulle således inte godkännas utifrån en strikt empiriskt-analytiskt ståndpunkt. Inte heller det faktum att teorierna a priori uppfattas som realistiska av en läsare är någonting som man enligt detta vetenskapsteoretiska synsätt bör ta någon hänsyn till, återigen eftersom empiriskt underlag saknas. Eftersom man inom den empiriskt-analytiska vetenskapsteorin traditionellt sett även strävar efter ett enhetsvetenskapligt ideal menar man att det inte finns några alternativa metoder för att nå fram till vetenskapliga utsagor. Utifrån detta kan man dra slutsatsen att stora delar av teorierna om senmodernitet inte skulle uppfattas som vetenskap om man utgår från ett strikt empiriskt-analytiskt förhållningssätt.

...eller tolkningsvetandet?

Skulle det då hjälpa om man istället utgår från den tolkningsvetande vetenskapsteorin? Inom den tolkningsvetande inriktningen fransäger man sig det enhetsvetenskapliga idealet och menar istället att man för att undersöka mänskliga sociala förhållanden och relationer måste använda sig av andra metoder än de som förespråkas av den empiriskt-analytiska vetenskapsteorin, man måste utgå från den subjektiva innebörden av mänskligt handlande. Här kan man direkt säga att teorierna om senmodernitet faller i aningen bättre dager och det är ett faktum att den tolkningsvetande vetenskapsteoretiska inriktningen är den dominerande inom sociologin och samhällsvetenskapen där teorierna har sitt ursprung. Det ligger alltså här närmare till hands att godkänna teorierna om senmodernitet som vetenskap eftersom man förespråkar att söka inom de enskilda individerna för att nå kunskap. Teorierna kring senmodernitet är visserligen skapade ur författarnas subjektiva uppfattning av verkligheten men även inom den tolkningsvetande brukar man i normalfallet förutsätta någon form av undersökning för att belägga sina resonemang. Istället för empiriska observationer utgår de tolkningsvetande undersökningarna från kvalitativ metod, vilket oftast innebär olika typer av intervjuer i syfte att undersöka individers djupgående uppfattningar och känslor. Inte desto mindre handlar det ändå om undersökningar, och inte heller denna typ av undersökningsmaterial förekommer i någon större utsträckning inom senmodernistisk teoribildning. Det finns helt enkelt en relativt stor brist på underlag i teorierna, av vilken sort det än vara måne. Som jag uppfattar det borde således teorierna om senmodernitet ha svårt att bli accepterade som vetenskap även utifrån den tolkningsvetande ståndpunkten, om än inte förkastas lika omedelbart som utifrån den empiriskt-analytiska traditionen.

En ytterligare legitimerande

Efter det tidigare resonemanget kan det tyckas mycket märkligt att teorierna om senmodernitet ändå är utbredda och vedertagna inom sociologin och samhällsvetenskapen. Som jag ser det handlar det om att det krävs *en ytterligare legitimerande faktor* inom samhällsvetenskapen som gör att teorierna passerar som vedertagen kunskap. Enligt min erfarenhet rör problemet med teorier som saknar eller har svagt empiriskt stöd inte enbart ämnet senmodernitet. Min uppfattning är istället att detta är ett ganska vanligt drag hos en ansenlig del av den sociologiska kunskapsbasen. Framförallt saknas bredare empiriskt stöd

när det rör sig om mera övergripande samhällsteorier där teoribygget är mångfacetterat och innehåller många olika delar och dimensioner. Författarna har i dessa fall av naturliga skäl svårt att belägga varje liten del av sitt arbete med undersökningsunderlag eftersom detta skulle kräva ett mycket stort antal separata undersökningar. Som jag ser det anses (eller är verkligen) dessa mera allomfattande samhällsteorier viktiga som tankemässiga utgångspunkter för sociologin och samhällsvetenskapen och således tillåts även dessa typer av framställningar att ingå i den vetenskapliga kunskapsbasen. (En annan anledning till att teorierna tillåts kan vara att de kan tas för troliga, men är ytterst svåra att bevisa på grund av att det skulle vara mycket invecklat eller omöjligt att utföra undersökningar för att helhetsmässigt belägga teorierna). Min uppfattning är att de som har legitimitet att skapa dessa typer av teorier är redan erkända forskare som genom tidigare mera traditionella arbeten anses ha visat sin vetenskapliga duglighet. Det enda belägg som krävs för att dessa typer av teorier ska bli accepterade är då att de av forskningskollegor och andra läsare uppfattas som troliga a priori, att de tycks överensstämma med det sätt som läsarna uppfattar verkligheten, alltså att de kan ses som **trovärdiga hypoteser**. Dessa trovärdiga hypoteser är alltså inte legitimerade som vetenskap utifrån att de stöds av ett empiriskt undersökningsmaterial utan beroende på att de anses nödvändiga för forskningsfältet. Dessa typer av teorier skall inte heller ses ordagrant som vetenskapliga ”teorier” utan snarare just som övergripande tankemässiga föreställningar som man utgår ifrån när man utför mera traditionell forskning. Genom regelrätt forskning bör man sedan försöka utveckla den helhetsmässiga föreställningen genom att systematiskt, bit för bit, belägga eller falsifiera de trovärdiga hypoteserna. Detta förfarande skulle i sin tur leda till resultat som kunde ligga till grund för en mera regelrätt, ”sann” vetenskap. Som jag ser det är man inom samhällsvetenskaperna alltid i behov av helhetsmässiga och övergripande samhällsteorier, men det är av yttersta vikt att man uppfattar dessa teorier just som hypoteser och inte som empiriskt underbyggd, bevisad forskning. Det synsätt jag har skissat upp ovan kan även jämföras med Imre Lakatos så kalla de forskningsprogram. De trovärdiga hypoteserna inom samhällsvetenskapen kan då jämföras med ett forskningsprogramms ”hårda kärna” och den ytterligare forskning som bedrivs utifrån hypotesen kan sägas bygga upp ”skyddsbältet”. Likt ett forskningsprogram som är degenererande menar jag att även en trovärdig hypotes som inte lyckas skapa något trovärdigt ”skyddsbälte” med tiden kommer att förkastas. Den ”hårda kärnan” i den senmoderna teoribildningen skulle i så fall exempelvis kunna sägas innehålla vedertagna utsagor som till exempel att förändringshastigheten i samhället är högre nu än någonsin. Ett problem med att så stora delar av den senmodernistiska teoribildningen saknar empiriskt underlag är att den

”hårda kärnan” blir stor och det krävs omfattande undersökningar och vetenskapligt arbete för att legitimera teorierna med ett ”skyddsbälte”. Ett annat allvarligt problem som jag uppfattar är om forskningsområdet i allt för stor utsträckning ägnar sig åt att skapa trovärdiga hypoteser utan att lägga ner tid och energi på att sedan försöka belägga dessa. Om man slutar att skapa trovärdiga undersökningar som belägg för sina övergripande teorier kommer forskningsområdet att med tiden bli urvattnat och vetenskapligt näringsfattigt.

Med kritisk teori som utgångspunkt

Ovan har jag diskuterat hur man kan legitimera användningen av senmodernistisk teoribildning i förhållande till de klasiska vetenskapsteoretiska inriktningarna, men jag har tidigare nämnt att jag till största delen ska föra min argumentation utifrån den kritiska teorin. Hur förhåller sig kritisk teori till teorierna om senmodernitet? Som jag ser saken kan teorier om senmodernitet legitimeras som vetenskapligt fruktsamma inom kritisk teori på samma sätt som i diskussionen ovan, dvs de kan fungera och vara användbara som trovärdiga hypoteser och utgångspunkter. Eftersom man inom den kritiska teorin också betonar vikten av att använda många olika typer av kunskap, infallsvinklar och undersökningsmetoder skulle man till och med kunna tänka sig att det inom denna vetenskapliga inriktning är lättare att acceptera användandet av teorier som inte har så bred empirisk underbyggnad. Detta eftersom man ser dessa teorier som bara en av många infallsvinklar som kan tillföra sin del till helheten. Utifrån den legitimitetsaspekt som har med trovärdighet i förhållande till empirisk underbyggnad att göra kan man alltså säga att teorier om senmodernitet inte har större problem i förhållande till kritisk teori än till andra vetenskapsteoretiska skolor, kanske snarare tvärt om. Däremot stöter man inom den kritiska teorin på legitimitetskrav som inte finns inom de andra vetenskapsteorierna. Den kritiska teorin har nämligen en kritisk hållning och emancipatoriskt inkluderande vetenskap och forskning som övergripande målsättning. För att en teori skall vara legitim att använda utifrån den kritiska teorin krävs alltså att den kan användas för att inta en kritisk hållning till den nuvarande samhällsordningen/forskningsobjektet samt även att de skall vara fruktsamma för att bedriva en forskning som är emancipatorisk och inkluderande till sin karaktär. För att teorier om senmodernitet skall vara rättfärdiga att använda utifrån detta perspektiv måste de alltså tillämpas på ett kritiskt, emancipatoriskt och inkluderande sätt. Det är långt ifrån självklart att teorier om senmodernitet i sig själva har dessa karaktärsdrag. Tvärt om har, som jag tidigare påvisat, Anthony Giddens teorier fått kritik för dess betoning av individen och inte ser till

systemets inverkan på människan. Detta skulle kunna ses som ett problem eftersom man inom kritisk teori ser systemvärldens kolonisation av livsvärlden som en springande punkt i det förändringsarbete som man förespråkar. Giddens teorier skulle i så fall vara allt för inriktade på hur individen kan manövrera inom det existerande systemet men inte mot hur man kan bryta sig ur eller förändra systemet, således skulle man kunna säga att teorierna (åtminstone Anthony Giddens, om än inte alla senmodernistiska teoretiker) i sig själva saknar både emancipatorisk och kritisk vinkel. Ytterligare ett problem som jag anser bör uppmärksammas kring de senmodernistiska teorierna är det faktum att de till stor del är skapande av just den ansedda, dominerande och styrande klass i samhället som den kritiska teorin vill stå i opposition mot. Utifrån detta kan man tänka sig att teorierna (om än omedvetet) är utformade så att de främjar snarare än motverkar och kritiserar den nuvarande samhällsordningen. Detta behöver inte vara fallet, men det är mycket viktigt att ha dessa tankar i bakhuvudet när man läser och använder sig av teorier om senmodernitet. Jag tror nämligen att det är fullt möjligt att på ett fruktbart sätt använda teorierna till kritisk och emancipatorisk forskning. Just genom att på det sätt jag förespråkar lyfta upp vilka problem som kan uppstå i det senmoderna samhället har man en god grund till att kritisera den rådande ordningen och frigöra individer från det förtryckande maktsystemet. En del av de senmodernistiska teoretikerna, till exempel Zygmunt Bauman, är redan i sig mycket kritiska mot den rådande ordningen och även de teorier som inte i sig har en kritisk eller emancipatorisk hållning kan ändå användas inom denna typ av forskning om man använder teoribildningen på rätt sätt. Det viktiga för användning av teorier om senmodernitet inom kritisk teori är alltså att man använder teorierna på ett kritiskt, emancipatoriskt och inkluderande sätt. För att kunna göra detta är det av vikt att man genomskådar hur de senmodernistiska teorierna i vissa fall själva är konservativa snarare än kritiska.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan man säga att teorier om senmodernitet kan vara berättigade att använda och anses som legitim forskning. Men jag menar att det enda sättet på vilket man egentligen kan uppfatta dem som legitima är såsom trovärdiga hypoteser, framkastade samhällsteorier som kan användas som (en långt ifrån fullständigt empiriskt fastställd) förståelsehorisont och utgångspunkt vid mera inriktad samhällsforskning. Det blir sedan den efterföljande forskningens uppgift att fastställa om hypotesernas upplevda trovärdighet verkligen överensstämmer med verkligheten. Om denna ytterligare forskning inte bedrivs för

att understödja teorierna kan deras hypotetiska eller ideologiska karaktär aldrig reduceras. Utifrån kritisk teori finns även andra krav för att användningen skall kunna anses som rättfärdigad; teorierna måste användas kritiskt, emancipatoriskt och inkluderande. Om teorierna används på detta sätt inom det empiriska material jag studerat kommer jag delvis att behandla i analysens avslutande avsnitt. En av de grundläggande ståndpunkterna som finns inom den kritiska teorin är att man skall använda sig av flera olika infallsvinklar och tillvägagångssätt när man vill forska inom ett ämne, det är alltså essentiellt att man använder mer än ett perspektiv för att belysa ett forskningsobjekt. Detta leder oss in på nästa del i analysen.

7.2 Är senmodernitet ett paradigm inom forskningen om socialt arbete?

Eftersom någon form av användning av teorier kring senmodernitet förekommer i så mycket som 40 % av mitt undersökningsmateriel är det intressant att föra en diskussion kring vad denna relativt höga grad av användning har för konsekvenser för forskningsfältet socialt arbete. Är användandet till och med så utbrett så att man skulle kunna tala om att senmodernitet utgör ett paradigm inom mitt undersökningsmaterial? Ett paradigm kan sägas bilda en övergripande världsbild och tankemässig orientering som påverkar hela vårt sätt att se på ett forskningsfält och styr vårt val av teori, frågeställningar och metod.

När Thomas Kuhn först myntade begreppet paradigm såg han paradigmet som någonting naturligt inom ett vetenskapsområde, forskningen framskred genom att olika allomfattande paradigm med tiden avlöste varandra. När jag i det följande diskuterar paradigm kommer jag att använda en tolkning av paradigmbegreppet som är mera anpassad till de samhällsvetenskapliga forskningsfälten. Ett paradigm kan utifrån en sådan tolkning ses som någonting aningen mindre statiskt och mera reflexivt. Med utgångspunkt i ett sådant paradigmbegrepp blir det också möjligt att inta en mera kritisk hållning till de konsekvenser som det innebär att ett forskningsfält domineras av ett rådande paradigm. Som jag tidigare nämnt anser man inom den kritiska teorin att forskningen måste inta olika perspektiv för att bli fruktsam, ur detta perspektiv skulle det alltså vara mycket olyckligt om ett forskningsfält, som Kuhn menade, dominerades av endast ett paradigm åt gången. Denna syn överensstämmer också med Paul Feyerabends tankegångar om det positiva i att låta alla möjliga paradigm existera sida vid sida på ett forskningsområde. När jag i det följande

diskuterar huruvida senmodernitet utgör ett paradigm inom mitt undersökningsmaterial skall man alltså inte se det som någonting positivt om min slutsats blev den att senmodernitet utgör ett starkt dominerande paradigm, i likhet med den kritiska teorin menar jag istället att detta skulle vara någonting negativt med konsekvensen att forskningsfältet skulle bli likriktat, cementerat och okritiskt.

Detta tyder på att senmodernitet kan ses som ett paradigm...

I förra delen av analysen diskuterade jag hur teorierna om senmodernitet är utformade och jag liknade dem då vid så kallade trovärdiga hypoteser. Dessa kan användas som utgångspunkt och tankemässig referensram för vidare forskning inom ämnesområdet. Teorierna om senmodernitet handlar om försök att skapa mera övergripande samhällsbilder än snävt avgränsade teorier. Även om de senmoderna teorierna i vissa fall är specifika utgår man ändå från en större, allomfattande teori om samhällets allmänna betingelser. Denna tendens kan jämföras med ett paradigms ansats att framlägga en världsbild och övergripande tankemässig referensram. Teorierna kring senmodernitet kan utifrån denna aspekt sägas ha en klara paradigmatiske drag i sin utformning. Så här långt kan man alltså säga att teorier om senmodernitet på vissa plan har klara likheter med ett paradigm och att dessa teorier används i 40 % av den forskning som jag undersökt.

Om senmodernitet är ett paradigm kan också delvis sägas vara beroende på hur eller på vilket sätt man använder teorierna i sin forskning. Mina undersökningsresultat pekar även mot vad man skulle kunna kalla en paradigmatiske användning av teorierna kring senmodernitet. Teorierna används i mindre utsträckning som praktiskt analytiskt verktyg (25 % av användningen) och som förklaringsmodell till en specifik företeelse (19 % av användningen). Istället är det klart vanligaste sättet att använda teorierna just som övergripande bakgrundsförståelse till samhällets betingelser (56 % av användningen), vilket kan ses som att man anammar den senmoderna världsbilden som ett paradigm, eller (oavsett vad man tror om dess trovärdighet) väljer att använda den som utgångspunkt. Denna typ av användning förstärker ytterligare tanken att teorier om senmodernitet skulle kunna ses som ett paradigm inom mitt undersökningsmaterial. Sammanfattningsvis kan man alltså säga att det finns tre faktorer som talar för att teorier om senmodernitet skulle kunna ses som ett paradigm inom den del av socialt arbetes forskning som jag undersökt; för det första har teorierna en paradigmatiske karaktär, för det andra är användningsfrekvensen relativt hög (teorier om

senmodernitet används uttalat i 40 % av mitt undersökningsmaterial) och för det tredje är även sättet på vilket man använder sig av teorierna paradigmiskt.

...men det finns även det som talar emot

Till trots mot den framställning jag just gjort finns det även argument som talar mot att teorier om senmodernitet skulle ha en särställning som paradigm inom mitt undersökningsmaterial. För det första används i mitt undersökningsmaterial mängder av olika typer av teoretiker och teorier. Även om teorier kring senmodernitet används i 40 % av materialet så är det i 60 % där det inte förekommer någon som helst uttalad referens till senmodernistisk teoribildning. Jag har inte undersökt frekvensen av användning av andra teoribildningar, men det är fullt möjligt att någon annan sociologisk eller psykologisk teoribildning används i ännu högre frekvens än den senmodernistiska. Detta blir än troligare om man betänker det faktum att det inom de avhandlingar som använder senmodernitet även (självklart) finns plats för användning av andra teorier. För det andra är siffran 40 % ganska missvisande utifrån att den endast visar att det i 40 % av avhandlingarna finns någon typ av referens till senmodernitet. Som jag tidigare redovisat är det bara i 10 % av avhandlingarna som teorier om senmodernitet aktivt används som den dominerande teoribildningen. I 11 % av materialet berörs teorier om senmodernitet bara i låg grad, vilket innebär en eller ett par enstaka referenser. I 19 % av fallen används senmodernistisk teoribildning i medelhög grad, vilket visserligen innebär ett icke oansenligt användande, men det finns i samtliga dessa avhandlingar andra teoretiska perspektiv som är mera betydande. Utifrån detta får man ett perspektiv på materialet som ger en mer nyanserad bild av hur inflytelserik senmodernistisk teori egentligen är (eller inte är). Ett sista argument för varför teorier kring senmodernitet inte skall ses som ett paradigm kan hämtas ur mitt avsnitt angående tidigare forskning. Där har jag påvisat att det finns stora fraktioner inom forskningsfältet socialt arbete som aktivt vänder sig mot användningen av senmodernistisk teoribildning, detta påvisar att teorier kring senmodernitet har en långt ifrån oemotsagd eller ensamt dominerande ställning inom fältet.

Så vilken blir slutsatsen?

Ovan har jag tittat på faktorer som talar för respektive mot att teorier om senmodernitet skulle kunna ses som ett paradigm inom mitt empiriska material. Utfallet av denna frågeställning är självklart avhängig hur man väljer att definiera begreppet paradigm. Hur utbredd måste en

teoretisk inriktning vara för att kunna kallas paradigm? Hur disparata kan teorier inom ett paradigm vara utan att paradigmet splittras? Kan mer än ett paradigm existera samtidigt? Bör man se hela socialt arbetes forskningsfält som ett normalvetenskapligt område? Eller ska man bryta ner det ytterligare, i exempelvis missbruksforskning, arbetslöshetsforskning etc.? Som jag tidigare redogjort för är det utifrån Kuhns definition omöjligt att tänka sig att mer än ett paradigm existerar samtidigt på ett normalvetenskapligt område. Skulle den definition av paradigmbegreppet som man använder sig av att ligga nära Kuhns ursprungliga definition skulle det bli svårt att uppfatta senmodernitet som ett paradigm i mitt empiriska material. . Med en definition som närmar sig Kuhns skulle teorier om senmodernitet behöva vara i princip allestädes närvarande och oemotsagda på forskningsfältet (eller på en mindre avgränsad del av forskningsfältet som kan uppfattas som ett normalvetenskapligt område, om det är på detta sätt man tolkar Kuhns paradigmbegrepp). Med detta som referenspunkt är teorierna långt ifrån tillräckligt utbredda eller erkända som sanna, varken inom hela det empiriska materialet eller på någon enskild avgränsad del som exempelvis klientforskning. I jämförelsen med Dellgran och Höjers material har jag ovan visat att senmodernistisk teoribildning visserligen är vanligare inom vissa delar av forskningen än andra, men även inom de områden där teorierna används i högre utsträckning är de inte så ensamma eller utbredda att de kan anses som paradigm.

Man skulle även kunna försöka argumentera för att senmodernistiskt tänkande genomsyrar även de avhandlingar som saknar direkta referenser till teorier om senmodernitet. Om så vore fallet skulle man med rätta kunna säga att tanken om senmodernitet är ett paradigm inom forskningsområdet socialt arbetes. Visserligen finns det som jag tidigare påvisat ett flertal exempel på hur senmodernistiska tankegångar kommer till uttryck även i avhandlingar utan direkta referenser. Exempelvis Ulla Gerner och Magnus Jagermalm använder sig av resonemang som på vissa sätt kan sägas ligga mycket nära en senmodernistisk uppfattning. Man kan alltså hitta senmodernistiska tankegångar även i vissa av de avhandlingar som inte explicit tar upp detta synsätt. Detta faktum är dock inte tillräckligt för att styrka att teorier om senmodernitet skall ses som ett allomfattande paradigm i Kuhns mening. Det finns nämligen ett stort antal avhandlingar som inte på något sätt följer senmodernistiska resonemang, och även om något avsitt eller passus råkar överensstämma med någonting som skrivits inom ramen för senmodernistisk teoribildning kan detta snarare vara en slump än ett uttryck för att författaren (ens i låg grad) ställer sig bakom de övergripande utgångspunkter som dessa teorier företräder. Vidare har jag även visat att en icke oansenlig del av de avhandlingar som

verkligen refererar till senmodernitet bara gör det i förbigående och det finns även de som gör det i syfte att underkänna teoriernas riktighet (exempelvis Sofia Ghazanfareon Karlsson använder Giddens teorier för att påvisa på vilket sätt dessa är bristfälliga och därur skapa ett, som hon argumenterar, mera användbart analytiskt verktyg; även Torbjörn Hjort ställer sig delvis kritisk till senmodernistisk teori när han till vissa delar ifrågasätter Zygmunt Baumans resonemang kring samhällsförändring). Utöver detta finns det även tidigare undersökningar som visar att det finns grupperingar av forskare på forskningsfältet som aktivt opponerar sig mot värdet av teorier kring senmodernitet. Med allt detta i åtanke anser jag att det står klart att teorier om senmodernitet inte kan ses som ett allomfattande paradigm inom socialt arbets forskningsfält. Men är det ändå inte så att vissa av de senmodernistiska teoriernas mera övergripande satser outtalat delas av i stort sätt alla samhällsvetenskapliga forskare, exempelvis att förändringen i samhället är mera omvälvande nu än någonsin eller att världen håller på att bli "globaliserad"? Detta är inte fallet, exempelvis Mats Alvesson motsätter sig att förändringstakten i vår tid skulle vara exceptionell (Alvesson, 2006, s 126-127). Och även om i stort sätt alla skrev under på exempelvis dessa satser, skulle det som jag ser det inte ha någon betydelse eftersom de är så allmänna att de inte behöver innebära att man ställer sig bakom den övriga, mera utarbetade teoribildningen på det senmodernistiska området. Dessa påståenden är allt för allmänna för att de ska kunna hänföras till någon enskild teori.

Snarare än Kuhns paradigmdefinition har jag sagt mig utgå från en mera sentida och nyanserad, likt den som Heine Andersen målar upp. Med utgångspunkt i den kritiska teorin menar jag att fler än ett paradigm är absolut nödvändigt för ett forskningsfält eller ett enskilt normalvetenskapligt område. Således ställer jag mig också bakom Paul Feyerabend's ståndpunkt att flera olika paradigm kan och bör existera på ett och samma forskningsområde samtidigt. Just som Feyerabend menar jag att inkomensuriabilitetsteorin är ett starkt argument för att olika paradigm bör, eller snarare i de flesta fall ofrånkomligt kommer att, existera sida vid sida. Vidare tror jag att utvecklingen på ett forskningsområde är åtminstone delvis kumulativ istället för revolutionär, vilket skulle tala för att flera paradigm kommer att existera parallellt. För att använda sig av Thomas Kuhns terminologi menar jag att ett modernt samhällsvetenskapligt forskningsfält snarast kan ses som en konstant "krisperiod". Olika paradigm för en konstant kamp om tolkningsföreträde men utan att något paradigm någonsin blir fullständigt förhärskande och oemotsagt. Därmed infaller aldrig några så kallade "normalperioder" inom vetenskapsfälten. Jag vill påpeka att denna "kamp" mellan olika paradigm inte ska uppfattas som någonting negativt utan snarare som en vital kraft genom

vilken skilda och kompletterande synsätt skapar ett mera fullständigt forskningsområde än vad som skulle vara möjligt om ett enskilt paradig var dominerande. Genom att olika paradig och teoribildningar förklarar olika aspekter av ett fenomen skapas en mera komplett bild av ett forskningsobjekt. Även om min paradigdefinition innebär att olika paradig på ett fruktsamt sätt existerar sida vid sida tror jag mycket väl ett enskilt paradig kan växa sig oerhört starkt och bli dominerande på ett forskningsfält. Ett exempel på detta är hur Sigmund Freuds psykodynamiska teorier länge var starkt dominerande på det psykologiska forskningsfältet. Utifrån detta menar jag att det alltid är viktigt att vara uppmärksam på om ett paradig börjar bli negativt förhärskande och därigenom gör forskningsområdet enkelspårigt och likriktat.

Utifrån det paradigbegrepp jag använder blir min slutsats att teorier om senmodernitet verkligen kan ses som ett paradig inom socialt arbetes forskning. Teoriernas utformning och allomfattande karaktär, det relativt utbredda användandet samt det sätt som man inom forskningen väljer att använda teorierna bidrar gemensamt till att ge senmodernistisk teori ställning som ett paradig. Min poäng är att senmodernism skall ses som ett paradig bland flera inom socialt arbetes forskningsområde. Framförallt är användningsgraden så låg att det inte kan bli tal om ett enskilt härskande paradig. Dessutom ifrågasätts teorierna även i relativt hög utsträckning vilket gör tydligt att de inte uppfattas som fullständiga, vedertagna sanningar. Även Torsten Thurén framhåller den föga kontroversiella uppfattningen att olika paradig lever sida vid sida inom samhällsvetenskaperna (Thurén, 1991, s 77).

Min förståelse av kritisk teori säger att det är mycket positivt att mer än ett paradig finns på ett forskningsområde, närmast kan man säga att ju fler desto bättre. Men utifrån kritisk teori kan man fråga sig om inte paradig är någonting negativt i sig, oavsett om det finns fler än ett? Har inte ett synsätt fått för starkt inflytande om det får paradigmatiske karaktär? Skulle det inte vara mer fruktsamt om ett ännu större antal smalare och differentierade teoribildningar samspelade på forskningsfältet utan att dessa växte sig så stora som paradig? Jag kan inte bidra med några säkra svar på dessa frågor men de är viktiga att ha i åtanke. Jag tror dock att paradigmen kan vara positiva i den bemärkelsen att de kan skapa en sammanhållen helhet och struktur bland den uppsjö av teorier som existerar. Troligen är det svårt att motverka att paradig och strömningar uppstår inom forskningen. Det viktiga blir alltså att hela tiden försöka förhålla sig nyanserad och avslöja de negativa konsekvenser som kan komma av att ett eller ett par enskilda paradig blir dominerande. Eftersom jag menar att senmodernistisk

teori kan ses som ett paradigm måste man alltså vara uppmärksam på hur användningen av denna teoribildning utvecklas inom det sociala arbetets forskning. Vid Göteborgs universitet är användningen av senmodernistisk teori absolut så hög att man åtminstone bör börja fråga sig vad detta beror på och om man inte förlorar andra viktiga perspektiv. Därmed inte sagt att enskilda forskningsprodukter är undermåliga.

7.3 Om hur senmodernistisk teori används

Hur bör teorier kring senmodernitet användas i socialt arbetes forskning för att den skall vara fruktbar? Och hur kan man diskutera kring användningen som mina undersökningsresultat påvisar i det empiriska material? Min undersökning har syftat till att undersöka i vilken utsträckning och på vilket sätt teorier om senmodernitet används i forskningen om socialt arbete. Således har jag *inte* inriktat mig mot att bedöma eller undersöka om den senmodernistiska teorin används på ett adekvat sätt. Följande avsnitt i analysen bör därför inte ses som en del av mina vetenskapliga undersökningsresultat. Istället är styckena nedan avsedda att skapa en breddad diskussion och öppna för nya funderingar och frågeställningar.

Hur ser en adekvat användning ut?

Redan i den tidigare framställningen framgår det troligen relativt tydligt, eller åtminstone mellan raderna, hur jag menar att senmodernistisk teoribildning bör användas för att vara adekvat. Här kommer jag att sammanfatta och förtydliga detta ytterligare. Jag tar min utgångspunkt i den kritiska teorin eftersom jag anser att den har en fruktsam syn på hur forskning bör bedrivas. För att användningen av en teori skall ses som adekvat utifrån den kritiska teorin ställs vissa krav: **För det första** måste teorierna användas på ett sådant sätt att forskningsprodukten kan inta ett kritiskt förhållningssätt till de rådande maktstrukturerna. När det gäller detta krav menar jag dock att all forskning inte måste inrikta sig på att *aktivt* kritisera samhällets maktstrukturer. Det finns annan typ av forskning som också är adekvat och kan ha stora fördelar (exempelvis utvärdering av verksamheter, förtydligande av förhållanden i samhället etc.) Det jag vill ta med mig från denna del av den kritiska teorin är den kritiska hållningen, att man i sin forskning är uppmärksam på de förtryckande maktstrukturer som existerar och ser till att ens egen forskning inte medvetet syftar till att legitimera eller öka denna förtryckande makt. **För det andra** måste användningen skapa möjlighet till emancipation och motverka förtryck. Även i detta fall menar jag att inte all

forskning behöver arbeta *aktivt* med emancipation eller ickeförtryck, men förtryck måste åtminstone motverkas till den grad att den skapade forskningsprodukten i sig inte är förtryckande. På samma sätt får forskningen inte vara sådan att den försvårar emancipation. Inom socialt arbetes forskning menar jag dessutom att en grundtanke om människors (klienters) möjlighet till självständighet och bestämmanderätt bör finnas närvarande. **För det tredje** får inte användningen av en teoribildning vara så utbredd och dominerande att andra infallsvinklar och teorier utesluts från forskningsfältet.

Den kritiska teorin menar att vissa typer av teorier faktiskt är direkt förkastliga att använda, nämligen de som aktivt medverkar till att stärka de förtryckande maktstrukturerna. Utifrån detta blir det en definitionsfråga om teorier om senmodernitet bör förkastas eller inte, är de aktivt förtryckande? Jag vill mena att många teorier, däribland teorierna om senmodernitet, inte tar en entydig ståndpunkt, vilket innebär att de kan användas både på ett förtryckande och på ett emancipatoriskt sätt. Dessutom kan det inom en så bred teoribildning som senmodernitet vara så att vissa delar av teorin kan vara mera direkt emancipatoriska och kritiska till sin karaktär medan andra snarare är konservativa. Utifrån detta kan inte hela den senmodernistiska teoribildningen förkastas men däremot kan man välja att inte använda delar av teoribygget som man upptäcker är mera direkt förtryckande och maktstruktursfrämjande. *Det är alltså inte enbart teorin i sig som är viktig, utan även sättet på vilket teorin används samt vilka delar av teoribildningen man väljer att fokusera på.* För att senmodernistisk teoribildning skall vara konstruktiv och berättigad inom socialt arbetes forskning bör den alltså användas på ett ickeförtryckande sätt. De kritiskt konstruktiva delarna av teoribildningen bör tas tillvara och användas på ett nyanserat sätt. Samtidigt får man inte tappa den kritiska hållningen till teorianvändningens eventuella negativa konsekvenser samt inte heller glömma bort att det alltid behöver vara fler perspektiv närvarande inom ett forskningsområde.

En av huvudsatserna inom kritisk teori handlar om systemvärldens kolonisering av livsvärlden. Genom att använda sig av senmodernistisk teoribildning på det sätt som jag från början propagerat för, nämligen genom att uppmärksamma (senmoderna) faktorer i samhället som skapar nya typer av sociala problem, kan man närma sig denna huvudsats. Många av de dilemman som senmodernistiska teoretiker hänför till vårt samtida samhälle identifierar just hur systemvärlden tar över livsvärlden. Teoretikerna uppmärksammar bland annat hur systemvärlden genom att skapa en fiktiv men reellt upplevd individualisering i samhället

stärker sitt övertag över livsvärlden (detta alltså genom att skapa en illusion av att det är det omvända förhållandet som är för handen, att livsvärlden utökas genom individualiseringen). Förhållandet mellan systemvärlden och livsvärlden har också uppmärksammats av senmodernistiska teoretiker, exempelvis genom att påvisa hur det kapitalistiska systemet på olika sätt tar mer och mer (politisk och individuell) kontroll över individerna i samhället (och därigenom skapar nya eller förstärker befintliga sociala problem). Även det som Anthony Giddens benämner som ”urbäddningen av de sociala institutionerna”, ett av senmodernitetens utmärkande drag, är som jag ser det ett uppmärksammande av hur systemvärlden tar över livsvärlden. Som jag ser det finns det utifrån bland annat dessa exempel goda förutsättningar för att använda senmodernistisk teoribildning på ett adekvat sätt utifrån kritisk teori. Även min ursprungliga ansats för hur teorier kring senmodernitet bör användas i forskningen om socialt arbete skulle således kunna ha potential att vara en adekvat typ av användning. Åtminstone i de fall där de ”nya” anledningar till sociala problem som man identifierar ställer sig kritiska till de rådande systemen och maktstrukturerna, vilket ofta är fallet. Jag menar att den senmodernistiska teoribildningen bör användas aktivt för att vara till bäst nytta. Teorierna kan exempelvis användas just som trovärdiga hypoteser som man prövar mot det sociala arbetets verklighet och därigenom finner nya förklaringsmodeller och angreppssätt.

Är användningen adekvat i mitt undersökningsmaterial?

Som jag har argumenterat för i stycket ovan finns det möjlighet att använda teorier om senmodernitet på ett, utifrån kritisk teori, konstruktivt sätt. Så vad kan man då säga om det sätt på vilket de senmodernistiska teorierna används i det empiriska material som jag har undersökt? Eftersom min undersökning inte varit inriktad mot att undersöka om användningen av senmodernistisk teoribildning är adekvat utifrån kritisk teori vill jag återigen poängtera att det följande resonemanget inte har något mer utvecklat stöd i min undersökning, eftersom undersökning inte haft denna inriktning. Diskussionen är tentativ och utgår från den övergripande uppfattning av användningen som jag fått när jag har studerat mitt empiriska material.

Alla de tillämpningssätt som jag har utgått ifrån (bakgrundsförståelse, förklaringsmodell och analytiskt verktyg) skulle potentiellt sett kunna innebära en adekvat användning utifrån det kritiska perspektiv som jag anlagt. Som jag ser det är det däremot lättare att få till stånd en kritisk användning av teorierna om de används som (potentiell) förklaringsmodell eller

analytiskt verktyg eftersom dessa typer av användning innebär att man mera aktivt begagnar sig av teorierna i förhållande till sitt material. Vid en användning som bakgrundsförståelse är det däremot lätt att teorierna om senmodernitet blir mera frikopplade från undersökningsmaterialet och endast fungerar som fond. Denna fond skulle i och för sig kunna ha en kritisk och ickeförtryckande karaktär om rätt vinkel och delar av den senmodernistiska teorin användes. Men jag menar här att de mera grundläggande ramarna för senmodernistisk teori, de som i mitt material ofta används som bakgrundsförståelse för samhällets betingelser, inte i sig är utformade att vara direkt emancipatoriska, kritiska eller ickeförtryckande. De behöver inte heller för den skull vara motsatsen, det vill säga förtryckande och okritiska. Min poäng är att teorierna kring senmodernitet behöver användas på ett aktivt och genomtänkt sätt för att deras fulla förtjänst skall komma till sin rätt utifrån den kritiska teorin. Att teorierna inte skulle användas med en sådan kritisk vinkling kan även sägas styrkas av det faktum att det vanligaste förhållningssättet som författarna hade till teorierna var att anlägga en så kallat neutral konsekvensbetoning, vilket betyder att man inte tar speciell hänsyn till de negativa konsekvenser som det senmoderna samhället medför. Denna typ av konsekvensbetoning var mycket vanlig vid en tillämpning som bakgrundsförståelse. Att man anlägger en neutral konsekvensbetoning skulle visserligen inte behöva innebära att man definitivt saknar ett kritiskt perspektiv, men det ligger mycket närmare till hands att tänka sig detta än motsatsen.

I större delen av mitt material används senmodernistisk teoribildning just som bakgrundsförståelse (samt då även med en neutral konsekvensbetoning) och många gånger finns ingen direkt kritisk inriktning. Istället rör det sig om bara om grunduppfattningar som exempelvis att vi lever i ett ”risksamhälle” eller att förändringstakten i samhället är högre nu än någonsin. Genom att använda de senmodernistiska teorierna på detta övergripande sätt utan att sedan vidareutveckla resonemangen blir som jag ser det relativt verkningslöst ur ett kritiskt perspektiv. Förutom att användningen som bakgrundsförståelse ofta inte ger några direkta förtjänster kan jag även se en medföljande, indirekt, negativ konsekvens av denna tillämpningsform. *Genom att bara använda teorierna i form av tolkningsram för samhällets betingelser och sedan inte föra resonemanget vidare stärker man nämligen teoriernas ställning som ett paradigm samtidigt som användningen i sig inte är konstruktiv.* Kontentan blir alltså i så fall att paradigmet växer sig större och mera dominerande utan att bidra med några fördelar till forskningsfältet. Om man dessutom betänker att de vetenskapliga grunder som teorierna om senmodernitet vilar på ofta är minst sagt svaga kan denna typ av användning ses som än mer problematisk. Man befäster ett paradigm som egentligen bara är

en mer eller mindre trovärdig hypotes och inte en vetenskapligt underbyggd produkt. Det finns förvisso ingenting som säger att en tillämpning som förklaringsmodell eller analytiskt verktyg automatiskt leder till en lämplig användning utifrån kritisk teori, men förutsättningarna för en sådan är mycket högre genom dessa typer av användning. Även genom dessa två typer av tillämpning är risken att man stärker (de negativa aspekterna av) teoriernas ställning som paradigm, men möjligheten att samtidigt utvinna en fruktsam tillämpning av teoribildningen är här större. Eftersom jag inte har undersökt specifikt om användningen av teorier om senmodernitet är emancipatorisk, ickeförtryckande och kritisk kan jag inte säga någonting säkert om hur detta förhåller sig. Än mindre kan jag veta någonting om huruvida de fullständiga avhandlingarna som helheter överensstämmer med den kritiska teorins kriterier. Det enda jag kan säga utifrån mina resultat är att den vanligaste tillämpningen av senmodernistisk teori är den som jag menar är svårast att göra konstruktiv utifrån kritisk teori. Således är det troligt att man inom mitt forskningsmaterial inte använder senmodernistisk teoribildning på det sätt som skulle vara mest adekvat utifrån detta perspektivet. Självklart är det möjligt att användningen utöver detta har andra förtjänster som inte kan hänföras till den kritiska teorin utan mera till de senmodernistiska teorierna i sig. Men vid denna typ av förtjänster är det som jag ser det viktigt att vara uppmärksam på om tillämpningen samtidigt medför några ofrivilliga direkta eller indirekta negativa konsekvenser i form av manifesterande av makt- och förtryckarstrukturer i samhället.

Jag uppfattar det som mycket möjligt att använda teorier om senmodernitet förtjänstfullt utan att det för den sakens skull är direkt adekvat, men inte heller direkt negativt, ur ett kritiskt perspektiv. Jag tror dock att de allra största förtjänsterna kan utvinnas ur den senmodernistiska teorin genom att man väljer en adekvat kritiskt teoretisk tillämpning. Det är också därför som jag valt just den kritiska teorin som utgångspunkt.

8. Avslutande reflektioner

Jag menar att min undersökning har hög relevans och att mina resultat är intressanta för forskningsfältet socialt arbete och därmed i förlängningen för det praktiska arbetet. När jag inledde arbetet var min tankemässiga utgångspunkt att sociologiska teorier som behandlar senmodernitet kan vara positiva och användbara i forskningen om socialt arbete och därmed ser jag det som relevant att undersöka i vilken utsträckning detta faktiskt görs. Med facit i hand är jag nöjd med resultatet av min undersökning så till vida att jag nu har fått svar på mina frågeställningar; i vilken utsträckning teorier kring senmodernitet förekommer inom socialt arbetes forskning samt på vilket sätt dessa teorier används. Som jag har diskuterat i den avslutande delen av analysen är det en annan fråga huruvida de senmodernistiska teorierna verkligen används på ett adekvat sätt. Det finns starka indikationer i mitt material som tyder på att teorier om senmodernitet i dagsläget *inte* används på det sätt som skulle vara mest adekvat, åtminstone inte utifrån den kritiska teorins synsätt. Med utgångspunkt i mina resultat och det faktum att senmodernistiska teorier faktiskt används i relativt hög utsträckning, skulle det vara intressant att ytterligare undersöka frågan om huruvida teorierna används på ett lämpligt sätt i forskningen kring socialt arbete. Som jag ser det skulle teorier om senmodernitet kunna användas på ett mycket konstruktivt sätt med utgångspunkt i kritisk teori, inte minst genom att anknyta till frågor om hur (den senmoderna) systemvärlden koloniserar livsvärlden. Om teorier om senmodernitet beaktas på ett, utifrån kritisk teori, konstruktivt sätt inom forskningen kring socialt arbete menar jag att det skänker ett ytterligare djup i förståelsen för de faktiska sociala problem som finns på fältet. Genom denna typ av användning tror jag att man skulle kunna ge de praktiskt verksamma socialarbetarna delvis nya verktyg för att förstå, förklara och förhoppningsvis därmed även avhjälpa, de problem som de ställs inför.

Jag vill här i slutdiskussionen ännu en gång understryka att jag inte anser att all typ av forskning inom socialt arbete bör ta sin utgångspunkt i teorier kring senmodernitet och inte heller menar jag att all typ av användning av senmodernistisk teoribildning är att se som positiv i meningen att den antingen utvecklar och vidareför teorin eller avvecklar delar av den. Tvärt om menar jag att för hög grad av användning generellt sätt, men framförallt ”felaktig” användning av senmodernistisk teori, enbart medför att man på ett negativt sätt befäster ett paradigm som i värsta fall saknar relevans.

Eftersom vi lever i en senmodern kontext är det visserligen möjligt att finna senmodernitetens uttryck i nästan alla typer av undersökningar men inom många specifika frågeställningar är det långt ifrån nödvändigt eller motiverat att ta hänsyn till dessa teorier och valet av en annan teori kan helt uppenbart vara mycket mer befogat för att utvinna de mest intressanta resultaten ur en undersökning.

Vad min undersökning otvetydigt visar är att teorier kring senmodernitet är någonting som många forskare beaktar när de skriver avhandlingar inom socialt arbete. Mina resultat visar att det är relativt lätt att, utan att tappa fokus för den huvudsakliga teoribildningen, referera till teorier kring senmodernitet och därmed i bästa fall ge arbetet en ytterligare förståelsedimension och högre grad av förankring i det samtida samhället. Min undersökning visar dessutom ett det är fullt möjligt att använda sig av teorier kring senmodernitet som huvudsakligt analytiskt verktyg, vilket görs i åtminstone fem av de avhandlingar jag har undersökt.

Mina slutsatser visar att det vanligaste sättet att använda sig av teorier kring senmodernitet är som bakgrundsförståelse till hur det samtida samhället fungerar. Min egen ursprungliga tanke handlar om att mera aktivt använda teorierna för att uppmärksamma de problem eller dilemman som finns i senmoderniteten. Visserligen tas senmodernistiska perspektiv upp i ett relativt stort antal av de avhandlingar jag undersökt, men min förhoppning är att användningen av teorier kring senmodernitet i framtida forskning inom socialt arbete delvis ska förändras till att bli mera aktiv och adekvat med hänsyn till de utgångspunkter som den kritiska teorin representerar. Jag menar nämligen att det är just som hypotetisk förklaringsmodell till sociala problem och som analytiskt verktyg teorier kring senmodernitet har sina allra största förtjänster. Många av de refererade teoretikerna anser att det senmoderna samhället är någonting som inte går att hejda, bara påverka (Ex Giddens, 2006, s 126). Således kommer vi i framtiden med stor sannolikhet bara dras djupare in i någon form av senmodernitet och därmed kommer teorier kring det vid varje given tidpunkt mest "senmoderna" samhället alltid att vara relevanta att använda inom socialt arbete. Dessa teorier bör dock inte användas oreflekterat eller utan kritisk granskning. Som jag tidigare upprepade gånger nämnt bör användningen ske just i den kritiska teorins belysning. Om teorierna inte används i detta sken finns det en risk att användningen kommer resultera i en i samhället förstärkt maktobalans.

Teorierna kring senmodernitet har som jag ser det en mycket stor förtjänst, nämligen att de är utmärkta att använda om man vill påvisa dilemman som är specifika för det samtida samhället. Därmed inte sagt att den mer övergripande kritik som framförs mot teoribildningarna är grundlös. Tvärt om är den på många punkter högst relevant, något som således också måste beaktas vid användningen av teorier kring senmodernitet. Detta betyder att jag även menar att mer av forskning måste inriktas mot att fördjupa beskrivningarna och empiriskt testa den befintliga teorins utsagor om den samtida verkligheten och dess förklaringsmekanismer. Detta är nödvändigt om teorierna om senmodernitet skall kunna gå från att vara trovärdiga hypoteser till att bli vedertagen forskning med empirisk förankring. Detta att utveckla och evidensbasera de befintliga teorierna om senmodernitet är kanske i första hand ett uppdrag för det sociologiska forskningsfältet men som jag ser det skulle detta också till viss del kunna göras inom socialt arbete. Framförallt de delar av teorierna kring senmodernitet som tar fasta på negativa konsekvenser och ”nya” samhällsproblem skulle förtjänstfullt kunna vidareutvecklas inom socialt arbetes forskningsområde eftersom man här har uppenbara gemensamma intressen.

Jag har i uppsatsen gett relativt stort utrymme åt beskrivningar av de problem och dilemman som finns i det senmoderna samhället. För att kunna legitimera och genomföra den undersökning som jag föresatte mig menar jag nämligen att det är av högsta vikt att först beskriva och avgränsa vad det är som gör att teorier kring senmodernitet kan vara intressanta för forskningen inom socialt arbete. En för mig underliggande mening med den här uppsatsen kan därmed sägas ha varit att reda ut och beskriva vilka problem som det senmoderna samhället medför och uppmärksamma läsaren på hur dessa kan ha hög relevans för förståelsen av det samtida sociala arbetet. Genom att använda de senmodernistiska teorierna på ett kritiskt och konstruktivt sätt menar jag att det borde vara möjligt att inom socialt arbetes forskning utarbetar tekniker för att minimera de negativa konsekvenser som är specifika för samtidens påverkan på individen och dennes förutsättningar i den systemvärld som kallas för samhället.

Litteraturförteckning

- Alvesson, Mats (2006). *Tomhetens triumf – Om grandiositet, illusionsnummer och nollsummespel*, Stockholm: Atlas.
- Andersen, Heine (1994). *Vetenskapsteori och metodlära – En Introduktion*, Lund: Studentlitteratur.
- Andersen, Vilmer & Gamdrup, Peter (1994). ”Forskningsmetoder”, i Andersen, Heine (red), *Vetenskapsteori och metodlära – En Introduktion*, Lund: Studentlitteratur.
- Bauman, Zygmunt (2000). *Globalisering*, Lund: Studentlitteratur.
- Bauman, Zygmunt (2002). *Det individualiserade samhället*, Göteborg: Diadalos.
- Baudrillard, Jean (1998). *The Consumer Society: Myths & Structures*, London: Sage.
- Beck, Ulrich (1992). *Risksamhället: På väg mot en annan modernitet*, Göteborg: Diadalos.
- Brante, Thomas (2003). ”Konsolideringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning i socialt arbete”, i Högskoleverket 2003:16, *Socialt arbete: En nationell genomlysning av ämnet*, Stockholm: Högskoleverket.
- Brunnberg, Elinor (2006). *Samtliga avhandlingar i socialt arbete: Göteborg, Stockholm, Lund och Örebro Universitet 1980-2006*, Örebro: Örebro universitet.
- Dellgran, Peter & Höjer, Staffan (2000). *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete*. Göteborg: Göteborgs universitet, socialt arbete.
- Dellgran, Peter & Höjer, Staffan (2003). ”Forskning i praktiken. Om den seniora forskningens innehåll och socionomers forskningsorientering”, i Högskoleverket 2003:16, *Socialt arbete: En nationell genomlysning av ämnet*, Stockholm: Högskoleverket.
- Featherstone, Mike (1994). *Kultur, kropp och konsumtion*, Stehag: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Fogh Kirkeby, Ole (1994). ”Abduktion”, i Andersen, Heine (red), *Vetenskapsteori och metodlära – En Introduktion*, Lund: Studentlitteratur.
- Fook, Jan (2005). *Social Work .Critical Theory and Practice*, London: Sage.
- Giddens, Anthony (1996). *Modernitetens följder*, Lund: Studentlitteratur.
- Giddens, Anthony (1997). *Modernitet och Självidentitet: Självet och samhället i den senmoderna epoken*, Göteborg: Diadalos.
- Gilje, Nils & Grimen, Harald (1992). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Diadalos.
- Hansson, Bengt (1992). *Metod eller anarki – Moderna teorier om vetenskapens väsen och metoder*, Lund: Lunds universitet.

- Israel, Joachim (1972). *Om konsten att lyfta sig själv i håret och behålla barnet i badvattnet – Kritiska synpunkter på samhällsvetenskapernas vetenskapsteori*, Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Jørgensens, Carsten René (2004). *Psykologin i senmoderniteten*, Stockholm: Liber.
- Knudsen, Christian (1994). ”Empirisk-analytisk vetenskapsteori Del I: Induktivismen och dess kritiker”, i Andersen, Heine (red), *Vetenskapsteori och metodlära – En Introduktion*, Lund: Studentlitteratur.
- Knudsen, Christian (1994a). ”Empirisk-analytisk vetenskapsteori Del II: från naiv till sofistikerad falsifikationism”, i Andersen, Heine (red), *Vetenskapsteori och metodlära – En Introduktion*, Lund: Studentlitteratur.
- Kuhn, Thomas S. (1962). *De vetenskapliga revolutionernas struktur*, Stockholm: Thales.
- Lakatos, Imre (1978). *The methodology of scientific research programs*, Cambridge: Cambridge university press.
- Larsson, Sam (2005). ”Teori, metod och empiri”, i Larsson, Lilja & Mannheimer (red), *Forskningsmetoder i socialt arbete*, Lund: Studetlitteratur.
- May, Tim (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*, Lund: Studentlitteratur.
- Myrdal, Gunnar (1969). *Objectivity in social reserch*, New York: Pantheon books.
- Nordin, Svante (1992). ”Paul Feyerabend och den vetenskapsteoretiska anarkismen”, i Hansson, Bengt (red) *Metod eller anarki – Moderna teorier om vetenskapens väsen och metoder*, Lund: Lunds universitet.
- Sandell, Kerstin & Mulinari, Diana (2006). ”Teorier om senmodernitet och det besvärliga könet”, i Sandell, Kerstin & Mulinari, Diana (red.) *Feministiska interventioner: Berättelser om och från en annan värld*, Stockholm: Atlas.
- Sennett, Richard (1999). *När karaktären krackelerar: Personliga konsekvenser av att arbeta i den nya kapitalismen*, Stockholm: Atlas.
- Sunesson, Sune (2003). ”Socialt arbete – en bakgrund till ett forskningsämne”, i Högskoleverket 2003:16, *Socialt arbete: En nationell genomlysning av ämnet*, Stockholm: Högskoleverket.
- Sunesson, Sune (2006). ”Socialt arbete som internationellt forskningsområde”, i Meeuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red.) *Socialt arbete: En grundbok*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Thurén, Torsten (1991). *Vetenskapsteori för nybörjare*, Stockholm: Liber.

Tidningskällor

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=647286>

Figurförteckning

Figur 1. De två nivåerna av användning av senmodern teoribildning	25
Figur 2. Det totala antalet avhandlingar - fördelning vad gäller användande	31
Figur 3. Avhandlingar med referens – fördelning vad gäller användning	31
Figur 4. Kopplingen mellan neutral betoning och bakgrundsförståelse.	38
Figur 5. Kopplingen, negativ betoning - analytiskt verktyg / förklaringsmodell	39
Figur 6. Sammanfattning av analysen	48

Bilaga 1. Förteckning över de analyserade avhandlingarna samt deras indelning i olika kategorier

Göteborgs universitet

Kategori 1:

- Carlsson, Bengt (2003) *Så blir det - om hjälpprocesser i socialt arbete*. Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Folkesson, Per (2005) *Katastrofer och män. Explorativa undersökningar av ett komplext förhållande* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Olin, Elisabeth (2003) *Uppbrott och förändring. När ungdomar med utvecklingsstörning flyttar hemifrån* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Svensson, Lars (2006) *Mötesplatser på landsbygden. Om äldre människor, gemenskap och aktiviteter*. Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling

Kategori 2:

- Forkby, Torbjörn (2005) *Ungdomsvård på hemmaplan. Idéerna – Framväxten – Praktiken* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Konsekvensbetoning:** Negativ
- Tillämpning:** Förklaringsmodell
- Löfgren, Mårtensson Lotta (2003) *"Får jag lov?" Om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Konsekvensbetoning:** Positiv
- Tillämpning:** Förklaringsmodell

Kategori 3:

- Franséhn, Mona (2004) *Den Dolda Triaden – Om ensamstående mödrar med söner och deras behov av stöd inom socialtjänsten*. Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling

- Konsekvensbetoning:** Neutral
Tillämpning: Bakgrundsförståelse
- Franzén, Eva (2003) *I välfärdsstatens väntrum. Studier av invandrares socialbidragstagande*
Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Konsekvensbetoning:** Neutral
Tillämpning: Bakgrundsförståelse
- Johansson, Helena (2006) *Brist på manliga förebilder. Dekonstruktion av en föreställning och dess praktik.* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Konsekvensbetoning:** Negativ
Tillämpning: Analytiskt verktyg
- Nordenfors, Monica (2006) *Ett reflexivt syskonskap - en studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon.* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Konsekvensbetoning:** Neutral
Tillämpning: Bakgrundsförståelse
- Regnér, Margareta (2006) *Familjebilder: Om klientfamiljer, kontaktfamiljer och idealfamiljer.*
Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Konsekvensbetoning:** Neutral
Tillämpning: Bakgrundsförståelse och förklaringsmodell
- Seim, Sissel (2006) *Egenorganisering blant fattige. En studie av initiativ, mobilisering og betydning av Fattighuset.* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Konsekvensbetoning:** Negativ
Tillämpning: Bakgrundsförståelse och förklaringsmodell
- Starke, Mikaela (2003) *A different parenthood?* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Konsekvensbetoning:** Neutral
Tillämpning: Bakgrundsförståelse
- Tikkanen, Ronny (2003) *Risky Business? - en sociosexuell studie av män som har sex med män.* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling
- Konsekvensbetoning:** Neutral
Tillämpning: Bakgrundsförståelse

Kategori 4:

Daneback, Kristian (2006) *Love and sexuality on the internet* Göteborg: Göteborgs

Universitet, Socialt arbete, Avhandling

Konsekvensbetoning: Negativ

Tillämpning: Analytiskt verktyg

Forsberg, Margareta (2005) *Brunetter och Blondiner - Om ungdom och sexualitet i det mångkulturella Sverige* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling

Konsekvensbetoning: Neutral

Tillämpning: Bakgrundsförståelse

Grundvall, Stig (2005) *Vagabond MC – Gemenskap, manlighet och marginalitet. En studie av en västsvensk bikerklubb* Göteborg: Göteborgs Universitet, Socialt arbete, Avhandling

Konsekvensbetoning: Negativ

Tillämpning: Analytiskt verktyg

Lunds universitet

Kategori 1:

Blomberg, Staffan (2004) *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen Genomförandet av en organisationsreform och dess praktik*, Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Avhandling, Dissertations in Social Work 17

Elvhage, Gudrun (2006) *Projekt som retorik och praktik Om utvecklingsarbete på särskilda ungdomshem*, Lund Dissertations in Social Work 23, Socialhögskolan, Lunds universitet.

Giertz, Anders (2004) *Making the Poor Work Social Assistance and Activation Programs in Sweden*, Lund Dissertations in Social Work 19, Socialhögskolan, Lunds universitet

Granér, Rolf (2004) *Patrullerande polisens yrkeskultur*, Lund Dissertations in Social Work 18, Socialhögskolan, Lunds universitet

Hedblom, Agneta (2004) *Aktiveringspolitikens Janusansikte - En studie av Differentiering, Inklusion och Marginalisering*, Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Avhandling, Dissertations in Social Work 16

Hjortsjö, Maria (2006) *Med samarbete i sikte Om samordnade insatser och samlokaliserade familjecentraler* Lund Dissertations in Social Work 22, Socialhögskolan, Lunds universitet

Ingvad, Bengt (2003) *Omsorg och relationer. Om det känslomässiga samspelet i hemtjänsten* Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Avhandling, Dissertations in Social Work 15

- Mattsson, Tina (2005) *I viljan att göra det normala En kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården*, Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Avhandling, Dissertations in Social Work, Malmö: Égalité.
- Trulsson, Karin (2003) *Konturer av ett kvinnligt fält Om misbrukande kvinnors möten i familjeliv och behandling*. Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Avhandling, Dissertations in Social Work 12
- Wolmesjö, Maria (2005) *Ledningsfunktion i omvandling Om förändringar av yrkesrollen för första linjens chefer inom den kommunala äldre- och handikappomsorgen*. Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Avhandling, Dissertations in Social Work 21

Kategori 2:

- Jönsson, Leif R (2003) *Arbetslöshet, ekonomi och skam* Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Avhandling, Dissertations in Social Work 14
- Konsekvensbetoning:** Neutral
- Tillämpning:** Bakgrundsförståelse
- Runesson, Ingrid (2005) *Liv, arbete och förändring - De först åren med kronisk ledgångsreumatism harepress*, Lund: Lunds Universitet, Centrum för handikapp och rehabiliteringsforskning
- Konsekvensbetoning:** Negativ
- Tillämpning:** Förklaringsmodell

Kategori 3:

- Bangura Arvidsson, Maria (2003) *Ifrågasatta fäder - Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn* Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Avhandling, Dissertations in Social Work 13
- Konsekvensbetoning:** Negativ
- Tillämpning:** Bakgrundsförståelse

Kategori 4:

- Hjort, Torbjörn (2004) *Nödvändighetens pris Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Lund Dissertations in Social Work 20, Socialhögskolan, Lunds universitet
- Konsekvensbetoning:** Negativ

Tillämpning: Analytiskt verktyg

Stockholms universitet

Kategori 1:

Forssell, Emilia (2004) *Skyddande förnuft – En studie om anhöriga till hjälpbehövande äldre som invandrat sent i livet*, Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet, Rapport 109. ISBN: 91-7265-805-3.

Gerner, Ulla (2005). *De sjukskrivna i rehabiliteringsprocessen – hinder och möjligheter*. Stockholm: Stockholm University, Department of Social Work, Rapport 113. ISBN: 91-7155-004-6.

Jegermalm, Magnus (2005). *Carers in the Welfare State – On Informal Care and Support for Carers in Sweden*. SSSW – 22. Stockholm: Stockholm University, Department of Social Work. ISBN: 91-7155-119-0

Jess, Kari (2005). *Att räkna med nytta – samhällsekonomisk utvärdering av socialt arbete*. Stockholm: Stockholm University, Department of Social Work, Rapport 112. ISBN: 91-7155-059-3.

Larsson, Kristina (2004) *According to Need? Predicting Use of Formal and Informal Care in a Swedish Urban Elderly Population*, SSSW 20. Stockholm: Stockholm University ISBN 91-7265-862-2

Minas, Renate (2005). *Administrating Poverty – Studies of intake organization and social assistance in Sweden*. SSSW 21. Stockholm: Stockholm University, Department of Social Work. ISBN: 91-7155-003-8

Piuva, Katarina (2005). *Normalitetens gränser – En studie om 1900-talets mentalhygieniska diskurser*. Stockholm: Stockholm University, Department of Social Work, Rapport 111. ISBN: 91-7155-005-4

Svensson, Lupita (2006). *Häktad eller omedelbart omhändertagen? – en studie om akuta frihetsberövanden av unga lagöverträdare*. Rapport 118. Institutionen för socialt arbete. ISBN: 91-7155-176-X

Wiklund, Stefan (2006). *Den kommunala barnavården – om anmälningar, organisation och utfall*. Rapport 117. Institutionen för socialt arbete. ISBN: 91-7155-177-8.

Kategori 2:

Nordin, Håkan (2003) *Permanent eller tillfälliga placeringar? Om lag och verklighet vid flyttningsförbudsbestämmelsens tillämpning*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Rapport nr 106

Konsekvensbetoning: Neutral

Tillämpning: Bakgrundsförståelse

Kategori 3:

Whitaker, Anna (2004) *Livets sista boning – Anhörigskap, åldrande och död på sjukhem*, Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete, Rapport 108. ISBN: 91-7265-804-5

Konsekvensbetoning: Neutral

Tillämpning: Bakgrundsförståelse

Kategori 4:

Börjeson, Martin (2005). "Vi vet inte vilka metoder vi ska använda" – om relationen mellan kunskap, praktik och politik när det gäller det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor. Stockholm: Stockholm University, Department of Social Work, Rapport 115. ISBN: 91-7155-147-6.

Konsekvensbetoning: Negativ

Tillämpning: Analytiskt verktyg

Karlsson, Patrik (2006). *Margins of Prevention - On Older Adolescents' Positive and Negative Beliefs about Illicit Drug Use*. SSSW 23. ISBN: 91-7155-343-6

Konsekvensbetoning: Neutral

Tillämpning: Analytiskt verktyg

Umeås universitet

Kategori 1:

- Blomberg, Barbro (2006) *Inklusion en illision? Om delaktighet i samhället för vuxna personer med utvecklingsstörning*. Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 49
- Hamreby, Kerstin (2005) *Flickor och pojkar i den sociala barnvården. Föreställningar om kön och sociala problem under 1990-talet*. Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 43
- Hjelte, Jan (2005) *Samarbete i gränsland. Om relation och kommunikation i samarbete mellan skola och barnomsorg*. Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 45
- Levidioti-Lekkou, Spyridoula (2006) *Adolescents' voices. Mental health, self-esteem, sense of coherence, family functioning and life attitudes in Swedish and Greek Adolescents*. Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 53
- Lindelöf, Margareta & Rönnbäck, Eva (2004) *Att fördela bistånd. Om handlägningsprocessen inom äldreomsorgen*. Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 41
- Markström, Urban (2003) *Den svenska psykiatrireformen – bland brukare, eldsjälar och byråkrater*. Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete
- Nordlander, Lars (2006) *Mellan kunskap och handling. Om socialsekreterares kunskapsanvändning i utredningsarbetet*. Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 54
- Papadaki, Eleni (2005) *High job demands, low job control, low support: Social work practice realities in public social services in Crete*. Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 44
- Sauer, Lennart (2004) *Teater och utvecklingsstörning. En studie av Ållateatern*. Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 42
- Uttjek, Margaretha (2006) *Psoriasis care consumption and consequences of having psoriasis in everyday life*. Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 51

Kategori 2:

Jacobsson, Maritha (2006) *Terapeutens rätt. Rättslig och terapeutisk logik i domstolsförhandlingar.* Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 52

Konsekvensbetoning: Neutral

Tillämpning: Bakgrundsförståelse

Khoo, Evelyn G (2004) *Protecting our children. A comparative study of the dynamics of structure, intervention and their interplay in Swedish child welfare and Canadian child protection* Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 39

Konsekvensbetoning: Neutral

Tillämpning: Bakgrundsförståelse

Kategori 3:

Ghazanfareeon Karlsson, Sofie (2006) *Tillsammans men var för sig. Om särboenderelationer mellan äldre kvinnor och män i Sverige.* Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 47

Konsekvensbetoning: Neutral

Tillämpning: Bakgrundsförståelse

Papadaki, Vasileia (2004) *Making their minds up: Student's choice to study social work in Iraklio.* Umeå: Umeå Universitet, Socialt arbete. Rapport nr 40

Konsekvensbetoning: Negativ

Tillämpning: Analytiskt verktyg

Kategori 4:

-

Örebro universitet

Kategori 1:

Alexandersson, Karin (2006) *Vilja Kunna Förstå.* Örebro Studies in Social Work no. 6, Dissertation

- Brunnberg, Elinor (2003) *Vi bytte våra hörande skolkamrater mot döva Förändring av hörselskadade barns identitet och självförtroende vid byte av språklig skolmiljö*. Örebro: Örebro universitet, Örebro Studies in Social Work 3 Dissertation
- Cater, Åsa Källström (2004) *Father's violence against mother - normality and deviation from children's perspectives* Örebro: Örebro University, Örebro Studies in Social Work no. 4, Dissertation
- Munir, Dag (2006) *Unga människor med rörelsehinder – förankring, marginalisering och social exkludering*. Örebro Studies in Social Work no. 5, Dissertation

kategori 2:

-

Kategori 3:

-

Kategori 4:

-